

**EBEVEYN DAVRANIŞINI DEĞERLENDİRME
ÖLÇEĞİ ve ÇOCUK DAVRANIŞINI
DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ'NİN
GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMALARI**

Özlem Diken

Doktora Tezi

**EBEVEYN DAVRANIŞINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ
ve
ÇOCUK DAVRANIŞINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ'NİN
GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMALARI**

Özlem Diken

Doktora Tezi

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Dil ve Konuşma Terapistliği Anabilim Dalı

Eskişehir, Temmuz 2009

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Seyhun Topbaş

ÖZGEÇMİŞ

Bireysel Bilgiler

Adı ve Soyadı : Özlem Diken
Doğum Tarihi ve Yeri : 1975, Eskişehir
Uyruğu : T.C.
Medeni Durumu : Evli
İletişim Adresleri : Anadolu Üniversitesi, DİLKOM
26470, Eskişehir
02223350580/2193
odogramaci@anadolu.edu.tr

Eğitim Durumu

1990-1993 Eskişehir Gazi Lisesi
1995-1999 Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Zihin Engellilerin Eğitimi Öğretmenliği ABD Lisans Programı
2001-2004 Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dil ve Konuşma Terapistliği ABD Yüksek Lisans Programı
2004-2009 Anadolu Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dil ve Konuşma Terapistliği ABD Doktora Programı

Yabancı Dil İngilizce

Mesleki Deneyim

2002- Öğretim Görevlisi, Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi
2000-2002 Araştırma Görevlisi, Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi
1999-2000 Öğretim Görevlisi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Özel Eğitim Bölümü

Yayınlar

Bildiriler

Diken, İ. H. & Diken, Ö. (2009). Doğal dil öğretim teknikleri. Sözlü Bildiri, V. Ulusal Dil ve Konuşma Bozuklukları Kongresi, Kuşadası.

Diken, Ö., Tavlar, Ö., Çötök, A., Çelebi, C., Durmaz, Z., Arıkan, E., ve Yargan, A. (2008). Descriptive measures of causal factors in language delayed children.

Poster presented at 12th Congress of the International Clinical Phonetics and Linguistics Association (ICPLA), Istanbul.

Diken, İ. H. ve Diken, Ö. (2007). Gecikmiş Dil ve Konuşma (GDK) özelliği gösteren çocuklara sahip annelerin sözel etkileşim uygulamaları ve öz-yeterliklerinin değerlendirilmesi, Sözlü Bildiri, IV. Ulusal Dil ve Konuşma Bozuklukları Kongresi, İstanbul.

Dogramaci, O. & Diken, I. H. (2006). Turkish mothers' beliefs on language development of their language-delayed children. Poster presented at the 11th Meeting of the International Clinical Phonetics and Linguistics Association. (ICPLA), Dubrovnic, Croatia.

Diken, I. H. & Dogramaci, O. (2006). Turkish mothers' interactional practices with their language-delayed children. Paper presented at the 11th Meeting of the International Clinical Phonetics and Linguistics Association. (ICPLA), Dubrovnic, Croatia.

Diken, I. H. & Dogramaci, O. (2006). Mothers' self-efficacy beliefs & Mother-Child interaction: A Turkish Perspective. Paper presented at Council for Exceptional Children Convention Salt Lake City, Utah, USA.

Diken, İ. H. ve Dogramaci, Ö. (2005). Gecikmiş Dil ve Konuşma (GDK) tanısı konmuş çocuklara sahip annelerin çocukları ile etkileşimlerinin ve yeterliklerinin değerlendirilmesi. Sözlü Bildiri, 17. Özel Eğitim Kongresi Ankara.

Maviş, İ. Toğram, B., Doğramaci, Ö. (2005). Afazili olan ve olmayan bireylerin resim betimleme sonrası ortaya çıkan dil öğelerinin karşılaştırılması. Sözlü Bildiri, III. Dil ve Konuşma Bozuklukları Kongresi, Ankara.

Topbaş, S., Ö.Dogramacı, İ.Maviş, ve İ.Diken, (2005). How different SLI might be in Turkish? A first step in developing a language assessment test. Paper presented at the IASCL X International Congress for the Study of Child Language, Berlin, Germany.

Mavis, I, Togram, B., Dogramaci, O. (2002) A Cultural Analysis of Father to Child Interactions in Turkish with a Brief Comparison to Mother's Language, Poster Presented at the IASCL & SRCLD, Madison, Wisconsin USA.

Makaleler

Diken, I. H., & Diken, O. (2008). Turkish mothers' verbal interaction practices and self-efficacy beliefs regarding their children with expressive language delays. *International Journal of Special Education*, 23 (3), 110-117.

Maviş, İ., Doğramacı, O., & Diken, İ. H. (2005). Birincil bakıcıların felçli ve afazili felçli bireylerin sözel olmayan davranışlarına ilişkin görüşleri. *Türk Serebrovasküler Hastalıklar Dergisi*, 11 (3), 97-106.

Projeler

Konrot, A., Topbaş, S., Maviş, İ., Erbaş, D., Toğram, B., Özdemir, S., Dinçer, B., Doğramacı, Ö., Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi ve T. C. Milli Eğitim Bakanlığı *Okul Öncesi Dönemde Dil ve Konuşma Güçlüğü Olan Çocukların Sağaltımına ve Kaynaştırma Uygulamalarına Yönelik Eğitim Modelleri Geliştirme Projesi*

Yürütölen Dersler

ZEÖ205 Dil Gelişimi ve İletişimi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Faköltesi, Özel Eğitim Bölümü, Zihin Engelliler Öğretmenliği Programı

İEÖ104 Dil Gelişimi ve İletişimi, Anadolu Üniversitesi, Eğitim Faköltesi, Özel Eğitim Bölümü, İşitme Engelliler Öğretmenliği Programı

ÖNSÖZ

Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği çalışması büyük bir emekle gerçekleşmiştir. Bu çalışma sırasında pek çok kişinin emeği geçmiştir. Bundan dolayı;

Çalışmada bana destek olan, güvenen ve yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Seyhun TOPBAŞ'a çok teşekkür ederim.

Tez katılımcılarını bulmamda ve video kayıtlarının Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nde yapılmasına izin vererek destek olan Rehberlik ve Araştırma Merkezi müdürü Kenan YÜKSEL'e ve merkez çalışanlarına teşekkür ederim.

Tez katılımcısı bulmamada ve kayıtlarında bana yardımcı olan Arş. Gör. Özcan KARAASLAN'a teşekkür ederim.

Tez katılımcılarıma çalışmaya katıldıkları için teşekkür ederim.

Çalışmanın her aşamasında bana destek olan sabır ve anlayışlarını benden esirgemeyen sevgili aileme çok teşekkür ederim.

Son olarak çalışmanın her aşamasında sabır ve anlayışıyla bana destek olan, bilgi ve deneyimleriyle bana yol gösteren ve çalışmada büyük emeği geçen sevgili eşim Doç. Dr. İbrahim H. Diken'e ve önce anne karnında, doğduktan sonrada varlığıyla bana moral kaynağı olan oğlum Can'a çok teşekkür ederim.

EBEVEYN DAVRANIŞINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ ve ÇOCUK DAVRANIŞINI DEĞERLENDİRME ÖLÇEĞİ'NİN GEÇERLİK ve GÜVENİRLİK ÇALIŞMALARI

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini, ebeveyn ve çocuk etkileşimsel davranışları açısından değerlendirebilmek için geliştirilen Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)'nin uyarlama çalışmasını (geçerlik ve güvenirlik) yapmaktır.

Araştırmanın çalışma grubunu 123 anne-çocuk çifti oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan çocukların 93'ü erkek, 30'u ise kızdır. Çocukların yaşları 18 ay ile 72 ay arasında değişirken (M=49 ay, SS=11.9), annelerin yaşları ise 21 yıl ile 65 yıl arasında değişmektedir (M=32 yıl, SS=6.3). Çocukların 73'ü (51 erkek, 22 kız) İfade Edici Dilde Gerilik (İEDG), 14'ü (9 erkek, 5 kız) Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizlik (HZY) ve 36'sı (33 erkek, 3 kız) Otistik Bozukluk (OB) tanısı almış çocuklardır. Katılımcı annelerin 3'ü okuma-yazma bilmezken, 55'i ilköğretim, 32'si lise ve 33'ü üniversite düzeyinde eğitime sahiptirler.

Çalışmada anne ve çocuklara ilişkin demografik veriler, bilgi formu ile toplanmıştır. Anne-çocukların etkileşimleri ise ortalama 15 dakikalık serbest oyun bağlamında video kaydına alınmıştır. EDDÖ ve ÇDDÖ'nün geçerlik ve güvenirliğine ilişkin yapı, kavram ve dil eşitliği sağlanmış, yapı geçerliğine açımlayıcı/keşfedici faktör analizi, güvenirliğe iç tutarlık katsayısı (Cronbach Alpha) ve madde analizi yapılarak bakılmıştır.

Bulgular EDDÖ'nün 12 maddesinin 3 alt faktörde toplandığını; ÇDDÖ'nün 7 maddesinin ise 2 alt faktörde toplandığını göstermiştir. EDDÖ ve ÇDDÖ'yü oluşturan alt ölçeklerin güvenirliklerinin yüksek olduğu bulunmuştur.

Sonuç olarak, EDDÖ ve ÇDDÖ'nün ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimlerini hem ebeveynlerin hem de çocukların davranışları bakımından değerlendirmede kullanılabilir geçerli ve güvenilir ölçekler olduğu görülmüştür.

Anahtar Sözcükler: İfade edici dilde gerilik, gelişimsel gerilik, ebeveyn-çocuk etkileşimi, etkileşimsel davranışları değerlendirme

VALIDITY and RELIABILITY of MATERNAL BEHAVIOR RATING SCALE (MBRS) and CHILD BEHAVIOR RATING SCALE (CBRS)

ABSTRACT

The purpose of this study is to explore the validity and reliability of the Turkish versions of the Maternal Behavior Rating Scale (MBRS) and the Child Behavior Rating Scale (CBRS) used to evaluate pivotal behaviors of children with expressive language delays and developmental delays and interactional behaviors of their mothers.

A hundred and twenty three mother-child dyads, ninety-three male and thirty female children with a mean age of 49 months (ranging from 16 to 72 months, SD: 11.9) and their mothers with a mean age of 32 years (ranging from 21 to 65 years, SD: 6.3) were the participants of the study. Seventy-three children had a diagnosis of expressive language delay, while 50 were diagnosed with developmentally delayed (14 children with mild intellectual disability and 36 children with autistic disorder).

Demographic information regarding mothers and children was gathered via the information form developed by the researcher. Mother-child interactions were video-taped for an average of 15 minutes in a free-play context. Validity and reliability of Turkish versions of MBRS and CBRS were examined by exploring content validity (Construct, Concept, and Language Validity), construct validity (Exploratory Factor Analysis), Cronbach Alpha, and Item Analysis.

Results revealed that Turkish version of MBRS included 12 items under three factors whereas 7-item Turkish version of CBRS had two sub-factors. High reliability results were also reported for all scales.

Overall results indicated that Turkish versions of MBRS and CBRS are valid and reliable scales and can be used to evaluate pivotal behaviors of children with special needs and interactional behaviors of their parents.

Key Words: Expressive language delay, developmental delay, parent-child interaction, evaluation of parent-child interactions

İÇİNDEKİLER

	SAYFA
ÖZGEÇMİŞ	i
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ	x
KISALTMALAR DİZİNİ	xi
GİRİŞ ve AMAÇ	1
Giriş	1
Amaç	5
Önem	5
KAYNAK BİLGİSİ	7
İfade Edici Dilde Gerilik ve Özellikleri	7
İfade Edici Dilde Gerilik Olgusu Üzerinde Etkili Olan Faktörler	9
Çocuğun Dil Edinimi ve Yakın Çevresi ile Etkileşimini Açıklayan Kuramlar	11
Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi	14
Ülkemizdeki Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi ile İlgili Araştırmalar	19
Ebeveyn-Çocuk Etkileşimlerinin Değerlendirilmesi	20
Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)'nin Yer Aldığı Bilimsel Çalışmalar	21
GEREÇ ve YÖNTEM	29
Araştırma Modeli	29
Çalışma Grubu	29
Veri Toplama Araçları	30
<i>Bilgi formu</i>	30
<i>Ebeveyn davranışını değerlendirme ölçeği-EDDÖ</i>	30
<i>Çocuk davranışını değerlendirme ölçeği-ÇDDÖ</i>	32
<i>Orijinal EDDÖ ve ÇDDÖ'ye ilişkin veri toplama süreci</i>	32

Veri Toplama Süreci	33
<i>Çalışma grubunun oluşturulması</i>	33
<i>Etkileşim kayıtlarının alınması</i>	34
<i>Etkileşim kayıtlarının kodlanması ve kodlayıcılar arası güvenilirlik</i>	34
Verilerin analizi	35
BULGULAR ve TARTIŞMA	36
EDDÖ'ye İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Bulguları	36
<i>EDDÖ'nün Geçerlik Bulguları</i>	36
<i>EDDÖ'nün içerik geçerliği</i>	36
<i>EDDÖ'nün yapı, kavram ve dil eşitliğinin sağlanması</i>	36
<i>EDDÖ'nün yapı geçerliği</i>	37
<i>EDDÖ'nün ölçüt geçerliği</i>	42
EDDÖ'nün Güvenirlik Bulguları	43
<i>İç tutarlılık bulguları</i>	43
<i>Madde analizi bulguları</i>	43
ÇDDÖ'ye İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Bulguları	44
ÇDDÖ'nün Geçerlik Bulguları	44
<i>ÇDDÖ'nün içerik geçerliği</i>	45
<i>ÇDDÖ'nün yapı, kavram ve dil eşitliğinin sağlanması</i>	45
<i>ÇDDÖ'nün yapı geçerliği</i>	45
<i>ÇDDÖ'nün ölçüt geçerliği</i>	50
ÇDDÖ'nün Güvenirlik Bulguları	50
<i>İç tutarlılık bulguları</i>	50
<i>Madde analizi bulguları</i>	50
Tartışma	51
SONUÇ ve ÖNERİLER	56
Sonuç	56
Öneriler	57
Sınırlılıklar	57
KAYNAKLAR	59
EKLER	65

ÇİZELGELER DİZİNİ

ÇİZELGE NO ve ADI	SAYFA
Çizelge 1 Çocukların Cinsiyet ve Tanıları	30
Çizelge 2 Annelerin Eğitim Düzeyleri	30
Çizelge 3 EDDÖ Korelasyon Matrisi	38
Çizelge 4 EDDÖ Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett's Test Sonuçları	38
Çizelge 5 EDDÖ Ortak Varyans (Communalities) Analiz Sonuçları	39
Çizelge 6 EDDÖ Açıklanan Toplam Varyans	40
Çizelge 7 EDDÖ Dönüştürülmüş Faktör Matrisi	41
Çizelge 8 EDDÖ Döndürme Sonrası Açıklanan Toplam Varyans	42
Çizelge 9 Başarı Odaklı-Yönlendirici Olma Boyutu Maddeler Arası Korelasyon Matrisi	43
Çizelge 10 EDDÖ Madde Analizi Sonuçları	44
Çizelge 11 ÇDDÖ Korelasyon Matrisi	46
Çizelge 12 ÇDDÖ Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett's Test Sonuçları	46
Çizelge 13 ÇDDÖ Ortak Varyans (Communalities) Analiz Sonuçları	47
Çizelge 14 ÇDDÖ Açıklanan Toplam Varyans	48
Çizelge 15 ÇDDÖ Dönüştürülmüş Faktör Matrisi	49
Çizelge 16 ÇDDÖ Döndürme Sonrası Açıklanan Toplam Varyans	49
Çizelge 17 ÇDDÖ Madde Analizi Sonuçları	51
Çizelge 18 EDDÖ'nün Farklı Çalışmalarda Elde Edilen Faktör Yapıları	54

ŞEKİLLER DİZİNİ

ŞEKİL NO ve ADI	SAYFA
Şekil 1 EDDÖ'nün Faktör Yapısına İlişkin Çizgi Grafiği (Scree Plott)	40
Şekil 2 ÇDDÖ'nün Faktör Yapısına İlişkin Çizgi Grafiği (Scree Plott)	48

KISALTMALAR DİZİNİ

CBRS	:	Child behavior rating scale
CEC	:	Council for exceptional children
ÇDDÖ	:	Çocuk davranışını değerlendirme ölçeği
DEC	:	Division of early childhood
df	:	Serbestlik derecesi
DİLKOM	:	Dil ve konuşma bozuklukları eğitim, araştırma ve uygulama merkezi
DSM-IV-TR	:	The diagnostic and statistical manual of mental disorders-iv-text revision
EÇÖZE	:	Erken çocuklukta özel eğitim
EDDÖ	:	Ebeveyn davranışını değerlendirme ölçeği
HZY	:	Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik
İEDG	:	İfade edici dilde gerilik
KMO	:	Kaiser-meyer-olkin
M	:	Ortalama
MBRS	:	Maternal behavior rating scale
NCCIP	:	National center for clinical infant programs
OB	:	Otistik bozukluk
RAM	:	Rehberlik ve araştırma merkezi
SS	:	Standart sapma
TRIP	:	Transaksiyonel erken özel eğitim programı

GİRİŞ ve AMAC

Giriş

Dünyaya geldikleri ilk andan itibaren çocuklar çevrelerinde değişiklik yaratmaktadırlar. Doğumla birlikte sadece refleksif davranışlara sahip olan çocuk, artık hem çevresini değiştirmeye hem de kendisi değişmeye başlamaktadır. Aynı zamanda çevre, özellikle de anne, bebek üzerinde en fazla etkiye sahip olan kişi olmaktadır. Doğumla birlikte başlayan ebeveyn-çocuk etkileşimi pek çok araştırmacının ilgisini çekmiş, inceleme konusu olmuştur. Anneler bebeklerinin gelişimi için sosyal ortam oluşturmakta ve gereken uyaranları sağlamaktadır. Yapılan araştırmalarda anne-bebek etkileşimi ile bebeğin gelişimi arasındaki ilişki incelenmiş ve erken dönemdeki bu etkileşimin bebeğin şu anki gelişimi ve buna bağlı olarak gelecekteki yeterliği ile ilişkili olduğu, bu etkileşimin bebeğin tüm gelişim alanlarını etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu bulunmuştur (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000; Heath, 2005).

Anne-çocuk etkileşimini inceleyen araştırmacılar, uzun yıllar boyunca anne davranışlarının bebekleri nasıl etkilediği konusu üzerinde durmuşlar, bebeklerin özelliklerinin, anneleri üzerindeki etkilerini yadsımışlardır (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000). Çocuk gelişimine ilişkin Ekolojik (Çevresel) Kuram (Brofenbrenner, 1979) ve Karşılıklı Etkileşim (Transaksiyonel) Kuramı (Sameroff and Miese, 2000) gibi kuramlar çocuğun gelişimi üzerinde çevrenin hem dolaylı hem de doğrudan etkisini ve bu etkileşimin karşılıklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu kuramlar, çocuğun gelişimi üzerinde yakın çevresinin (özellikle aile ortamının) ve çocuğun yakın çevresi içinde yer alan, çocuk ile gün boyu en fazla zaman geçiren çocuğun birincil bakıcılarının (özellikle 'anne'nin), çocuğun gelişimsel alanları üzerinde en fazla etkisi olduğunu belirtmektedir.

Çocuğun yakın çevresi ile etkileşimini vurgulayan kuramların uygulamaya yansması, gelişimsel geriliği olan veya risk altındaki küçük çocuklara yönelik erken destek programlarının aile-merkezli olması yönünde olmuştur. Erken destek programlarının ailenin aktif katılımı olmadan, hem çocuk hem de ailesi için belirlenen amaçlara ulaşamayacağı belirtilmiştir (Diken, 2009; Sameroff ve Fiese, 2000). Buna göre erken eğitim programlarına ilişkin iki önemli sonuç ortaya çıkmaktadır. Bunlardan ilki, erken gelişimin herhangi bir dönemdeki yeterlik düzeyi (ki bu düzeye bazı özel eğitim çabaları ya da normal gelişimsel süreçle ulaşılabilir) çocuğun yaşamının ileriki yıllarındaki yeterliği ile doğrusal olarak ilişkilidir. İkincisi, çocuğun sonraki gelişimine ilişkin doğru tahminlerin yapılabilmesi için, çocuğun gelişimine etki eden aile ve sosyal çevresinin etkilerini göz önüne almak gerekmektedir. Kısaca, erken eğitim programları bireysel olarak sadece çocuktaki değişiklikleri hedef aldığı takdirde başarılı olamayabilmektedir. Bu nedenle çocuğun gelişimini desteklemede başarılı bir erken eğitim için, çocuğun gelişimine değişen derecelerde katkıda bulunan pek çok kişinin içinde bulunduğu çevrenin farkına varılması gerekmektedir. Dolayısıyla günümüzde nitelikli ebeveyn-çocuk (özellikle anne-çocuk) etkileşimi

gelişmiş ülkelerde (örn., Amerika Birleşik Devletleri) gelişimsel geriliği olan veya risk altındaki çocuklara ve ailelerine sunulan erken destek programlarının en temel parçası durumundadır (Akt.,Sameroff ve Fiese, 2000).

Pek çok araştırmacı ebeveynlerin etkileşim özelliklerinin çocukların bilişsel, dil ve sosyal gelişimi ile doğrudan ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır. 1970'li yıllardan beri yapılan araştırmalar genel özellikler olarak duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, yönlendirici olma, başarı odaklı olma, etkileşimde sıcak olma ve keyif alma gibi ebeveyn özelliklerinin çocukların farklı gelişimsel özellikleri ile ilişkili olduklarını ortaya koymaktadır. Yetersizliği olan çocukların ebeveynlerinin çocukları ile etkileşimlerini araştıran araştırmacılar, genellikle bu ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarının normal gelişim gösteren çocuklara sahip ebeveynlerden hangi yönlerde farklılaştığına odaklanmışlardır. Çalışmalarda ortaya çıkan ise; yetersizliğe sahip ebeveynlerin davranışlarını, çocuklarının gelişimsel ve iletişimsel düzeyine uyarlamaya çalıştıklarını ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin davranışlarının daha çok yönlendirici ve daha az yanıtlayıcı olduğu gözlenmektedir (Mahoney ve Powell, 1988).

Çalışmalar yönlendirici, yanıtlayıcı olmayan etkileşimsel davranışların, yetersizliği olan çocukların gelişimini desteklemediğini ortaya koymaktadır. Örneğin Mahoney, Powell ve Finger (1985), çocuk merkezlik, uyaran oranı ve kontrol gibi ebeveynlere ait üç davranış özelliğinin 60 zihinsel yetersizliği olan çocuğun o anki gelişimsel düzeyi ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Çalışmada gelişimsel puanları yüksek olan çocukların, annelerinin daha çok çocuk merkezli olduğu ve düşük düzeyde kontrol edici ve başarı odaklı olduğu bulunmuştur (Akt., Mahoney, Powell ve Finger 1986). Mahoney (1988), aynı örneklem grubu ile yaptığı bir başka çalışmada annelerin iletişimsel davranışlarını incelemiştir. İfade edici puanı en yüksek olan ve etkileşimler sırasında en yüksek düzeyde iletişim kurmaya çalışan çocukların annelerinin, çocuklarının davranışlarına ilişkin yüksek derecede yanıtlayıcı oldukları görülmüştür. İfade edici puanı düşük olan çocukların annelerinin ise yanıtlayıcı olmadıkları ve sürekli çocuklarını yönlendirme eğiliminde oldukları rapor edilmiştir.

Ebeveyn-çocuk etkileşimine ilişkin yapılan pek çok çalışmada annelerin çocukları ile etkileşimleri ve çocuklarının gelişimi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuş (Horodyski ve Gibbons, 2004; Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker ve Wheeden 1998), normal gelişim gösteren çocuklarda (Bakeman ve Brown, 1980; Hess ve McDevitt, 1984; Matas, Arend ve Sroufe, 1978) ve risk altındaki çocuklarda (Cohen ve Beckwith, 1979; Goldberg, Lojkasek, Gartner ve Corter, 1989; Klein, 1991) ebeveyn-çocuk etkileşiminin önemi kapsamlı bir şekilde rapor edilmiştir (Akt., Moore ve Saylor, 1998). Anneler bebeklerine bilişsel, iletişimsel, duygusal, fiziksel ve sosyal gelişimi için gerekli uyaranları sağlamakta ve deneyim fırsatları sunmaktadırlar. Yapılan birçok araştırmada, bebeğin içinde yaşadığı çevrenin, bebeğin gelişimi ve buna bağlı olarak gelecekteki yeterliği ile üst düzeyde ilişkili olduğu, anne-bebek etkileşiminin, bebeğin dil gelişimini, bilişsel gelişimini,

psikososyal gelişimini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu bulunmuştur (Heath, 2005). Bebeğin mizacı, genel gelişimsel durumu da, başta anne olmak üzere yakın çevresi üzerinde etkili olmaktadır (Ceber ve Sucuoğlu, 2000; Horodyski ve Gibbons, 2004). Örneğin, Beckwith 1984 yılındaki çalışmasında, 126 prematüre 4 aylıktan 5 yaşına kadar olan çocuklarda, Klein (1991) ise, 42 düşük doğum ağırlıklı çocuk ile yaptığı çalışmasında çocukların gelişimsel ve bilişsel performansları ile nitelikli anne-çocuk etkileşimi arasında olumlu ilişkileri ortaya koymuşlardır (Akt., Moore ve Saylor, 1998).

Alanyazında pek çok çalışma yetişkin ile çocuk arasındaki etkileşimin çocuğun dil gelişiminde önemli rol oynadığını da göstermektedir. Yapılan çalışmalar kısa, basit, bol tekrarlı, yavaş söylemlerle aynı zamanda çocukların bilişsel, dilsel seviyesine uygun ve dikkat, ilgi, motivasyonuna duyarlı etkileşimin çocuğun anlama, algılama ve dil becerilerine katkı sağladığı yönündedir (Topbaş, 2003; Ward, 1999). Anne-çocuk etkileşiminin, çocuğun özellikle dil becerileri üzerindeki etkisi pek çok çalışma ile belirlenmiştir (Kaiser ve Hemmeter, 1996; Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002; Kaiser ve Hancock, 2003; Ward, 1999). Çocuk ile en fazla zaman geçiren annenin, çocuğu ile etkileşimindeki en önemli olgu, annenin çocuğun sözel ipuçlarına karşı duyarlı ve yanıt verici olması olarak belirlenmiştir. Annenin çocuğu ile etkileşiminde sıra alma becerilerini sergilemesi, çocuğuna yanıt vermesi için zaman ve fırsat sunması, basit ve açık yönergeler vermesi, sözel pekiştireçleri sık kullanması, çocuğun sözel ifadelerini uygun dil modelleri ile genişletmesi gibi beceriler, annenin çocuğunun dilsel davranışlarına ilişkin duyarlı ve yanıtlayıcı olmasını yansıtmaktadır.

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliği, davranışları tahmin etmede güçlü belirleyicilerdir. Yüksek nitelik, gelişimsel olarak uygun anne dili, çocuklardaki dil gelişimiyle yüksek düzeyde ilişkilidir. Anne dilinde ortak dikkatin kullanımı, deneyimlerle bağlantılı dil ve çocuğun iletişimine bağlı yanıtlayıcılık, sosyal iletişimin gelişimini kolaylaştıran davranışlar olarak görülmektedir (Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002). Tipik olarak, az sayıda problem çözme ve uygun sosyal etkileşim modellerini içeren ters ve tutarsız ebeveynlik, karşı koyma ve itaatsizlik gibi davranış problemlerinin başlaması ile ilişkilidir. Normal gelişim gösteren çocukların ebeveynleri ile karşılaştırıldıklarında, davranış problemi gösteren çocuklara sahip bu ebeveynlerin daha baskılayıcı ve yanıtlamayan ebeveynler oldukları görülür (Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002).

Çocuk ve ebeveyn karşılıklı olarak, ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini etkilemektedirler. Ebeveynleri tarafından daha itaatsiz ve yıkıcı davranış gösteren çocuklar olarak algılanan çocuklar, ebeveynlerinden daha az yorum ve daha fazla eğitici söz duymaktadırlar. Rutin ebeveyn-çocuk etkileşiminde, olumlu davranış yönetimi ile dil desteği yakın ilişki içinde bulunmaktadır. Daha az yanıtlayıcı olan ebeveynler, çocuklarının davranışlarını zorlukla kontrol edebilir ve çocuklarına zengin bir dil çevresi sunamayabilmektedirler. Örneğin, Hart ve Risley (1995),

çocuklarıyla seyrek konuşan ve sözcük dağarcığına yönelik daha az model olan ebeveynlerin sık sık olumsuz etkileşim tonu ve daha çok yönerge vererek çocukları ile etkileşime girdiğini bulmuşlardır (Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002).

Küçük çocuklar ve ebeveynleri arasındaki sosyal etkileşimler, çocukların gelecekteki gelişimsel özelliklerinin temelini oluşturur. Gelişimsel geriliği ya da yetersizliği olan çocuklar ve ebeveynleri çoğu zaman olumlu ve sürekli etkileşim kurmakta zorlanabilmektedirler. Ebeveyn-çocuk etkileşiminin önemini anlamaya başlayan araştırmacılar (örn., Hans ve Bernstein, 1990; Mahoney ve Powell, 1988) yetersizliği olan ve risk altındaki çocukların ebeveynleri ile etkileşimlerini nitelikli hale getirmek için erken çocuklukta özel eğitim (EÇÖZE) programları geliştirmeye başlamışlardır (Akt., Munson ve Odom, 1996). 1990'lı yılların başından beri ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin önemi ve dolayısıyla değerlendirilmesi ve programlara dahil edilmesi yönünde ilgili alanda pek çok adım atılmıştır. Örneğin, yetersizliği olan bireyler ve aileleri alanında oldukça saygın bir yere sahip olan Yetersizliği Olan Çocuklar Konseyi (Council for Exceptional Children-CEC)'nin alt birimi olan Erken Çocukluk Birimi (Division of Early Childhood-DEC) 1993 yılında EÇÖZE programlarının kalite belirtilerinden biri olarak programlarda ebeveyn-çocuk etkileşimini odak noktası olarak almayı ortaya koymuşlardır. Yine, Amerika'daki Ulusal Kliniksel Çocuk Programları Merkezi (National Center for Clinical Infant Programs-NCCIP) 1994 yılında, değerlendirme sürecine birincil bakıcı-çocuk etkileşimlerinin doğrudan gözlemine eklemeyi önermektedir. Bu gibi saygın dernek ya da kurumların yanı sıra ilgili alandaki pek çok ders kitabı erken çocuklukta özel eğitim programlarında ve değerlendirme sürecinde ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin önemini vurgulamaktadır. Özellikle 90'lı yıllarda (örn., Bernstein, Hans, ve Percansky, 1991; Gottwald ve Thurman, 1994) araştırmalar EÇÖZE programlarında ebeveyn-çocuk etkileşimlerinin birer amaç olarak yer almasını destekler niteliktedir (Akt., Munson ve Odom, 1996).

Diğer gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de erken çocuklukta eğitimin önemi gün geçtikçe kavranmakta ve buna ilişkin yasal ve uygulamaya dönük düzenlemeler yerini almaktadır. Bu bağlamda, özel eğitime gereksinimi olan ya da risk altındaki çocukların erken tanılanması ve eğitimi de son yıllarda üzerinde önemle durulan konulardandır. 2002 yılında Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı tarafından Türkiye İstatistik Kurumu'na (Eski adıyla Devlet İstatistik Enstitüsü) yaptırılan "Türkiye Özürlüler Araştırması" ile ülkemizdeki özürllülük profili geniş kapsamlı olarak araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, özürllü olan nüfusun toplam nüfus içindeki oranı %12.29'dur. Buna göre ülkemizde 8.431.937 kişi özürllü olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Erken çocukluk dönemini de içine alan 0-9 yaş grubunda ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürllü olanların oranı %1.54 iken, 0-9 yaş grubunda süreğen hastalığa sahip olanların oranı % 2.60'tır. Yani, 0-9 yaş grubu nüfusunun yaklaşık %

4.14'ü (2.8 milyon) özel eğitime gereksinim duymaktadır. Ülkemizde özel eğitime gereksinimi olan öğrencilerin eğitsel gereksinimlerini karşılamak amacıyla yayımlanan önemli bir yasal düzenleme olarak Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği pek çok maddesi ile 0-6 yaş dönemini kapsayan EÇÖZE'nin önemini vurgulamaktadır (MEB, 2005).

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin değerlendirme ve program sürecindeki önemi gerek gelişmiş ülkelerde ve gerekse ülkemizde her yönüyle anlaşılırken, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendirmede uygun değerlendirme araçlarını bulmak ve kullanmak, gelişimsel geriliği ya da yetersizliği olan çocuklar ve aileleri ile çalışan uzmanlar için oldukça zor bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Gelişmiş ülkelerde özellikle ABD'de ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendirmeye yönelik geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları yapılmış farklı değerlendirme araçları (Ebeveyn görüşüne dayalı değerlendirme, Kontrol listelerine dayalı değerlendirme, Derecelendirme ölçeklerine dayalı değerlendirme ve Gözlem ve Kodlamaya dayalı değerlendirme) bulunmaktadır (Munson ve Odom, 1996). Ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimsel davranışlarını değerlendirmeye yönelik var olan araçlar ebeveyn ya da çocuğun gösterdiği davranışların sıklığını belirlemeye yönelik gözlem formlarından oluşmakta iken, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendirecek ya da derecelendirecek geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılmış herhangi bir araca rastlanmamıştır. Araştırma bu gereksinimden kaynaklanmıştır.

Amaç

Bu çalışmanın amacı, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini, ebeveyn ve çocuk etkileşimsel davranışları açısından değerlendirmek amacıyla ABD'de geliştirilen Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği'nin (ÇDDÖ) uyarılma çalışmasını (geçerlik ve güvenilirlik) yapmaktır.

Bu amaçla aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) Türkçe versiyonu geçerli ve güvenilir bir ölçek midir?
2. Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ) Türkçe versiyonu geçerli ve güvenilir bir ölçek midir?

Önem

Çocukların yakın çevresi içerisinde yer alan ve erken çocukluk döneminde çocukların uyanık olduğu zamanlarda en fazla etkileşime girdikleri kişiler yani birincil bakıcılar olarak ebeveynlerin (özellikle anne) etkileşimsel davranışlarının, çocukların gelişimi üzerindeki etkisi, hem kuramsal hem de uygulama açısından

ortaya konmuştur. Bu etkileşimlerin ayrıca karşılıklı olduğu yani ebeveyn ve çocukların etkileşimsel davranışları arasında anlamlı ilişkiler olduğu da rapor edilmiştir. Bu nedenle erken çocukluk döneminde özel gereksinimleri olan ya da gelişimsel açıdan risk altındaki çocukların ve ebeveynlerinin etkileşimlerinin niteliğinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Bu önem temelinde, erken çocukluk dönemine yönelik ebeveyn ve çocukların etkileşimsel davranışlarını incelemek amacıyla değerlendirme araçları geliştirilmiştir. Bu araçlardan ilgili alanda yıllardır çeşitli araştırmalarda ve uygulamalarda kullanılan ikisinin (EDDÖ ve ÇDDÖ), bu çalışmada araştırma konusu olmasının birkaç yönden önemi bulunmakta ve bu çalışmanın ulusal ve uluslararası düzeyde önemli olduğu düşünülmektedir.

İlgili alanda saygın yeri olan ve farklı kültürlerde uyarlama çalışması bulunan (örn., Kore) EDDÖ ve ÇDDÖ'nün, ülkemizde kullanılması amacıyla Türkçe'ye uyarlanması ve bu ölçeklerin ülkemizde çalışılması ile farklı kültürlerde de ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğinin ortaya konmasına yardımcı olabileceği düşünülmektedir. Bu düşünceyle uluslararası alanyazına katkı getireceği düşünülmektedir.

Ulusal düzeyde ise çalışmanın, hem ilgili alandaki bilimsel birikime hem de uygulamaya dönük katkılar sunacağı umulmaktadır. Ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendirmeye yönelik erken çocukluk dönemine kazandırılacak geçerli ve güvenilir bu iki değerlendirme aracının, ilgili alandaki araştırmacılara, araştırma ve projelerinde bu geçerli ve güvenilir ölçekleri kullanma imkanını vereceği beklenmektedir. Dolayısıyla ölçeklerin kullanılması ile gerçekleştirilecek araştırma ya da projeler, ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimlerini, hem ebeveyn hem de çocuk açısından daha iyi anlamayı sağlayabilecektir.

Ülkemizde bilimsel birikime getireceği katkılar ile EDDÖ ve ÇDDÖ, erken çocukluk döneminde gelişimsel geriliği olan ya da risk altındaki çocuklara ve ebeveynlerine yönelik hazırlanacak programlara da ışık tutabilecektir. En son olarak da, çalışmanın gelişimsel geriliği olan ya da risk altındaki çocukların ve ebeveynlerinin yaşam kalitesini arttırmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAK BİLGİSİ

İnsanoğlu yaradılışı gereği sosyal bir varlık olarak bir toplum içerisinde dünyaya gelir ve gelişir. Bu süreçte gelişimini sürdürürken çevresiyle etkileşimde bulunur. Hiç söze geçmediği dönemde bile ağlayarak, gülerek, daha sonraları jestlerle, yüz ifadeleri ile memnuniyetini ya da memnuniyetsizliğini belirtir. Bu arada da çevresinde konuşulan dile aşına olur. Yaşadıklarıyla, gördükleriyle konuşulan bu dili eşleştirmeye ve bir anlam yüklemeye çalışır. Sonuçta da kendisinden hiç beklenmeyecek bir dönemde ilk sözcüklerini söylemeye ve bu yetisini geliştirmeye başlar. Çocuklar ana dillerini çok erken bir yaşta kazanmakta ve yaşamın ilk 3-4 yılı içinde gelişimlerini önemli ölçüde tamamlayarak, bebek dilinden yetişkin dili düzeyine ulaşmaktadır. Bu, çoğu çocuk için kendiliğinden ve çok fazla zorlanmadan gerçekleşen bir süreçtir. Ancak bazı çocuklar için bu süreç her zaman bu kadar kolay olamayabilmektedir. Bazı çocuklar dil edinimini ve/veya konuşma gelişimini gerçekleştirmede ağır kalabilmekte, zorluklarla karşılaşabilmekte ve yardıma gereksinim duyabilmektedir. Çocuğun konuşma gelişiminin akranlarına göre geri kalması ise alan yazında genel olarak “ifade edici dilde gerilik” terimi ile ifade edilmektedir.

İfade Edici Dilde Gerilik ve Özellikleri

Dile ait sorunları olan çocukların önemli bir bölümü, konuşma ya da dil becerilerini kullanmaya başlamakta gecikmiş olsalar da, dil gelişimini sürdürmekte ve sonunda tamamen normal bir dil geliştirmektedir. Bu durum gecikmiş dil terimi ile ifade edilmektedir. Bu çocuklarda diğer gelişim alanlarına göre dil gelişimi daha yavaş seyrederken ifade edici dilde gerilik (gecikmiş konuşma) durumunda ise konuşma, gelişim dönemine göre daha geri ve yavaş seyretmektedir (Korkmaz, 2005; Tüfekçioğlu, 2003).

Zihinsel yetersizlik, otistik bozukluk, serebral palsi, işitme engeli, beyin hasarları, nörodejeneratif hastalıklar gibi hastalık ve bozukluklar dil gelişiminde gecikmeye ve/veya atipik gelişime neden olabilmektedir. Tüm bunların yokluğunda yani özel bir hastalık ya da bir beyin lezyonu olmaksızın da dil gelişiminde gecikme ve sorunlar yaşanabilmekte, bu durumda da gelişimsel dil bozukluğu tanısından söz edilmektedir. Bu tanıyı alan çocukların dil sorunları sürekli değildir ve süregiden bir iyileşme göstermektedir. Çevreleri ile sürekli iletişim halinde olup, nörolojik muayene normaldir, minör nörolojik işlev bozukluğu bulgusu yoktur ve zekaları normal görünmektedir (Korkmaz, 2005).

Gelişimsel dil bozukluğunun sık rastlanan bir biçimi, ifade edici dilde bozukluk olarak tanımlanmaktadır. İfade edici dilde bozuklukta konuşmanın gecikmesi, sınırlı sözcük dağarcığı, kısa ve basit cümleler, sahip olunan sözcüklerin ve dilbilgisi kurallarının kullanılan yapılarla genellenmesi yaygın olarak görülmektedir, ancak bu çocukların anlaması oldukça korunmuştur (Korkmaz, 2005). Psikiyatride Hastalıkların Tanılanması ve Sınıflandırılması Elkitabı,

Yeniden Gözden Geçirilmiş Dördüncü Baskı (The Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-IV-Text Revision, DSM-IV-TR) (2000)'de bu durum sözel anlatım bozukluğu terimi altında,

“bireysel olarak uygulanan standart sözel anlatım gelişimi ölçümlerinden elde edilen puanlar standart sözel olmayan entelektüel yeterlik ve dili algılama gelişimi ölçümlerinden elde edilen puanların önemli ölçüde altındadır. Bu bozukluk, kullanılan sözcük sayısının çok sınırlı olması, dilbilgisi yönünden zaman seçiminde hatalar yapma, sözcükleri anımsamakta ya da gelişimine göre uygun uzunlukta ve karmaşıklıkta cümle kurmakta güçlük çekme gibi semptomlarla klinik olarak kendini gösterebilir (s. 47-48)”

şeklinde tanımlanmıştır. Dolayısıyla bu çocuklarda sadece ifade düzeyinde bir gerilik söz konusu iken anlama boyutunda bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Whitehurst ve arkadaşlarının (1991), yaptıkları bir araştırmaya göre bu çocukların anlama ve sözel olmayan zeka düzeyleri ile karşılaştırıldığında ifade edici dil becerilerinin gelişiminde gecikme gözlenirken, Silva'nın (1980), yaptığı çalışmada gecikmiş konuşma gözlenen çocukların %85'inde zeka bölümü ortalama sınırlarda bulunmuş sadece dil düzeyi bakımından önemli ölçüde gerilik belirlenmiştir (Akt., Topbaş, Maviş ve Erbaş, 2002). Buna göre çocuk normal veya normale yakın alıcı dil becerileri göstermesine rağmen konuşma boyutunda gerilik gösteriyorsa ifade edici dil geriliğinden söz edilmektedir (Downey, Mraz, Knott, Knutson, Holte ve Dyke, 2002). Bu çocukların genel özellikleri incelendiğinde sözel olmayan zeka, doğum anı, sırası ve sonrasında ayrıca diğer gelişim alanlarında da yaşitlarından anlamlı bir fark göstermedikleri, buna karşın dil gelişiminin daha yavaş seyrettiği saptanmıştır (Owens, 1999; Topbaş ve ark., 2002; Tüfekçioğlu, 2003).

İfade edici dilde gerilik gösteren 2-3 yaş çocukları 4 ve 5 yaşına kadar ortalama dil becerileri göstermektedirler. İfade edici ve alıcı dilde gerilik gösteren geç konuşan çocuklar ise anaokulu döneminde (3-4 yaş) özgün dil bozukluğu tanısı almaktadırlar. Anaokulu dönemlerinde ifade edici dil geriliği gözlenen çocukların kalıcı dil bozukluğu gösterecekleri ve/veya sınırlı dil becerileri ve akademik olarak öğrenme güçlükleri yaşayacakları tahminini güçlendirmektedir. Aynı zamanda 3 yaş ve üstü dil bozukluğu olan çocuklarda davranışsal ve duygusal bozukluklar da görülebilmektedir (Rescorla ve Achenbach, 2002).

İfade edici dilde gerilik gösteren çocukların dil özellikleri incelendiğinde, genel olarak normalden daha geç konuşmaya başladıkları, nicelik yani sözcük dağarcığı olarak yaşitlarından geri oldukları, anlatım ve konuşma güçlükleri sergiledikleri görülmektedir. Bu çocuklar dil kurallarını zor öğrenmelerine karşın morfolojik olarak normal gelişim gösteren çocuklardır. Çoğunda sesletim sorunları ve okuma güçlükleri bulunmakla beraber işitsel anlamaları etkilenmemiştir (Nelson, 1998; Topbaş ve ark., 2002).

İfade edici dilde gerilik gösteren çocukların bir kısmı ileride yaşlılarını yakalayabilmekte, belli bir kısmı ise okul yıllarında okuma yazma başta olmak üzere, akademik becerilerine de yansıyan sorunlar yaşayabilmekte ve bu durum özgün dil bozukluğuna dönüşebilmektedir. İleriki yıllarda yetişkinlikte de dil sorunları yaşamakta ve usta bir dil kullanıcısı olamamaktadırlar. Ancak bu çocuklardan hangilerinin arayı kapatacakları hangilerinin ise dil sorunları yaşamaya devam edecekleri kestirilememektedir. Bazı araştırmacılar bu çocukların jest kullanımını ve kavrama gücünün, bazıları ise iletişimi başlatma ve sürdürme oranındaki azlığın bir belirteç olabileceğini ileri sürmektedir (Topbaş ve ark., 2002).

Küçük çocukların sosyal etkileşimlere katılabilmeleri için sosyal uyararı başlatma, uyarana cevap verme, sıra alma ve iletişimi sürdürmeyi bilmesi gerekmektedir. Akran etkileşiminde gereksinimleri bildirmedeki yetersizlikler çocukların akranları tarafından reddedilmesiyle sonuçlanabilmektedir. Ayrıca sınırlı iletişimsel beceriler akranlarla etkileşimlerde zorluklara, bu zorluklarda davranış problemlerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Yapılan bir çalışmada düşük sosyo-ekonomik çevreden gelen çocuklar için düzenlenmiş anaokulu programına devam eden erkek çocuklarının yarısından fazlasının dil problemlerine paralel olarak beklenenden daha yüksek problem davranışlar gösterdikleri, kızların ise yaklaşık %25'inin hem dil hem de problem davranışlar gösterdiği bulunmuştur (Craig-Unkefer ve Kaiser, 2002).

İfade edici dilde gerilik, küçük çocuklarda gelişimi olumsuz yönde etkileyen önemli bir durum olarak algılanmaktadır. Bu durum çocuklar arasında oldukça yaygındır ve akademik, duygusal ve sosyal gelişim açısından yetişkinlikte dahi olumsuz etkileri görülebilmektedir (Ward, 1999). Dil öğrenmede zorluklar yaşayan çocukların dil ve öğrenme ile ilgili ileriki yıllarda problemler yaşamaya devam ettikleri pek çok çalışma ile kanıtlanmıştır. Yetişkinlerle yapılan çalışmalar, bu olumsuz sonuçların ömür boyu sürdüğünü göstermektedir. Bu çocukların çoğu ileride öğrenme yetersizliği olan grup içerisinde de büyük bir yer kaplamaktadır (Ward, 1999).

İfade Edici Dilde Gerilik Olgusu Üzerinde Etkili Olan Faktörler

İfade edici dilde gerilik olgusunun nedenleri çok çeşitlidir. Her şeyden önce dil ve konuşma gelişimi bireysel bir olgudur. Her çocuğun konuşmaya başlama yaşı değişkenlik göstermektedir. Bu olgu pek çok etmenden etkilenmektedir. İfade edici dilde geriliğin nedeni tam olarak bilinmemekle birlikte yapısal sorunlar, otizm, zihin engeli, travmatik beyin zedelenmesi, serebral palsi, yüz anomalileri (dudak ve/veya damak yarıklığı), sık geçirilen orta kulak iltihapları, işitme engeli ya da genetik faktörlerden bir ya da birkaçı etkili olabilmektedir (Downey, Mraz, Knott, Knutson, Holte ve Dyke, 2002; Topbaş ve ark., 2002; Tüfekçioğlu, 2003).

Bunun yanı sıra bebeğin ve çocuğun içinde büyüdüğü çevre ve sosyal alan da oldukça etkili olmaktadır. Uyarıcı eksikliği, anne/babanın çocukla iletişiminin yetersizliği de gecikmiş konuşmaya yol açabilmektedir (Topbaş ve ark., 2002; Tüfekçioğlu, 2003). Rosetti, çocuğun çevresi ile etkileşimini olumsuz yönde etkileyebilecek her değişkenin dil ve konuşmada geriliğe yol açabileceğini belirtmektedir (Akt., Downey, Mraz, Knott, Knutson, Holte ve Dyke, 2002).

Dil gelişimi ve konuşma yeteneği insanın doğuştan getirdiği bir yetenek olmakla birlikte süreç olarak sosyal bir içerik taşır. Buna göre dil edinimi; çocuğun hayatındaki önemli kişilerle erken sosyal etkileşimlerinin bir ürünüdür. Dil, çocuğa bakan kişinin ve çocuğun karşılıklı katkılarıyla edinilir ve şekillenir. Çevre, çocuğun dili öğrenmesini kolaylaştırır. Çocuk doğduğu andan itibaren çevresindeki bireylerle ve nesnelere etkileşimde bulunur. Bu etkileşim de en sık anne ile olur. Sağlıklı, çocuğun gelişimine katkı sağlayacak ve yeterli bir etkileşimde belli öğeler bulunmaktadır. Bunlar başta göz kontağı olmak üzere, sıra alma, karşılıklı sesli eylemler, rutinler, oyun ve çocuğun gelişim düzeyine uygun dildir. Aynı zamanda ortamda bulunan öğelerden bahsetmek, ortak dikkat ve çocuğun ilgi ve isteklerine duyarlı olmak ve tüm bunlara karşı yanıtlayıcı olmak da çocuğun dil öğrenmesini kolaylaştıran etmenlerdendir (Topbaş, 2003). Yapılan çalışmalar yetişkinlerin küçük çocuklara yönelttikleri dilin, diğer yetişkinlerle etkileşimleri sırasında kullandıklarından farklı olduğunu göstermektedir. “Annece” olarak adlandırılan bu özel dil, ebeveynlerin çocukları ile etkileşimleri sırasında, çocuklarının gelişimsel olgunluklarına ve dil düzeyine göre dilbilgisel girdilerini ayarlamaları olarak tanımlanmıştır. Annece, özellikle mevcut çevre yani o an ve o an olan olaylar ve görülenler hakkında konuşma, daha kısa ve basit cümle yapıları, daha somut sözcükler, abartılı perde ve ezgi kullanımı, daha fazla tekrarlar, daha yavaş konuşma, belirgin duraklar ve daha fazla emir cümlesi kullanımını içermektedir. Etkileşimciler (araştırma sonuçlarına) göre çocuğa yöneltmiş dil, dil edinimini kolaylaştırmaktadır (Topbaş, 2003; Uzuner, 2003). Vygotsky, Bruner, Bornes ve arkadaşları da çocuğun liderliğini, ilgisini, isteğini ve iletişime yetişkin ile çocuğun birlikte dikkatlerini yoğunlaştırmasının yani ortak dikkati geliştirmenin, sözel anlamının gelişiminde önemli olduğunu belirtmişlerdir (Akt., Ward, 1999).

Anneler bebeklerine sürekli uyarıcı sağlayarak gelişimleri için gerekli ortamı oluşturmaktadır. Bu ortamla sağlanan uyarıcılar ise bebeğin gelecekteki yeterlik düzeyi ile doğrudan ve yakından ilişkili olmaktadır (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000). Günümüze kadar başta anne olmak üzere, çocuğun dili üzerinde etkili olan etmenlerin belirlenmesi amacıyla pek çok çalışma yapılmıştır. Ancak bu ilgi ve inceleme 20.yy’ın son çeyreğine kadar sadece çevrenin çocuk üzerindeki etkisini belirlemek üzere tek yönlü olmuştur. Daha sonraları ise, özellikle bu etkileşimin karşılıklılığını temel alan çeşitli kuramlar geliştirilmiştir.

Çocuğun Dil Edinimi ve Yakın Çevresi ile Etkileşimini Açıklayan Kuramlar

Anne-bebek ilişkisini inceleyen araştırmacılar, uzun yıllar boyunca anne davranışlarının bebekleri nasıl etkilediği konusu üzerinde durmuşlar, bebeklerin özelliklerinin, anneleri üzerindeki etkilerini yadsımışlardır (Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2000). Çocuk gelişimine ilişkin Ekolojik (Çevresel) Kuram (Brofenbrenner, 1971) ve Karşılıklı Etkileşim (Transaksiyonel) Kuramı (Sameroff and Miese, 2000) gibi kuramlar, çocuğun gelişimi üzerinde çevrenin hem dolaylı hem de doğrudan etkisini ve bu etkileşimin karşılıklı olduğunu vurgulamaktadır. Bu kuramlar, çocuğun gelişimi üzerinde yakın çevresinin (özellikle aile ortamının) ve çocuğun yakın çevresi içinde yer alan, çocuk ile gün boyu en fazla zaman geçiren çocuğun birincil bakıcılarının (özellikle 'anne'nin), çocuğun gelişimsel alanları üzerinde en fazla etkisi olduğunu belirtmektedir (Heath, 2005; Parke, Killian, Dennis, Flyer, McDowell, Simpkins, Kim ve Wild, 2003; Sameroff ve Miese, 2000).

Ekolojik (Çevresel) Kuram, çocuk üzerinde etkili olan oldukça fazla sayıdaki çevresel etmeni ve gelişimin karmaşıklığını vurgulamaktadır. Rochester boylamsal çalışmasında, çocuklar 4 yaşına geldiğinde onları etkileyebilecek 10 çevresel değişkenin etkisini değerlendirmiştir. Araştırmada her iki ebeveyne ait katılığı, inançları, değer yargılarını, tutumları, annenin eğitimini, çocuğun gelişimini, bebeklik süresince annenin çocukla olan olumlu etkileşimini dikkate alan ve bakış açılarını yansıtan bir araçtan yararlanılmıştır. Philadelphia çalışmasında ise; toplum özellikleri gibi çocuğa daha uzak sistemlerden (makrosistemlerden), ebeveyn-çocuk etkileşimi gibi çocuğun aktif katılımının olduğu mikrosistemlere doğru çocukları etkileyen sistemlerdeki değişkenler incelenmiştir. Ebeveyn özellikleri ise annenin ruh sağlığı, yeterlilik, ebeveyn ilgisi ve eğitim düzeyini içermektedir. Bu grupta yer alan değişkenler çocuğu etkilemektedir ancak çocuk tarafından daha az etkilenmektedir. Bu nedenle başarılı gelişimde etkili olan, birey ve ailelerin ekolojik faktörlerinin içinde yer alan özelliklerin tümüne dikkat etmek gerekmektedir (Heath, 2005; Parke ve ark., 2003; Sameroff ve Miese, 2000).

Transaksiyonel modelde de gelişim, çocuğun ailesi ve sosyal bağlam tarafından sağlanan yaşantı ve çocuğun devam eden dinamik etkileşimlerinin bir ürünü olarak görülmektedir. Örneğin, zor doğum yapan anne, doğumdan sonra endişeli olabilmekte, o zaman da annenin endişesi ilk aylarda çocuğun hayatında uygun olmayan, güvenilmez etkileşimler yaşamasına neden olabilmektedir. Tutarlı olmayan tepkiler de, çocukta düzensiz beslenme ve zor mizaçlı bir çocuk olmanın getirdiği düzensiz uyku saatlerini ortaya çıkarabilmektedir. Tüm bunlar, annede baskı oluşturarak çocuğuyla geçirdiği zamanı azaltabilmektedir. Eğer yetişkin, çocukla yeterince etkileşime girmezse, özellikle konuşmazsa, çocuğun okul öncesi dönemdeki dil puanları yaşitlarına göre zayıf olabilmektedir. Annenin kaygısının temelinde zor bir doğum, çocuğu ile etkileşimden kaçınmasının temelinde ise

çocuğun düzensiz uyku ve beslenme biçimleri yer almaktadır (Parke ve ark., 2003; Sameroff ve Miese, 2000).

Dilin nasıl edinildiğini inceleyen araştırmacılar da bu konu üzerinde yıllardır çalışmaktadır. Belli başlı kuramlar ise bu durum ile ilgili olarak daha fazla öne çıkmaktadır. Davranışçı kuram ve özellikle koşullu öğrenme ile Skinner bu kuramın önde gelenlerindedir. Davranışçı kuram gözlenebilir ve ölçülebilir davranışların bu özelliklerinden dolayı daha nesnel incelenebileceğini savunarak “gözlenebilir ve ölçülebilir” davranışları inceleme konusu yapmış, dile ilişkin zihinsel ve içsel yapıları göz ardı etmiştir. Dili de bu nedenlerle performans olarak gözlemişler, gözleyebildikleri kadarıyla ilgili çalışmalar yapmışlardır. Davranışçılar tüm davranışların öğrenildiğine inandıklarından dilin de tıpkı diğer davranışlar gibi öğrenildiğini ifade ederek dili, sözel bir davranış olarak tanımlamışlar, genel olarak dil ediniminde çevrenin rolüne önem vermişlerdir (Heath, 2005; Maviş, 2005).

Davranışçı kurama göre dil öğrenmede öğrenen kişi pasif, çevre ise aktif konumdadır. Çocuk sadece dinler, çevreyi model alır ve çevresindeki kişiler ana dillerine uygun örnekleri pekiştirir, çocuğun dil davranışlarını şekillendirirler. Bu tür gelişimde çocuk kendiliğinden dil davranışını başlatmada pasifken, dili taklit etmede aktiftir. Bu model çerçevesinde, özürlü (dil öğrenme yetersizliği olan/gecikmiş dil ve konuşma özelliği gösteren) çocukların yaşadıkları temel güçlükler “bilgiyi bir araya getirme, bilgiyi işleme ve yetişkinin çocuğa yönelttiği destek” gibi üç etkileşim yönteminin yerine getirilmesindeki yetersizliktir (Maviş, 2005; Topbaş, 2003). Dolayısıyla anne- babanın görevi çocuğa model ve destek olmak, pekiştirmelerle öncelikle, çocuğun ses dağarcığını oluşturmaktır (Heath, 2005; Maviş, 2005). Bu kuram özellikle pekiştirme, taklit ve anlam gelişimi yönünden eleştirilmiş, anne-babaların dilbilgisi yönünden düzeltme yapmadıkları, bu durumu görmezden geldikleri, daha çok anlam hatalarını düzelttikleri iddia edilmiştir. Ayrıca taklidi kuramın temeline yerleştiren davranışçı kuramın, dilin yaratıcılığını da görmezden geldiği belirtilmektedir. Yine de çevresel girdi özellikle günümüzde çok önemli hale gelmiştir. Davranışçı kuram birçok gecikmiş dil ve konuşma sorunlu çocuğun terapisinde kullanılmaktadır ancak günümüzde terapiler giderek daha doğal hale gelmekte ve doğal öğretim yöntemleri öne çıkmaktadır (Maviş, 2005).

Chomsky'den beri insanoğlunun dil öğrenme yetisiyle doğduğuna ilişkin görüşte araştırmacılar hemfikirdir. Son yıllarda dil edinme sürecine etki eden dil girdisinin nitelik ve niceliğine ilişkin tartışmalar sürmektedir. Doğuşancı görüşe göre bunların çok az önemi varken (Maviş, 2005; Nelson, 1998; Ward, 1999) etkileşimci yaklaşımlar ise daha uzlaşmacı bir tutum sergilemişlerdir. Etkileşimci yaklaşımlar hem biyolojik, bilişsel faktörlerin hem de dilbilimsel ve sosyal faktörlerin karşılıklı etkileşim içerisinde dil edinimini şekillendirdiğini savunmaktadır. İletişimsel gelişim sürecinde sosyal etkileşimin önemi

“etkileşimci” yaklaşımı benimseyen pek çok araştırmacı tarafından vurgulanmaktadır. Vygotsky bu yaklaşımı savunan önemli kuramcılardan biridir. Vygotsky’ye göre sosyal etkileşim ve kültür, dil gelişiminin temelini sağlar ve iletişim ve dil gelişiminde çok önemli rol oynar. İletişime istekli olma durumunu iletişimin temel bir parçası olarak görür ve iletişim partnerinin verdiği cevapların uygunluğu ve tekrar ediciliği üzerinde durur. Bilişsel-etkileşimci görüşe sahip olan Vygotsky, dil ve düşüncenin birlikte geliştiğini savunmuş ve bilişsel gelişime sosyo-kültürel bakımdan yeni bir bakış açısı getirmiştir (Heath, 2005; Maviş, 2005; Ward, 1999).

Vygotsky, çocukların doğumdan itibaren gelişimlerinde çevreden ve içinde yaşadığı kültürden etkilendiklerini, dolayısıyla, bu durumun çocuğun bilişsel gelişimini de etkileyeceğini belirtmiştir. Vygotsky dil ve düşüncenin kökenlerinin ayrı olduğunu belli bir zamana kadar birbirinden bağımsız geliştiklerini ancak normal çocuklarda bir süre sonra kesişip birbirini etkilediklerini savunmaktadır. Çocuğun çevresiyle yaşadığı bu deneyimler sonrasında hem bilişsel hem dilsel yetiler birlikte gelişmeye başlamaktadır. Vygotsky tarafından önerilen bu görüş günümüz sosyal etkileşimcileri tarafından kabul edilen dil gelişimi görüşü ile oldukça tutarlı bulunmaktadır. Kaye (1982), ayrıca bebek ile bakıcısı arasındaki zamanlı etkileşimi vurgularken, Trevarthen (1977), ilk aylardaki sosyal etkileşimin önemine dikkat çekmektedir. Sosyal etkileşim yaklaşımında Bloom, erken dil yapısının bağlam içersinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Buna göre çocuğun kullandığı aynı sözcükler ve sözdizimi, farklı bağlamlarda farklı anlamlara gelebilmektedir. Dolayısıyla Bloom’a göre çocuğun kullandığı dil, çevresiyle tutarlı ilişkilerini yansıtmaktadır (Maviş, 2005; Ward, 1999).

Sosyal etkileşimciler, davranışçılar ve dilbilimcilerin önerdiklerini bir araya getirmektedirler. Doğuştaçılara göre ebeveynin katkısı sadece çocuğun doğuştan getirdiği eğilimleri tetiklemek ve dil örneği sağlamak şeklindedir ve çocuğu çevreden oldukça sınırlı etkilenen aktif işlemciler olarak görmekte ve özellikle biyolojik gelişimin bunu yönlendirdiğini savunmaktadırlar. Etkileşimciler ise, doğuştaçıların önerdiği gibi dil yetisinin doğuştan geldiğine değil fakat doğuştan gelen dil ve bilişsel yetilerin varlığına inanırlar ancak bu mekanizmaların çocuğun ebeveynlerle etkileşimi sonucunda geliştiğini ve çocuğun dili edindiğini ve bu etkileşimin karşılıklı olduğunu savunmaktadırlar. Öte yandan davranışçılar çocuğun, çevresinden dil örneklerini alan ve biçimlendirilen pasif bir alıcı olduğunu düşünürlerken, sosyal etkileşimciler de çevreye önem vermekte fakat davranışçıların önerdiği gibi çocuğun sadece pasif bir alıcı olmadığını çevresi üzerinde etkili aktif, dinamik bir katılımcı olduğunu ve çevresini etkilediğini savunmaktadırlar (Maviş, 2005). Bu iki farklı kuram (doğuştaçı ve etkileşimci kuramlar), aslında Lenneberg’in (1967) söyleminde de ortak payda bulunmaktadır. Lenneberg’e göre hayvan davranışları nasıl doğuştan programlı ise bebekler de dil öğrenme için biyolojik olarak programlı doğarlar. Bunun uygun şekilde oluşması için de bebeklerle etkileşim halinde olunması gerekir, ayrıca çevrenin uygun

nitelikte yeterli uyaran sağlaması gerekmektedir. Bu yaklaşım, dil gelişimine ait bazı biyolojik oluşumların çocukta “kritik dönem” olarak adlandırılan erken gelişim evresi içinde gözlemlendiğini, bu dönem dışında kalan çocuk ve yetişkinlerde dil gelişiminin asla normal süreçte ilerleyemeyeceğini savunmuştur (Maviş, 2005; Ward, 1999).

Sonuç olarak, çocuğun gelişimini ve dil edinimini inceleme konusu yapan hemen tüm kuramlar bir biçimde çocuğun yakın çevresinin, çocuğun gelişimi üzerinde oldukça etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle ebeveyn-çocuk etkileşiminin erken dönemde çocuğun tüm gelişim alanları üzerindeki etkisi ve kritik dönemin varlığı bu konuya verilen önemi arttırmış ve çalışmalara hız katmıştır.

Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi

Çocuğun gelişimini desteklemede başarılı bir erken eğitim için, çocuğun gelişimine değişen derecelerde katkıda bulunan, pek çok kişinin içinde bulunduğu çevrenin farkına varılması gerekmektedir. İkinci olarak, her bir sürecin içerisinde aile ve kültürel özelliklerin ve aile içi etkileşimlerin anlaşılması gerekmektedir. Son olarak da, erken eğitimde her çocuğun, sorunu ile birlikte yaşadığı aile içerisinde ele alınması gerekmektedir. Ailelerin içinde bulunduğu çevresel şartlar ve bu çevredeki ilişkiler, ebeveynlik davranışlarını ve tutumlarını etkilemektedir. Bronfenbrenner (1979), ebeveyn-çocuk etkileşiminin, çevre ve sosyal ilişkiler bağlamında oluştuğunu ileri sürmektedir. Buna göre bireyin çevresi, gelişimini etkileyen ve ailelerin çevreleriyle karşılıklı etkileşimde bulunduğu ilişkilerle çevrilidir. Yani ebeveynler hem çevrelerini etkilemekte hem de çevrelerinden etkilenmektedirler; dolayısıyla çocuklarına yaptıkları ebeveynlik de oturdukları çevre ve sistemden etkilenmektedir. Sosyoekonomik faktörler, kültür, ebeveynin sağlıklı bir psikolojisinin olması, çocuğun kişiliği ve toplumun özellikleri davranış biçimlerini etkileyebilecek önemli faktörlerden sayılmaktadır (Osofsky ve Thompson, 2000).

Son otuz yılda yapılan pek çok çalışmada, annelerin çocukları ile etkileşimleri ve çocuklarının gelişimi arasında anlamlı ilişkiler bulunmuştur (Horodyski ve Gibbons, 2004; Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker ve Wheeden 1998). Anneler bebeklerine bilişsel, iletişimsel, duygusal, fiziksel ve sosyal gelişimi için gerekli uyaranları sağlamakta ve deneyim fırsatları sunmaktadırlar. Yapılan birçok araştırmada bebeğin içinde yaşadığı çevrenin, bebeğin gelişimi ve buna bağlı olarak gelecekteki yeterliği ile üst düzeyde ilişkili olduğu, anne-bebek etkileşiminin, bebeğin dil gelişimini, bilişsel gelişimini, psikososyal gelişimini etkileyen önemli faktörlerden biri olduğu bulunmuştur. Bebeğin mizacı, genel gelişimsel durumu da, başta anne olmak üzere, yakın çevre üzerinde etkili olmaktadır (Ceber-Bakalloğlu ve Sucuoğlu, 2000; Horodyski ve Gibbons, 2004).

Yukarıda sözü edilen ebeveyn-çocuk etkileşiminin olumlu sonuçları, bu etkileşimin niteliği ile yakından ilişkili olmaktadır. Ebeveyn-çocuk etkileşimi üzerine yapılan çalışmalarda, daha çok anne-çocuk etkileşimine yoğunlaşıldığı ve bu çalışmalarda; annenin çocuk merkezli olup olmadığı, annenin iletişimsel davranış biçimleri, annenin çocuğun iletişimsel ipuçlarını yeterince ve zamanında algılayıp algılamadığı ve bu ipuçlarına zamanında ve uygun yanıtlar sağlayıp sağlamadığı, etkileşimde gerekli sevgiyi ifade edip edemediği gibi çocuğun gelişimini etkileyen anneye ait temel davranışsal değişkenlerin değerlendirildiği görülmektedir.

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin nitelikli olması yani karşılıklılığı, bebek üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır. Karşılıklılık “deneyim, paylaşım ve sevgi gösterme”yi içeren ve küçük bir çocuk için son derece önemli olan bir unsur olarak görülmektedir. Bu yüzden karşılıklılık, iki türlü olarak ele alınmaktadır. Winnicott (1953), annenin çocuğuna ilişkin görevleri olduğunu belirtmiştir. Buna göre çocuğun davranış, ihtiyaç, ruh hali ve isteklerinin anne babanın önceliği olması ve uygun tepki vermede de çocuklarını motive edici olması gerektiği belirtilmiştir. Çocuklukta karşılıklı duygular, ebeveyn çocuk ilişkisinde önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü duygular hem ebeveyn hem çocuk için iletişimin ilk anlamıdır ve bu karşılıklılığı oluşturmanın temelinde de bakıcı ve bebek arasındaki duygular yatmaktadır. Ebeveyn ve küçük çocuk arasında gelişen ilişkinin karşılıklı ve tatmin edici olması ebeveyn ve çocuk arasındaki duygusal bağ ve davranışların gelişiminde etkili bulunmuştur. Ebeveyn ile çocuk arasındaki bu karşılıklı sıcak ilişki, erken sosyal ilişkinin gelişimini anlamada anahtar görülmektedir (Osofsky ve Thompson, 2000).

Stern (1985), tahmin edilebilir birbirine bağımlı ebeveyn-çocuk ilişkisini açıklamaktadır. Buna göre, çocuklar ebeveynlerin davranışlarına göre kendi davranışlarını düzenlemektedirler. Çocukların duygusal ve zihinsel kapasiteleri geliştikçe de ebeveyn ile arasındaki duygu paylaşımına ilişkin yetenekleri de artmaktadır. Ebeveyn ve bebeğin karşılıklı olarak birbirlerinin duygularını paylaşmaları ve anlamaları, sağlıklı bir ebeveyn-çocuk ilişkisi için en önemli faktördür. Eğer ebeveyn bu duyguları paylaşamazsa, aralarındaki ilişki karşılıklı olamamaktadır (Akt., Osofsky ve Thompson, 2000).

Bir başka tip karşılıklılık ise, “duygusal hazır bulunuşluk“ olarak ifade edilmektedir. Burada ebeveynin çocuğun duygusal ihtiyaçlarını karşılama ve duygusal ipuçlarını okumadaki kapasitesi ve yeterliğine odaklanılmaktadır. Emde (1980), duygusal hazır bulunuşluğun erken çocuklukta gelişimde çok önemli olduğunu belirtmiştir. Normal şartlar altında ebeveyn ve çocuk arasında olumlu duyguların karşılıklı olması beklenmektedir. Pek çok araştırmacı duygusal hazır bulunuşluk üzerine çalışma yapmıştır. Bu çalışmalarda, çocuğunun duygu durumunu anlamayan annelerin, bazen korku ve sinir bazen de hoşnutsuzluk içinde karşılık verdiklerini bulmuşlardır. Eğer olumlu bir tepki alırsa, çocuğun

araştırmaya başlayıp anneye veya duruma yaklaştığı, eğer olumsuz bir tepki alırsa da, anneden veya durumdan kaçtığı gözlenmiştir. Bu yüzden, annenin yüz ifadeleri ve sözel tepkileri, çocuğun duygusal tepkileri ve davranışları üzerinde etkili görülmektedir (Osofsky ve Thompson, 2000). Aynı şekilde bebeğin de anne üzerinde etkisi olduğu belirtilmekte, tepki vermeyen ya da tepkileri yordamayan bebeklerin, uygun gelişim için önemli olan çevresel uyarıcılardan yoksun kalma riski taşıdıkları belirtilmektedir (Küçüker, Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu, 2001).

Son yıllarda yapılan çalışmalar, erken yaşlardaki nitelikli ebeveyn-çocuk etkileşiminin çocukların gelişimi üzerindeki etkilerine yoğunlaşmıştır. Düşük sosyo-ekonomik düzeyden gelen çocuklar, prematüre doğan çocuklar ve değişik düzeyde gelişimsel geriliği olan çocuklar ile ebeveynlerini içeren bu çalışmaların bulguları, ebeveynlerin çocukları ile etkileşimleri ve çocuklarının gelişimsel düzeyleri arasında anlamlı bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır (Akt., Diken, 2009). Sosyo-ekonomik yönden düşük ailelerin çocukları, dil gelişimindeki gecikme ve iletişim yetenekleri ile ilişkili sosyal davranış problemleri nedeniyle yüksek risk altındadırlar. Bu iki alandaki artan risk, bebeklik ve okul öncesi dönemde devam eden ebeveyn-çocuk etkileşiminin biçimi ile ilişkili görülmektedir. Özellikle, yüksek risk altındaki sosyo-ekonomik yönden düşük aileler, hem dil gelişimi hem de olumlu sosyal davranış desteğini daha az sağlamaktadırlar. Bu aileler çocukları ile daha az konuşmakta, dolayısıyla hem dil biçimlerinde hem de dili çevresinde etkili bir araç olarak kullanmada daha az model olmaktadır (Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002). Örneğin, Hart ve Risley (1995), ebeveynlerin çocuklarına yönelttikleri dilin nitelik ve nicelik olarak farklılıklarını incelemişlerdir, ebeveynin yanıtlayıcılığı, dönütteki ses tonu ve çocuğun ilk 3 yılında dil çıktısı ile olumlu yönde ilişkili bulunmuştur. Araştırmada sosyo-ekonomik yönden yüksek ailelerden gelen çocukların saate 2,150 sözcük duyarken sosyo-ekonomik yönden düşük ailelerden gelen çocukların 620 sözcük duyduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ailelerin çocuklarına yönelttikleri sözcüklerin niteliği de yine oldukça etkili bulunmuştur. Bu ailelerdeki ebeveynler, çocuklarına daha fazla olumlu dönüt sağlamışlar ve daha az emir ve olumsuz dönüt vermişlerdir. 3 yaşına kadar bu dil deneyimleri sağlanan çocuklar, sağlanmayan çocuklardan iki kat fazla sözcük dağarcığına sahip bulunurken dahası bu dil yetenekleri onların 9 yaşındaki dil yeterliklerini büyük ölçüde tahmin edebilmeyi sağlamıştır (Akt., Peterson, 2004).

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliği, davranışları tahmin etmede güçlü belirleyicilerdir. Yüksek nitelik, gelişimsel olarak uygun anne dili, çocuklardaki dil gelişimiyle yüksek düzeyde ilişkilidir. Anne dilinde ortak dikkatin kullanımı, deneyimlerle bağlantılı dil ve çocuğun iletişimine bağlı yanıtlayıcılık, sosyal iletişimin gelişimini kolaylaştıran davranışlar olarak görülmektedir (Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002). Tipik olarak, az sayıda problem çözme ve uygun sosyal etkileşim modellerini içeren ters ve tutarsız ebeveynlik, karşı koyma ve itaatsizlik gibi davranış problemlerinin başlaması ile ilişkilidir. Normal gelişim gösteren

çocukların ebeveynleri ile karşılaştırıldıklarında, davranış problemi gösteren çocuklara sahip bu ebeveynlerin, daha baskılayıcı ve yanıtlamayan ebeveynler oldukları görülür (Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002).

Çocuk ve ebeveyn karşılıklı olarak ebeveyn-çocuk etkileşiminin niteliğini etkilemektedirler. Ebeveynleri tarafından daha itaatsiz ve yıkıcı davranış gösteren çocuklar olarak algılanan çocuklar, ebeveynlerinden daha az yorum ve daha fazla eğitici söz duymaktadırlar. Rutin ebeveyn-çocuk etkileşiminde olumlu davranış yönetimi ile dil desteği yakın ilişki içinde bulunmaktadır. Daha az yanıtlayıcı olan ebeveynler, çocuklarının davranışlarını zorlukla kontrol edebilirken çocuklarına zengin bir dil çevresi sunamayabilmektedirler. Örneğin, Hart ve Risley (1995), çocuklarıyla seyrek konuşan ve sözcük dağarcığına yönelik daha az model olan ebeveynlerin, sık sık olumsuz etkileşim tonu kullanıp, daha çok yönerge vererek çocukları ile etkileşime girdiğini bulmuşlardır (Akt., Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002).

Anne-çocuk etkileşiminin, çocuğun özellikle dil becerileri üzerindeki etkisi pek çok çalışma ile belirlenmiştir (Kaiser ve Hemmeter, 1996; Hancock, Kaiser ve Delaney, 2002; Ward, 1999). Çocuk ile en fazla zaman geçiren annenin çocuğu ile etkileşimindeki en önemli olgu, annenin, çocuğun sözel ipuçlarına karşı duyarlı ve yanıt verici olması olarak belirlenmiştir. Annenin çocuğu ile etkileşiminde sıra alma becerilerini sergilemesi, çocuğuna yanıt vermesi için zaman ve fırsat sunması, basit ve açık yönergeler vermesi, sözel pekiştireçleri sık kullanması, çocuğun sözel ifadelerini uygun dil modelleri ile genişletmesi gibi beceriler, annenin çocuğunun dilsel davranışlarına ilişkin duyarlı ve yanıtlayıcı olmasını yansıtmaktadır. Çalışmalar, bu beceriler annelere kazandırıldığında, çocukların dil becerilerinde anlamlı kazanımlar olduğunu sergilemektedir. Örneğin, Kaiser ve Hemmeter (1996), tarafından yapılan bir araştırmada yetersizliği olan okul öncesi çocukların iletişim becerileri ve dil becerileri üzerinde ebeveynin yanıtlayıcı olmasının etkileri değerlendirilmiştir. 12 ebeveynin katıldığı çalışma, tüm ebeveynlerin klinik ortamda prosedürleri kullanmayı öğrendiklerini ve evdeki uygulamalara da genellediklerini göstermiştir. Çocukların çıktılarında çeşitlilik görülmesine rağmen tüm çocuklarda olumlu etkiler gözlenmiştir. Eğitim oturumlarından sonra 6 ay izleme oturumları yürütülmüş ve ebeveynlerin prosedürleri uygulamayı korudukları görülmüştür. Ek olarak, uygulama süresince çocuğun dilinde gözlenen değişiklikler korunmuştur. Tüm ebeveynler müdahaleye katılımdan ve çocuklarının iletişim ve dil becerileri üzerinde etkilere ilişkin yüksek doyum elde etmiştir.

Ward (1999), tarafından gerçekleştirilen çalışmada, bir yaşında dil gelişiminde gecikme görülen ve erken eğitim alan çocukların erken eğitim almayan çocuklara göre 3 yaşında dil bozukluğu gösterip göstermeyeceği sınıanmıştır. Çalışmada, bakıcının dilsel girdisinin nicelik ve niteliğini arttırma, tekrar sayısı, sözel yanıtlayıcılık, bebeğin ilgi ve isteğini takip etme, etkinlikten zevk alma, sözel

ifadenin ve etkileşim sayısının arttırılmasını hedefleyen bir erken eğitim programı uygulanmıştır. Dil gelişiminde gerilik gösteren 122 çocuğun kontrol ve deney grubuna ayrılmasıyla yapılan çalışmada, çocuklar 3 yaşına geldiklerinde erken eğitim alanların sadece % 5'inde, erken eğitim almayan grubun ise % 85'inde sorunun devam ettiği ortaya konmuştur.

Hancock, Kaiser ve Delaney (2002) gerçekleştirdikleri çalışmalarında gelecekteki gelişimsel sorunları önlemek amacıyla dil ve davranış problemleri konusunda risk içeren çocuğa sahip düşük sosyo-ekonomik düzeydeki ailelere, çocuklarının dil ve davranışlarını desteklemek için uygulama stratejilerini öğretmenlerin etkilerini incelemişlerdir. Çalışmaya katılan 5 anne, dil ve davranış destekleme stratejilerini öğrenebilmiş ve sonraki izleme oturumlarında ve müdahale süresince çocuklarıyla oyun etkileşimlerinde öğrendiklerini kullanmışlardır. Müdahalenin hemen ardından ve 6 ay sonrasında evde yapılan bazı değerlendirmeler, genellemenin gerçekleştiğini göstermektedir.

Alanyazında pek çok çalışma, yetişkin ile çocuk arasındaki etkileşimin çocuğun dil gelişiminde önemli rol oynadığını göstermektedir. Yapılan çalışmalar kısa, basit, bol tekrarlı, yavaş söylemlerle aynı zamanda çocukların bilişsel, dilsel seviyesine uygun ve dikkat, ilgi, motivasyonuna duyarlı etkileşimin çocuğun anlama, algılama ve dil becerilerine katkı sağladığı yönündedir (Topbaş, 2003; Ward, 1999). Fernald (1993), sözcüklerin akustik ifadesiyle iletişim kurma isteği ve söz dizimi basitleştirmelerinin ve tekrarların sözel anlamayı kolaylaştırdığını yapılan çalışmaları ile desteklerken; Haris (1992) ise, bağlama dikkat çekerek yetişkinin çocuğun ilgi ve isteğine göre dilsel girdi sağlama görüşünü savunmakta, bunun çocuğun hem sözcük dağarcığını hem de sözdizimini geliştirmesine yardım ettiğini belirtmektedir (Akt., Ward, 1999).

Günümüze kadar yapılan çalışmalar erken tanılama, değerlendirme ve müdahale ile çocuğun genel gelişiminin olumlu yönde etkilendiğini göstermektedir (Downey, Mraz, Knott, Knutson, Holte ve Dyke, 2002). Erken çocukluk döneminin, gelecek sosyal ve bilişsel gelişim açısından çok önemli bir dönem olduğu ve bu nedenle sağlanacak erken eğitimin de en etkili olacağı dönemin bu dönem olduğu savunulmaktadır (Ward, 1999). Wolery ve Bailey (1984), dil bozukluğu olan pek çok çocuğun alacağı erken eğitimle daha iyi seviyeye gelebileceğini savunmaktadır (Akt., Ward, 1999). Yapılan araştırmalarla erken özel eğitim programlarının ailenin aktif katılımı olmadan, hem çocuk hem de ailesi için belirlenen amaçlara ulaşamayacağı belirlenmiştir. Buna bağlı olarak nitelikli anne-çocuk etkileşimi, gelişimsel geriliği olan veya risk altındaki çocuklara ve bu çocukların ailelerine sunulan erken özel eğitim programlarının temel parçası haline gelmiştir (Akt., Diken, 2009).

Ülkemizdeki Ebeveyn-Çocuk Etkileşimi ile İlgili Araştırmalar

Ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimine odaklı çalışmalar sınırlıdır. Sınırlı çalışmalar içerisinde, Doğan (1995), yaptığı çalışmada aile merkezli erken eğitim programına devam eden işitme engelli çocuklarla annelerinin iletişimsel etkileşim örüntülerini, aynı yaştaki erken eğitim programına katılmayan işitme engelli ve işiten çocuklarla karşılaştırmıştır. Erol, Şimşek ve Ertem (1997) ise, anne-baba-bebek ilişkisini güçlendirme ve çocuğun psikososyal gelişimini temel sağlık hizmetleri yoluyla destekleme projesinde, hamilelik döneminden başlayarak sağlıklı anne-baba-bebek etkileşimini geliştirebilmek, çocuğun fiziksel, zihinsel, duygusal ve sosyal alanlardaki işlevlerinin gelişmesine destek olmak genel amaç olarak belirlenmiştir.

Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu (2000), normal ve zihinsel engelli bebeklerde anne-bebek etkileşimini karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, zihin engelli bebeklerin normal bebeklere göre daha az etkileşim başlatma, tepki verme, etkileşim sürdürme ve etkileşimli oyun oynama davranışı, buna karşın daha fazla tepki vermeme, olumsuz tepki verme ve istenmedik davranışlar sergilediklerini göstermiş; zihin engelli bebeğe sahip annelerin de normal bebek annelerine göre daha az tepki verme, ilgi ve uygun oyuncak seçme davranışı, buna karşın daha fazla etkileşim başlatma, olumlu duygu ve ısrar etme davranışı sergiledikleri bulunmuştur.

Topbaş, Maviş ve Özdemir (2003), yaptıkları çalışmada 6 normal gelişim ve 8 gecikmiş dil ve konuşma özelliği gösteren çocuğun annelerinin etkileşimsel davranışlarını, amaçlı iletişim (kullanılan dil özellikleri) bakımından incelemiştir. Diğer bir deyişle, annelerin çocukları ile etkileşimlerinde çocuklarına yönelttikleri dil özelliklerini betimlemeye çalışmışlardır. Çocukların yaşlarının 1.5 ile 3.0 yaş arasında değiştiği rapor edilmiştir. Anne-çocuk etkileşimleri ev ortamında 15 dakikalık serbest oyun ve 15 dakikalık yapılandırılmış etkileşim (örn., oyun, kitap okuma gibi) bağlamında video-kaydına alınmış, veriler araştırmacıların geliştirdiği ve davranışların sıklığını kaydettikleri bir kayıt formu ile elde edilmiştir. Bulgular, her iki grupta yer alan annelerin, nitel anlamda benzer iletişimsel amaçlar gösterdikleri ama nicel anlamda her iki grup arasında iletişimsel çabalar yönünden anlamlı farklar olduğunu göstermiştir. Her iki gruptaki anneler de araştırmacıların adlandırdığı şekli ile düzenleyici/yönlendirici (regulative/directive) ve kontrol etmekten (controlling) daha çok talep edici (requestive) bulunmuştur. Gecikmiş dil ve konuşma özelliği gösteren çocuk annelerinin daha talep edici, normal gelişim gösteren çocuk annelerinin ise daha kontrol edici olduğu görülmüştür. Normal gelişim gösteren çocukların anneleri daha etkileşimci (interactive), yanıt verici (responsive) ve çocuklarını oyuna ya da etkinliğe katan anneler olarak gözlemlenmiştir.

Küçüker, Ceber-Bakkaloğlu ve Sucuoğlu (2001), tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise erken eğitim programına katılan gelişimsel geriliği olan çocuklar ve anne-babalarının etkileşim davranışlarındaki değişim incelenmiştir. Çalışma, erken eğitim programı sonrasında annelerin etkileşim sürdürme ve öğretme davranışlarının sıklığında artma, ilgi ve uzak durma davranışlarının sıklığında azalma olduğunu, babaların çocuklarıyla etkileşim davranışlarında ise değişiklik olmadığını göstermiştir. Bebeklerin anneleriyle etkileşim başlatma, tepki verme ve etkileşim sürdürme davranışlarının sıklığında program sonrasında artış gözlenirken, babalarıyla etkileşimsel davranışlarında herhangi bir farklılık bulunmamıştır.

Maviş (2004) ise, yaptığı çalışma ile Türk anne-babalarının henüz erken dil gelişimi evresinde olan çocuklarıyla iletişimindeki dil davranışlarını belirleyen bir etkileşim profilini belirlemeyi amaçlamıştır. Sonuç olarak, isteyen ve kontrol ederek yönlendiren özellikleri vurgulanarak Türk anne babaları davranış düzenleyici olarak betimlenmişlerdir.

Diken (2009), gecikmiş dil ve konuşma tanısı almış 19 çocuk ve annesi ile yaptığı çalışmada, annelerin etkileşimsel davranışları ile öz yeterlikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmada annelerin duyarlı ve yanıt verici olduğu belirlenirken, annelerin aynı zamanda düşük düzeyde sıcak davrandıkları ve düşük düzeyde sözel pekiştireç kullandıkları bulunmuştur. Annelerin çoğu aynı zamanda oldukça yönlendirici davranmışlardır. Öz yeterlik algılamaları yüksek olan annelerin daha çok sözel pekiştireç kullandıkları ve başarı odaklı oldukları ayrıca gözlenmiştir.

Ebeveyn-Çocuk Etkileşimlerinin Değerlendirilmesi

Ebeveyn-çocuk etkileşiminin, değerlendirme ve program sürecindeki önemi her yönüyle anlaşılırken, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendirmede uygun değerlendirme araçlarını bulmak ve kullanmak gelişimsel geriliği ya da yetersizliği olan çocuklar ve aileleri ile çalışan uzmanlar için oldukça zor bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırmacılar ve uygulamacılar, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini genellikle dört tür değerlendirme sistemi ile incelemektedir: Ebeveyn görüşüne dayalı değerlendirme, kontrol listelerine dayalı değerlendirme, derecelendirme ölçeklerine dayalı değerlendirme ve gözlem ve kodlamaya dayalı değerlendirme. Derecelendirme ölçekleri belli davranışları daha genel kategoriler altında gruplayarak değerlendiren ölçeklerdir. Bununla birlikte değerlendirmeyi yapan kişilerin gözlenen davranışlara ilişkin nicel ve nitel yargılarda bulunmasını gerektirir. Derecelendirme ölçeklerinin, kolay kullanım, hızlı uygulama ve kolay puanlama gibi avantajları olduğu bildirilmektedir. Ayrıca Jay ve Farran (1981) ve Schaefer (1989), derecelendirme ölçeklerinin gelecekteki davranışların daha iyi yordayıcısı olduklarını bildirmişlerdir (Akt., Munson ve Odom, 1996).

Munson ve Odom (1996), çalışmalarında ebeveyn-çocuk etkileşimlerini değerlendirme araçlarını gözden geçirdikleri çalışmalarında Ebeveyn Davranışını Derecelendirme Ölçeği-EDDÖ'ni (Maternal Behavior Rating Scale-MBRS) alanda yaygın kullanılan ve bilimsel çalışmalarda yer alan 26 ölçekten biri olarak belirlemişlerdir. EDDÖ, ebeveyn davranışlarını değerlendirmeye yönelik bir araç iken, Mahoney ve Wheeden 1999 yılında çocukların etkileşimsel ya da temel (pivotal) davranışlarını değerlendirmek amacıyla Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği-ÇDDÖ'ni (Child Behavior Rating Scale-CBRS) geliştirmişlerdir. Bir sonraki bölümde EDDÖ ve ÇDDÖ'nün özellikleri ve bilimsel dayanakları kronolojik bir sıra ile özetlenmiştir.

Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)'nin Yer Aldığı Bilimsel Çalışmalar

EDDÖ ile ilgili ilk çalışma Mahoney, Powell ve Finger (1985) tarafından zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin etkileşimsel davranışlarının niteliğini değerlendirmek amacıyla gerçekleştirilmiştir (Akt., Mahoney, Powell ve Finger, 1986). Bu çalışmada özellikle çocuk gelişimi alanyazınında rapor edilen ebeveyn davranış derecelendirme ölçekleri dikkate alınarak, 18 maddelik 5'li Likert-tipi bir ölçek oluşturulmuştur. Ölçeğin puanlanmasında, video kaydı alınan ebeveyn-çocuk etkileşimleri kodlayıcılar tarafından kullanılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik, madde bazında ortalama %98 bulunmuştur. İlk ölçekte yer alan maddelerin duygusal durum, ses tonu, duygusal ifade edici olma, keyif alma, kabullenme, etkileşimde sıcak olma, huzursuzluğa ilişkin yanıtlayıcı olma, isteklere ilişkin yanıtlayıcı olma, sosyal ipuçlarına ilişkin yanıtlayıcı olma, sözel yanıtlayıcı olma, gecikme, duyarlı olma, önerilerde bulunma, başarı odaklı olma, hız ve etiketleme gibi maddeleri içerdiği gözlenmektedir. İlk olarak oluşturulan bu ölçek maddelerinin aslında kavramsal olarak aynı şeyler üzerinde örtüştüğü gözlemlendiğinden Mahoney, Powell ve Finger (1986), daha sonra ölçeğin yapı geçerliğini faktör analizi ile inceleyerek ölçeğin yedi maddelik kısa formunu elde etmiştir. Yedi maddelik kısa formda keyif alma, çocuğun duygusal durumuna duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, uygun uyaran sunma, fiziksel uyarma, yönlendirici olma ve çocuğun ilgilerine duyarlı olma maddeleri yer almıştır. Yapılan faktör analizinde ölçeğin ayrıca iki alt ölçekten oluştuğu bulunmuştur. Çocuk odaklı olma başlıklı birinci faktörde keyif alma, çocuğun duygusal durumuna duyarlı olma, yanıtlayıcı olma ve uygun uyaran sunma maddeleri yer alırken, kontrol başlıklı ikinci faktörde ise fiziksel uyarma, yönlendirici olma ve çocuğun ilgilerine duyarlı olma maddeleri yer almıştır.

EDDÖ'nün 1980'li yıllardan beri pek çok bilimsel çalışmada ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarını değerlendirme amacı ile kullanıldığı rapor edilmiştir. Transaksiyonel Erken Özel Eğitim Programının (TRIP), ebeveynlerin 41 farklı türde gelişimsel yetersizliği olan ortalama 12 aylık çocukları ile etkileşimsel davranışlarını değiştirmesi üzerindeki etkiye bakan çalışmada, Mahoney ve Powell (1988), 1986 yılında geliştirilen EDDÖ'yü modifiye etmişlerdir. Keyif

alma, duygusal ifade edici olma, etkileşimde sıcak olma, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, başarı odaklı olma, yaratıcı olma, etkili olma, kabullenme ve yönlendirici olma maddelerinin yer aldığı orijinal ölçekteki 10 maddeye etkileşim hızı ve sözel pekiştireç kullanma maddelerini de ekleyerek EDDÖ'yü 12 maddelik bir ölçeğe dönüştürmüşlerdir. Her bir madde 1'den 5'e kadar (1=düşük, 5=yüksek) 5'li likert tipi derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Kodlayıcılar arası güvenilirlik ile ölçeğin güvenilirliği sınanmış %82'lik (ranjı %65-%100) bir güvenilirlik bulunmuştur.

Moore ve Saylor (1998), yanıtlayıcı olma ve yönlendirici olma davranışlarını ebeveynlerin 2 yaşındaki çocukları ile etkileşimlerinde incelemişler ve aynı zamanda bu davranışlar ile 88 prematüre çocuğun 5.5 yaşındaki gelişimsel çıktıları arasındaki ilişkiye bakmışlardır. Çalışmada EDDÖ'nün 12 maddesinden sadece ikisi olan yanıtlayıcı olma ve yönlendirici olma maddeleri bağımlı değişkenler olarak seçilmiştir. Ebeveyn-çocuk etkileşimleri video kamera ile serbest oyun bağlamında kameraya alınmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik .64 (ranj .47-.83) bulunmuştur.

Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker ve Wheeden (1998), çalışmalarında 4 farklı araştırmada EDDÖ'yü temel bir bağımlı değişken olarak kullanmışlardır. Dört farklı erken özel eğitim programının ebeveyn-çocuk etkileşimi üzerindeki etkisini EDDÖ'yü kullanarak değerlendirmişlerdir. Mahoney ve ark. bu çalışmada 12 maddelik EDDÖ'yü dört alt faktörlü ölçek olarak yeniden revize etmişlerdir. Buna göre yanıtlayıcı olma başlıklı faktörde yanıtlayıcı olma, duyarlı olma ve etkili olma; yönlendirici olma başlıklı faktör altında yönlendirici olma ve etkileşim hızı; başarı odaklı olma başlıklı faktör altında başarı odaklı olma ve sözel pekiştireç kullanma ve son olarak duygusal duyarlı olma başlıklı faktör altında da kabullenme, keyif alma, duygusal ifade edici olma, yaratıcı olma ve etkileşimde sıcak olma maddeleri yer almıştır.

Aile merkezli erken özel eğitim hizmetlerinin, 12 aylık bir sürede hizmetleri alan çocuklar ve aileleri üzerindeki etkisini inceleyen Mahoney ve Bella (1998), çalışmalarında ebeveyn-çocuk etkileşimlerini EDDÖ ile değerlendirmişlerdir. EDDÖ'nün kullanıldığı daha önceki çalışmalarda olduğu gibi çocukları gelişimsel düzeyine uygun oyuncaklar ile serbest oyun ortamında 10 dakikalık ebeveyn-çocuk arasındaki etkileşimler video ile kayıt edilmiştir. EDDÖ ile ilgili eğitim alan iki kodlayıcı video kayıtlarını EDDÖ temelinde kodlamış, güvenilirliğe kodlayıcılar arası güvenilirlik ile bakılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirliğin düşük olduğu anlaşma sağlanamayan maddelerde, iki kodlayıcı beraber ilgili videoyu izleyip ortak bir puana ulaşmışlardır. Her madde için %90'ın üzerinde kodlayıcılar arası görüş birliği gözlenmiştir.

Mahoney ve Wheeden (1999), ilk olarak ÇDDÖ'yu yetersizliği olan anaokulu düzeyindeki çocukların etkileşimsel katılımlarına öğretmenlerin davranış biçimlerinin etkisini inceledikleri çalışmada geliştirmişlerdir. ÇDDÖ'de toplam yedi madde bulunurken ÇDDÖ'deki "Devamlılık, Dikkat ve Katılım" maddeleri Meisles, Plunkett, Rolof, Pasick ve Stiefel, (1986) ve Egeland ve Sroufe (1981)'nin ölçeklerinden uyarlanarak geliştirilmiştir (Akt., Mahoney ve Wheeden, 1999). Bu maddeler çocuğun kendi kendine ya da nesnelere ile etkileşimini değerlendirmeye odaklanırken, Mahoney ve Wheeden (1999), bu üç maddeye "Başlatma, İşbirliği, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum" maddelerini eklemiştir. Yeni eklenen bu dört madde ise, çocuğun yetişkin ile etkileşimini değerlendirmeye odaklı maddelerdir. Toplam olarak ÇDDÖ'de çocuğun etkileşimsel davranışlarını değerlendiren 5'li likert tipi 7 madde bulunmaktadır. Çalışmada yapılan faktör analizi sonucu ÇDDÖ'nün hem tek boyutlu hem de iki alt ölçekten oluştuğu rapor edilmiştir. Ölçeğin "Dikkat" başlıklı ilk alt boyutunda "Dikkat, Devamlılık, Katılım ve İşbirliği" maddeleri yer alırken, "Başlatma" başlıklı ikinci alt boyutunda ise "Başlatma, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum" maddeleri yer almaktadır. Mahoney ve Wheeden (1999)'in, çalışmasında ÇDDÖ iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. ÇDDÖ maddelerinin kodlanmasına ilişkin ön çalışmada kodlayıcılar arasında %85'lik uyuma gözlemlendikten sonra, kodlayıcılardan biri ana kodlayıcı olarak tüm verileri kodlarken, ikinci kodlayıcı verilerin %20'sini kodlamıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik ile her madde üzerinde %90-%100 arasında ortalama % 95 uyuma bulunmuştur. Kodlayıcılar arası güvenilirlik katsayısı ise .57 ile .74 arasında ortalama .71 olarak rapor edilmiştir.

Kim, Sung ve Hyunn (2000), EDDÖ ve ÇDDÖ'yi Kore'ye uyarlamışlar ve EDDÖ ve ÇDDÖ'nün Kore versiyonlarının geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının ilkinin yapmışlardır. İlk çalışmalarında 30 ebeveyn-çocuk çifti ile çalışmışlardır. Çocukların 17'si normal gelişim gösterirken, 13'ü gelişimsel yetersizliğe sahiptir. Ebeveyn-çocuk etkileşimleri evde serbest oyun zamanında video kaydına alınmış ve eğitim almış iki kodlayıcı tarafından EDDÖ ve ÇDDÖ kodlanmıştır. Yapılan faktör analizi hem EDDÖ hem de ÇDDÖ'nün iki alt faktöre sahip olduğunu göstermiştir. EDDÖ için iç tutarlılık katsayısı .86 bulunurken, ÇDDÖ için ise .88 bulunmuştur.

Masur ve Turner (2001), boylamsal çalışmalarında çocukların 9, 10, 17 ve 21 aylık iken anneleri ile etkileşimlerindeki tutarlılığı incelemiştir. Annelerin etkileşimsel davranışları EDDÖ ile değerlendirilmiştir. Anne-çocuk etkileşimleri 10-15 dakikalık doğal rutinler (serbest oyun ya da banyo) sırasında videoya kayıt edilmiş ve EDDÖ maddeleri üzerinde belli bir oranda uyuma sağlayan iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Anlaşmaya varılamayan maddeler kodlayıcılar tarafından birlikte kodlanarak puan üzerinde anlaşmaya varılmıştır.

Anaokulu düzeyinde çocuklara ve düşük gelire sahip Afrikalı-Amerikalı ailelerde ebeveynlik durumlarını çoklu boyutlarda değerlendiren Coolahan, McWayne, Fantuzzo ve Grim (2002), çalışmalarında EDDÖ'nün "Sıcaklık" ve "Yönlendirici olma" maddelerini bağımlı değişkenlerinden ikisi olarak kullanmışlardır. Çalışmada dört dakikalık ebeveyn-çocuk etkileşimleri videoya kayıt edilmiş ve video kayıtlarının yarısı iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik .70 bulunmuştur.

Fewell ve Deutscher (2002), 543 düşük doğum ağırlıklı çocuğun alıcı dil puanı, annenin yanıtlayıcılık ve yönlendiricilik davranışlarının çocukların sözel zeka ve okuma başarısı üzerinde yordayıcılığını araştırdıkları çalışmalarında EDDÖ kullanılmıştır. Fewell ve Deutscher çalışmalarında, EDDÖ'nün faktör yapısını da incelemiştir. Yapılan Faktör analizi sonucunda 12 maddelik EDDÖ'nün varyansın % 64'ünü açıklayan iki alt faktöre sahip olduğu görülmüştür. İlk faktör yanıtlayıcı olma olarak adlandırılmış ve ifade edici olma, keyif alma, sıcaklık, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, başarı odaklı olma, yaratıcı olma, sözel pekiştireç kullanma ve etkili olma maddelerini içermiştir. İkinci faktör ise yönlendirici olma şeklinde adlandırılmış yönlendiricilik ve hız maddelerini kapsamıştır. EDDÖ'nün diğer çalışmalarında olduğu gibi kayıt edilen etkileşim videoları iki kodlayıcı tarafından izlenmiş ve kodlayıcılar arası güvenilirlik kodlayıcılar arası görüş birliği yüzdeliği ile hesaplanmıştır. Ortalama % 79 görüş birliği rapor edilmiştir.

Mahoney ve McDonald (2004), etkileşime dayalı erken özel eğitim programının (Responsive Teaching), 21 otistik bozukluk ve 34 gelişimsel gerilik tanısı olan çocuklar ve anneleri üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmalarında EDDÖ'yü annelerin etkileşimsel davranışlarındaki değişiklikleri rapor etmek için kullanmışlardır. On iki maddelik EDDÖ, diğer araştırmalarda olduğu gibi kodlayıcılar tarafından kodlanarak kullanılmıştır. Annelerin ve çocukların etkileşimleri serbest oyun bağlamında video kaydına alınmış ve ana kodlayıcı tüm videoları izlerken ikinci kodlayıcı tüm videoların % 15-20'sini kodlamıştır. Çalışmada çocuk davranışları ÇDDÖ ile incelenmiştir.

İlişki temelli erken özel eğitim uygulamalarının Otistik Spektrum Bozukluğu (OSB) olan çocukların sosyal ve duygusal gelişimleri üzerindeki etkisini inceledikleri çalışmada Mahoney ve Perales (2003), annelerin etkileşimsel davranışlarını EDDÖ ve çocukların etkileşimsel davranışlarını ise ÇDDÖ ile değerlendirmişlerdir. Çalışmaya 20 OSB olan çocuk ve annesi katılmıştır. EDDÖ'nün (Mahoney, 1999) revize edilmiş hali olan dört boyut altında yer alan on iki maddelik formu kullanılmıştır. Dört boyutun birinci boyutu yanıtlayıcı olma adını almakta ve bu boyutta duyarlı olma, yanıtlayıcı olma ve etkili olma maddeleri yer almaktadır. İkinci boyut ise duygusal duyarlı olma başlığını taşımakta ve kabullenme, keyif alma, etkileşimde sıcak olma, duygusal ifade edici olma ve yaratıcı olma maddelerini içermektedir. Üçüncü boyut başarı odaklı olma adı ile başarı odaklı olma ve sözel pekiştireç kullanma maddelerini kapsarken,

dördüncü boyut yönlendirici olma ve etkileşim hızı maddeleri ile yönlendirici olma adını taşımaktadır. Çocukların anneleri ile etkileşimi, diğer EDDÖ ve ÇDDÖ'nün kullanıldığı araştırmalarda olduğu gibi 5-10 dakikalık serbest oyun sırasında video kaydına alınmıştır. Çocukların gelişimine uygun oyuncaklar sağlanmıştır. Video kayıtları EDDÖ ve ÇDDÖ eğitimi almış ve asıl verileri kodlamalardan önce % 80'lik görüş birliği oranı elde etmiş iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kodlayıcılardan biri ana kodlayıcı olmuş ikinci kodlayıcı ise tüm kayıtların % 30'unu kodlamıştır. Spearman korelasyon katsayısı EDDÖ ve ÇDDÖ için ayrı ayrı .73 bulunmuştur.

Çocukların aldığı eğitim türü ile eğitsel çıktılar ve ebeveyn-çocuk etkileşimi arasındaki ilişkiyi araştıran Mahoney, Wheeden ve Perales (2004), erken çocuklukta farklı özel eğitim sınıflarından gelen farklı gelişimsel yetersizliği olan (örn., genel gelişimsel gerilik, gecikmiş dil ve konuşma, otistik bozukluk, fiziksel yetersizlik gibi) 70 çocuk ile çalışmışlardır. Çalışmada ebeveynlerin etkileşimsel davranışlarını EDDÖ ile çocukların temel davranışlarını ise ÇDDÖ ile değerlendirmişlerdir. Zaman örnekleme ile iki farklı zamanda iki defa beşer dakikalık ebeveyn-çocuk etkileşimi video kaydına alınmıştır. Diğer EDDÖ araştırmalarında olduğu gibi ortamda çocukların gelişimine uygun oyuncaklar sağlanmış ve ebeveynlere evde nasıl oyun oynuyorlarsa çocukları ile aynen öyle oynamaları söylenmiştir. Video kayıtları önceden eğitim almış biri ana kodlayıcı ve diğeri kayıtların %20 sini izleyen kodlayıcı olmak üzere iki kodlayıcı tarafından EDDÖ ve ÇDDÖ kullanılarak kodlanmıştır.

Kim ve Mahoney (2004), çocukların etkileşimsel katılımları üzerinde annelerin etkileşimsel davranışlarının etkisini, Kore'de inceledikleri çalışmada çocukların etkileşimsel katılımlarını ÇDDÖ, annelerin etkileşimsel davranışlarını ise EDDÖ ile değerlendirmişlerdir. Çalışmaya iki grup çocuk ve anneleri katılmıştır. Birinci grupta 13 yetersizliği olan çocuk ve annesi yer alırken, diğer grupta birinci gruptaki çocukların yaşları ile aynı yaşlarda 17 normal gelişim gösteren çocuk ve annesi yer almıştır. Çocukların yaşları 4-5 yıl arasında değişirken, annelerin yaş ortalaması ise 33-35 arasında değişmektedir. Çocukların ve annelerin etkileşimsel davranışlarını değerlendirmek için 10 dakikalık etkileşim videoları kaydedilmiştir. Ortama çocukların gelişimsel düzeylerine uygun oyuncaklar konmuş ve annelere çocukları ile evde oyun oynadıkları gibi davranışları istenmiştir. ÇDDÖ, çocukların etkileşimsel davranışlarını; EDDÖ ise annelerin etkileşimsel davranışlarını değerlendirmede kullanılmıştır. Video kayıtları eğitim almış ve eğitim sonunda kodlamalarda %90 uzlaşma sağlanmış iki bağımsız kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenirlilik hem ÇDDÖ hem de EDDÖ için % 81 bulunmuştur.

Kim ve Mahoney (2005), bir diğer çalışmalarında ilişki temelli yaklaşıma dayalı uygulamanın, Koreli ebeveynler ve yetersizliği olan çocukları üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmaya yaşları 3-8 yıl arasında değişen ve farklı gelişimsel

yetersizlikleri (örn., zihinsel yetersizlik, gelişimsel gerilik, otistik bozukluk gibi) olan 18 çocuk ve annesi katılmıştır. Çocukların ve annelerin 10'u deney grubunda 8'i ise kontrol grubunda yer almıştır. Annelerin etkileşimsel davranışları EDDÖ Kore versiyonu ile, çocukların davranışları ise ÇDDÖ Kore versiyonu ile değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler için anne-çocuk etkileşimlerinin 10 dakikalık video kaydı alınmıştır. EDDÖ ve ÇDDÖ Kore versiyonları üzerine eğitim almış ve asıl kodlamalardan önce % 90 görüş birliği yüzdesine ulaşmış iki bağımsız kodlayıcı tarafından kayıtlar kodlanmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik görüş birliği madde sayısı / görüş birliği madde sayısı + görüş ayrılığı sayısı x 100 formülü ile hesaplanmıştır. EDDÖ için görüş birliği yüzdesi % 86.6 (ranj %75-%100), ÇDDÖ için ise % 90.1 (ranj %71.4-%100) bulunmuştur.

Mahoney ve Perales (2005), bir başka çalışmada 20 OSB olan ve 30 gelişimsel yetersizliği olan çocuk ve anneleri üzerinde, ilişki temelli uygulamaların etkisini incelemiştir. Bu çalışmada da çocukların temel (pivotal) davranışları ÇDDÖ ile annelerin etkileşimsel davranışları ise EDDÖ ile değerlendirilmiştir. Çocukların yaşı 12 ay ile 54 ay arasında değişmekte iken, annelerin yaş ortalaması ise 33 yıl olarak belirlenmiştir. Çocukların anneleri ile etkileşimleri gelişimsel olarak uygun oyuncakların olduğu bir ortamda 7 dakikalık serbest oyun etkinliği sırasında video kaydı ile alınmıştır. Yedi maddelik ve iki alt boyutu olan ÇDDÖ ile on iki maddelik ve dört alt boyutu olan EDDÖ, bu ölçeklerin eğitimini almış iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Verilerin kodlamasına geçmeden önce kodlayıcılar arasında %80 düzeyinde uyuma kriter olarak alınmış, bu kriter sağlandıktan sonra asıl kodlamaya geçilmiştir. Kodlayıcılardan biri ana kodlayıcı iken ikinci kodlayıcı video kayıtlarının seçkisiz seçilen % 30'unu kodlamıştır. EDDÖ için kodlayıcılar arası güvenilirlik olarak Spearman korelasyon katsayısı .73 bulunmuş iken, ÇDDÖ için .77 bulunmuştur.

Kim ve Kwak (2006), EDDÖ ve ÇDDÖ'nün Kore versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını daha büyük bir çalışma grubu, 77 çocuk-anne çifti ile gerçekleştirmiştir. Çalışma grubunu yaşları 8 ay ile 75 ay arasında değişen çocuklar ve anneleri oluşturmuştur. Katılımcı annelerin yaş ortalaması ise 33 olarak belirtilmiştir. Çocukların anneleri ile etkileşimi, 10 dakikalık süre ile evlerinde ya da kurumda serbest oyun zamanında video kaydına alınmıştır. Toplanan veriler, iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kodlayıcıların eğitim sürecinde % 75'lik bir görüş birliği yüzdesine ulaşmalarından sonra asıl verileri kodlamaya geçilmiştir. Yapılan Faktör analizi sonucu 4 alt faktörlü olan orijinal EDDÖ'nün, Kore versiyonunda 3 alt faktöre sahip olduğu bulunmuştur. Yanıtlayıcı olma başlıklı birinci faktörde duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, kabullenme, keyif alma, etkileşimde sıcak olma ve sözel pekiştireç kullanma yer alırken, etkili olma başlıklı ikinci alt faktörde etkili olma, ifade edici olma, yaratıcı olma ve etkileşim hızı yer almıştır. Yönlendirici olma başlıklı üçüncü ve son faktörde ise başarı odaklı olma ve yönlendirici olma maddeleri yer almıştır. ÇDDÖ'ye ilişkin yapılan faktör analizinde ise orijinal ÇDDÖ'nün faktör yapısı

aynen korunmuştur. Yani iki faktörlü ve yedi maddeli ÇDDÖ, Kore versiyonunda da aynı faktör yapısına sahiptir. Buna göre dikkat başlıklı birinci faktörde dikkat, devamlılık, katılım ve işbirliği maddeleri yer alırken, başlatma başlıklı ikinci faktörde ise başlatma, ortak dikkat ve duygusal durum maddeleri yer almıştır. EDDÖ'ye ilişkin .86 ve ÇDDÖ'ye ilişkin .81 iç tutarlılık katsayısı bulunmuştur.

Mahoney, Perales, Wiggers ve Bob Herman (2006), Chiarello, Huntington ve Bundy (2006), 20 ebeveyn-çocuk çifti ile çocukların motor davranışları ile ebeveynlerin etkileşim ve oyun oynama biçimlerini anne-çocuk ve baba-çocuk çiftleri arasında karşılaştırmışlardır. Çocukların yaşları 7 ile 36 ay arasında değişirken (ortalama 17.7 ay), çocukların faklı yetersizliklere (örn., Down Sendromu, Serebral Palsi, Gelişimsel Gerilik) sahip oldukları rapor edilmiştir. Anne ve babaların etkileşimsel davranışları EDDÖ ile değerlendirilmiştir. Çalışmada 4 boyutlu ve 12 maddelik EDDÖ kullanılmıştır. Çalışma öncesi ana kodlayıcı EDDÖ'ye ilişkin eğitim almış daha sonra çalışmadaki verileri ana kodlayıcı kodlamıştır.

Çocukların temel davranışları ile annelerinin yanıtlayıcı etkileşimsel davranışları arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmada Mahoney, Kim ve Lin (2007), 45 anne-çocuk çifti ile çalışmışlardır. Çocukların yaş ortalaması 24 ay iken, çoğu gecikmiş dil ve konuşma (GDK) tanısı alırken diğerleri ise Down sendromu, motor bozukluk, OSB gibi tanılara sahiptirler. Annelerin yaş ortalaması ise 32.4 olarak rapor edilmiştir. Çocukların davranışlarını değerlendirmede ÇDDÖ ve annelerin davranışlarını değerlendirmede ise EDDÖ kullanılmıştır. 10 dakikalık serbest oyun oturumlarında, çocukların gelişimine uygun oyuncaklar ile anne-çocuk etkileşimleri video kaydına alınmıştır. Video kayıtları, biri ana kodlayıcı olmak üzere iki kodlayıcı tarafından kodlanmıştır. Kodlamalarda uzlaşma sağlanamayan maddeler beraber kodlanmış ve ortak puanlamaya tartışılarak ve uzlaşarak varılmıştır. İkinci kodlayıcı, kayıtların % 20'sini kodlamıştır. EDDÖ'de kodlayıcılar arası güvenilirlik için pearson korelasyon katsayısı .74, ÇDDÖ için .73 bulunmuştur.

Diken (2009), gecikmiş dil ve konuşma tanısı almış 19 çocuk ve annesi ile yaptığı çalışmada, annelerin etkileşimsel davranışları ile öz yeterlikleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Annelerin etkileşimsel davranışları, 3 yargıcının görüşüne başvurarak Türkçe'ye çevrilen EDDÖ ile değerlendirilmiştir. EDDÖ'nün yapı geçerliğine katılımcı sayısı azlığı nedeni ile bakılamamış, Bir gözlem formu olarak EDDÖ'de kodlayıcılar arası güvenilirliğe bakılmıştır. Uyarlama çalışması yapılmadığından, EDDÖ bir ölçek olarak kullanılmayıp, gözlem formu şeklinde kullanılmış, çalışmada madde bazında frekans ve yüzde ile analizler yapılmıştır. Çocukların yaş ortalaması 47 ay iken, annelerin yaş ortalaması ise 31 yıl olarak rapor edilmiştir. Annelerin çocukları ile etkileşimleri 30 dakikalık serbest oyun oturumlarında video kaydına alınmış, kayıtların sadece 20 dakikası kodlanmıştır. Kodlama iki bağımsız kodlayıcı tarafından yapılmıştır. Kodlayıcılardan biri ana

kodlayıcı iken, asıl kodlama öncesi kodlayıcılar arası %80 uzlaşma sağlandıktan sonra ikinci kodlayıcı kayıtların %30'unu kodlamıştır. Uzlaşma sağlanamayan maddeler üzerinde iki kodlayıcı tartışarak puanlamada uzlaşmaya varmışlardır. Kodlayıcılar arası güvenilirliğe kodlayıcılar arası görüş birliği yüzdesi ile bakılmış ve % 90 (ranj %85-%95) uzlaşma yüzdesi elde edilmiştir.

Sonuç olarak, EDDÖ ve ÇDDÖ'nün ilgili alanyazında (araştırmalarda, uygulamalarda ve projelerde) yıllardır kullanılan ebeveyn ve çocuk etkileşimsel davranışlarını değerlendirmede etkili değerlendirme araçları oldukları görülmektedir. Yapılan araştırmalar, EDDÖ ve ÇDDÖ'nün kodlayıcılar arası güvenilirliklerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte EDDÖ'nün ebeveyn davranışlarını değerlendiren diğer derecelendirme ölçekleri ile orta-yüksek korelasyona sahip olduğunu (Boyce, ve ark., 1995); çocukların gelişimsel özellikleri ile ilişkili ebeveyne ait davranışları yansıttığını (Mahoney ve ark., 1985) ortaya koymaktadır (Akt., Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker, ve Wheeden, 1998). ÇDDÖ de yer alan maddelerin ise, gelişimsel öğrenme süreçlerini yansıtan davranışlardan oluştuğu, çocukların davranışlarını yetişkin davranışlarından ayırdığı ve yetişkin davranışlarına karşı duyarlı olduğu bulunmuştur (Mahoney ve Wheeden, 1999).

GEREÇ ve YÖNTEM

Bu bölümde, araştırma modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, işlem ve veri analizi ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

Araştırma Modeli

Ebeveyn-çocuk etkileşimsel davranışlarını değerlendirme ölçekleri olan Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeklerinin (ÇDDÖ) geçerlik ve güvenirlik çalışmalarını Türk katılımcılar ile yapmayı amaçlayan bu çalışma betimsel bir çalışmadır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 123 anne-çocuk çifti oluşturmaktadır. Çalışma grubunda yer alan çocukların 93'ü erkek, 30'u ise kızdır. Çocukların yaşları 18 ile 72 ay arasında değişirken ($\bar{x}=49$ ay, $SS=11.9$), annelerin yaşları ise 21 yıl ile 65 yıl arasında değişmektedir ($\bar{x}=32$ yıl, $SS=6.3$).

Çizelge 1'de de görüldüğü gibi çocukların 73'ü (51 erkek, 22 kız) İfade Edici Dilde Gerilik (İEDG), 14'ü (9 erkek, 5 kız) Hafif Düzeyde Zihinsel Yetersizlik (HZY), ve 36'sı (33 erkek, 3 kız) Otistik Bozukluk (OB) tanısı almış çocuklardır. **Çizelge 2**'de görüldüğü gibi katılımcı annelerin 3'ü okuma-yazma bilmezken, 55'i ilköğretim, 32'si lise ve 33'ü üniversite düzeyinde eğitime sahiptirler.

Çalışma grubu oluşturulurken aşağıdaki koşullar dikkate alınmıştır.

Çocuklar için; a) 72 aydan büyük olmamak, b) tanı almış olmak, c) hafif düzeyde gelişimsel yetersizliğe (Hafif düzeyde Zihinsel Yetersizlik ya da Otistik Bozukluk) sahip olmak ya da herhangi bir sendromdan bağımsız ifade edici dilde gerilik göstermek

Çalışma grubunda yer alan çocukların hafif düzeyde zihinsel yetersizlik ve otistik bozukluk tanıları hastanelerin Çocuk Psikiyatrisi ya da Çocuk Nörolojisi Ana Bilim Dallarında konulmuş ve heyet raporu düzenlenmiştir. İfade edici dilde gerilik tanısı ise Dil ve Konuşma Bozuklukları, Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi'nde konulmuştur. Çalışma grubunun oluşturulmasında ayrıca duyu organlarına ilişkin yapısal bir bozukluğun (örn., işitme, görme engeli gibi) olmaması da çalışma grubunun oluşturulmasında kriter olarak alınmıştır.

Anneler için; a) hafif düzeyde gelişimsel yetersizliğe sahip (Hafif düzeyde Zihinsel Yetersizlik ya da Otistik Bozukluk) ya da herhangi bir sendromdan bağımsız ifade edici dilde gerilik özelliği gösteren 72 aydan küçük bir çocuğa sahip olmak, b) çalışmaya katılmaya gönüllü olmak, c) çalışmaya katılmak için izin belgesini imzalamak (**Ek-1**).

Çizelge 1. Çocukların Cinsiyet ve Tanıları

		Tanı			Toplam
		İEDG*	HZY**	OB***	
Cinsiyet	Erkek	51	9	33	93
	Kız	22	5	3	30
Toplam		73	14	36	123

*İEDG=İfade Edici Dilde Gerilik, **HZY=Hafif düzeyde Zihinsel Yetersizlik, ***OB=Otistik Bozukluk

Çizelge 2. Annelerin Eğitim Düzeyleri

Eğitim düzeyi	f	%
Okuma-yazma yok	3	2.44
İlköğretim	55	44.72
Lise	32	26.01
Üniversite	33	26.83
Toplam	123	100,00

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Bilgi Formu, EDDÖ ve ÇDDÖ, veri toplama araçları olarak kullanılmıştır.

Bilgi Formu

Araştırmada katılımcıların demografik bilgilerinin kaydedildiği bir bilgi formu, araştırmacı tarafından geliştirilmiştir. Çocuk ve anneye ilişkin yaş, cinsiyet, tanı, eğitim düzeyi gibi değişkenlere ilişkin bilgiler bu forma kaydedilmiştir (**Ek 2**).

Ebeveyn davranışını değerlendirme ölçeği-EDDÖ

EDDÖ (Maternal Behavior Rating Scale-MBRS, Mahoney 2008), ebeveynlerin çocukları ile etkileşimsel davranışlarını değerlendirmek amacıyla geliştirilen ve 1985 yılından beri ilgili alanyazında pek çok araştırma ve uygulamada kullanılan bir derecelendirme ölçeğidir. Çocukların gelişimi üzerinde anlamlı etkisi olduğu araştırmalar (Örn., Mahoney, Powell ve Finger, 1986) ile rapor edilen EDDÖ, 12 ebeveyn davranışını içermektedir. Daha önceki araştırmalar, EDDÖ'nün kodlayıcılar arası güvenilirliğinin yüksek olduğunu (Örn., Mahoney ve ark., 1986); ebeveyn davranışlarını değerlendiren diğer derecelendirme ölçekleri ile orta-yüksek korelasyona sahip olduğunu (Boyce, ve ark., 1995); çocukların gelişimsel özellikleri ile ilişkili ebeveyne ait davranışları yansıttığını (Mahoney ve ark.,

1985) ortaya koymaktadır (Akt., Mahoney, Boyce, Fewell, Spiker, ve Wheeden, 1998).

EDDÖ ile ilgili ilk çalışma Mahoney, Powell ve Finger (1985) tarafından zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin etkileşimsel davranışlarının niteliğini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır (Akt., Mahoney, Powell ve Finger, 1986). Bu çalışmada özellikle çocuk gelişimi alanyazınında rapor edilen ebeveyn davranış derecelendirme ölçekleri dikkate alınarak 18 maddelik 5'li Likert-tipi bir ölçek oluşturulmuştur. Ölçeğin puanlanması video kaydı alınan ebeveyn-çocuk etkileşimlerini kodlayan kodlayıcılar tarafından yapılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik madde bazında ortalama % 98 bulunmuştur. İlk ölçekte yer alan maddelerin duygusal durum, ses tonu, duygusal ifade edici olma, keyif alma, kabullenme, sıcaklık, huzursuzluğa ilişkin yanıtlayıcı olma, isteklere ilişkin yanıtlayıcı olma, sosyal ipuçlarına ilişkin yanıtlayıcı olma, sözel yanıtlayıcı olma, gecikme, duyarlı olma, önerilerde bulunma, başarı odaklı olma, etkileşim hızı ve etiketleme gibi maddeleri içerdiği gözlenmektedir.

İlk olarak oluşturulan ölçekte, maddelerin kavramsal olarak benzerlik gösterdiğinin ya da örtüştüğünün farkına vararak, Mahoney, Powell ve Finger (1986) daha sonra ölçeğin yapı geçerliğini faktör analizi ile inceleyerek ölçeğin yedi maddelik kısa formunu elde etmişlerdir. Yedi maddelik kısa formda keyif alma, çocuğun duygusal durumuna duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, uygun uyaran sunma, fiziksel uyarma, yönlendirici olma ve çocuğun ilgilerine duyarlı olma maddeleri yer almıştır. Yapılan faktör analizinde ölçeğin ayrıca iki alt ölçekten oluştuğu bulunmuştur. Çocuk odaklı olma başlıklı birinci faktörde keyif alma, çocuğun duygusal durumuna duyarlı olma, yanıtlayıcı olma ve uygun uyaran sunma maddeleri yer alırken, kontrol başlıklı ikinci faktörde ise fiziksel uyarma, yönlendirici olma ve çocuğun ilgilerine duyarlı olma maddeleri yer almıştır.

Fewell ve Deutscher (2002), 543 düşük doğum ağırlıklı çocuğun alıcı dil puanı, annenin yanıtlayıcı olma ve yönlendirici olma davranışlarının çocukların sözel zeka ve okuma başarısı üzerinde yordayıcılığını araştırdıkları çalışmalarında EDDÖ kullanılmıştır. Fewell ve Deutscher çalışmalarında, EDDÖ'nün faktör yapısını da incelemişlerdir. Yapılan Faktör analizi sonucunda 12 maddelik EDDÖ'nün varyansın %64'ünü açıklayan iki alt faktöre sahip olduğu görülmüştür. İlk faktör yanıtlayıcı olma olarak adlandırılmış ve ifade edici olma, keyif alma, etkileşimde sıcak olma, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, başarı odaklı olma, yaratıcı olma, sözel pekiştirici kullanma ve etkili olma maddelerini içermiştir. İkinci faktör ise yönlendirici olma olarak adlandırılmış yönlendirici olma ve etkileşim hızı maddelerini kapsamıştır. EDDÖ'nün diğer çalışmalarında olduğu gibi kayıt edilen etkileşim videoları, iki kodlayıcı tarafından izlenmiş ve kodlayıcılar arası güvenilirlik kodlayıcılar arası görüş birliği yüzdeliği ile hesaplanmıştır. Ortalama % 79 görüş birliği rapor edilmiştir.

Mahoney ve arkadaşları günümüze kadar EDDÖ maddelerini revize etmişlerdir. Son olarak (Mahoney, 2008) EDDÖ’de yer alan 12 maddenin 4 alt faktörde toplandığını bildirmiştir. Buna göre yanıtlayıcı olma başlıklı birinci faktörde duyarlı olma, yanıtlayıcı olma ve etkili olma, duygusal ifade edici olma başlıklı ikinci faktörde kabullenme, duygusal ifade edici olma, keyif alma, etkileşimde sıcak olma ve yaratıcı olma maddeleri yer almıştır. Başarı odaklı olma başlıklı üçüncü faktör başarı odaklı olma ve sözel pekiştireç kullanma maddelerini, yönlendirici olma başlıklı dördüncü faktör ise yönlendirici olma ve etkileşim hızı maddelerini kapsamıştır. EDDÖ’nün orijinal maddelerinden örnek bir madde ve kodlama formu **Ek 3**’te EDDÖ’nün Türkçe versiyonundan örnek bir madde ve kodlama formu ise **Ek 5**’te yer almaktadır.

Çocuk davranışını değerlendirme ölçeği-ÇDDÖ

Mahoney ve Wheeden (1999), ÇDDÖ’yü çocukların temel (pivotal) ya da etkileşimsel davranışlarını değerlendirmek amacıyla geliştirmişlerdir. Toplam yedi maddenin yer aldığı ÇDDÖ’deki “Devamlılık, Dikkat ve Katılım” maddeleri Meisles, Plunkett, Rolof, Pasick ve Stiefel, (1986) ve Egeland ve Sroufe’nin (1981) ölçeklerinden uyarlanarak geliştirilmiştir (Akt., Mahoney ve Wheeden, 1999). Bu maddeler çocuğun kendi kendine ya da nesnelere ile etkileşimini değerlendirmeye odaklanırken, Mahoney ve Wheeden (1999), bu üç maddeye “Başlatma, İşbirliği, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum” maddelerini eklemiştir. Yeni eklenen bu dört madde ise çocuğun yetişkin ile etkileşimini değerlendirmeye odaklı maddelerdir. Toplam olarak ÇDDÖ’de çocuğun etkileşimsel davranışlarını değerlendiren 5’li likert tipi 7 madde bulunmaktadır. Mahoney ve Wheeden (1999), yaptıkları çalışmada faktör analizi sonucu ÇDDÖ’nün hem tek boyutlu hem de iki alt ölçekten oluştuğunu rapor etmişlerdir. Ölçeğin “Dikkat” başlıklı ilk alt boyutunda “Dikkat, Devamlılık, Katılım ve İşbirliği” maddeleri yer alırken, “Başlatma” başlıklı ikinci alt boyutunda ise “Başlatma, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum” maddeleri yer almaktadır.

ÇDDÖ’nün orijinal maddelerinden örnek bir madde ve kodlama formu **Ek 4**’te ÇDDÖ’nün versiyonundan örnek bir madde ve kodlama formu ise **Ek 6**’da yer almaktadır.

Orijinal EDDÖ ve ÇDDÖ’ye ilişkin veri toplama süreci

Tezin Kaynak Bilgisi bölümünde de daha detaylı görülebileceği gibi EDDÖ ve ÇDDÖ farklı yetersizliğe sahip çocuklarla (örn., gecikmiş dil ve konuşma, zihinsel yetersizlik, otistik bozukluk, prematüre, düşük doğum ağırlığı, serebral palsi, motor bozukluğu gibi), onların anne ve babaları ile kullanılmıştır. EDDÖ ve ÇDDÖ’nün uygulama sürecinde ebeveynlerin çocukları ile etkileşimleri 5-20 dakika arasında değişen sürelerde video kaydına alınmaktadır. Kayıt, ev ya da kurum ortamında doğal ortama benzer bir ortamda alınmaktadır. Örneğin kurumda alınan kayıtlarda ebeveyn ve çocukların yerde etkileşime girmelerine

olanak sağlayacak halı bulunmaktadır. Halının yanında masa başı etkinlikleri için de çocuğun gelişimine uygun masa ile çocuk ve ebeveyn için sandalye yer almaktadır. Çocukların gelişimine uygun oyuncaklar ortamda bulundurulmuş, ebeveynlerden çocuğu ile doğal oyun bağlamında nasıl etkileşime giriyorsa öyle etkileşime girmesi istenmektedir. Etkileşime hiçbir şekilde müdahale edilmemekte, yönlendirmeler yapılmamaktadır. Kayıtların analizinde genellikle iki kodlayıcı yer almaktadır. Kodlayıcılar EDDÖ ve ÇDDÖ'ye ilişkin eğitim sürecinden geçip ve süreç sonunda %80-%90 uzlaşma sağlandıktan sonra asıl kodlamaya geçilmektedir. Kodlayıcılardan biri ana kodlayıcı olurken, ikinci kodlayıcı kayıtların en az % 20'si olmak üzere belli sayıda kaydı kodlayıcılar arası güvenilirliği test etmek için kodlamaktadır. Kodlayıcılar arası güvenliğe ise uzlaşma (görüş birliği) yüzdesi ya da kodlayıcılar arası korelasyon katsayıları ile bakılmaktadır.

Veri Toplama Süreci

Çalışma grubunun oluşturulması

Veri toplama sürecinde çocuklar için; a) 72 aydan büyük olmamak, b) tanı almış olmak, c) hafif düzeyde gelişimsel yetersizliğe sahip (Hafif düzeyde Zihinsel Yetersizlik ya da Otistik Bozukluk) olmak ya da herhangi bir sendromdan bağımsız İEDG özelliği göstermek ve anneler için; a) hafif düzeyde gelişimsel yetersizliğe sahip (Hafif düzeyde Zihinsel Yetersizlik ya da Otistik Bozukluk) ya da herhangi bir sendromdan bağımsız İEDG özelliği gösteren 72 aydan küçük bir çocuğa sahip olmak, b) çalışmaya katılmaya gönüllü olmak, c) çalışmaya katılmak için izin belgesini imzalamak önkoşullarını sağlayan çalışma grubuna ulaşmak için Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (DİLKOM) ve Eskişehir ilinde yetersizliği olan çocukların eğitsel tanılama ve eğitim sürecinden sorumlu, ildeki yetersizlik tanısı olan çocuk ve ailelerinin bilgilerine sahip olan, Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı Eskişehir Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) gibi iki temel katılımcı bulma kaynağına başvurulmuştur.

Çalışma grubunun oluşturulmasında öncelikle Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Merkezi'nde İEDG tanısı almış çocuklara ve ailelerine ulaşılmaya çalışılmış, ulaşılan annelerden yukarıdaki önkoşullara uyan toplam 73 anne-çocuk çifti çalışmaya dahil edilmiştir. Çalışma grubunu arttırmak ve diğer yetersizlik gruplarına da ulaşmak için RAM'a başvurularak merkezdeki kayıtlar incelenmiştir. Kayıtlardan HZY ve OB olan 72 aydan küçük çocuklara ve annelerine ulaşılmaya çalışılmıştır. Ulaşılan anne-çocuk çiftlerinden toplam 14 HZY ve 36 OB anne-çocuk çifti çalışmaya katılım koşullarını karşılamış ve çalışmaya dahil edilmiştir. Genel olarak hafif derecede zihinsel yetersizliklerin, çocuk okula başladığı zaman kendini akademik becerilerde göstermesiyle birlikte, bu yetersizliği gösteren çocuklar 6-7 yaşlarında tanılama sürecine dahil olabilmektedirler. Araştırmanın örneklem grubunun 72 ay ile sınırlı olduğu

düşünülecek olursa bu durum HZY tanısı alan çocuklarının sayısının 14 ile sınırlı kalmasına neden olmuştur.

Etkileşim kayıtlarının alınması

Çalışma grubuna dahil edilen anne-çocuk çiftlerinin etkileşimleri ortalama 15 dakika (ranj 10-20 dakika) video kaydına alınmıştır. Kayıtlar DİLKOM ve RAM da bağımsız bir odada (3x3 metrekare) gerçekleştirilmiştir. Etkileşimlerin yerde de gerçekleştirilmesine olanak vermek için odanın tabanı halı ile kaplanmıştır. Odada ayrıca anne-çocuk çiftinin masa başı etkileşimine olanak vermek için çocukların fiziksel özelliğine uygun bir masa ve iki sandalye bulundurulmuştur. Çocukların gelişimine uygun oyuncaklar, ortamda iki uzun sehpanın üzerinde bulundurulmuştur. Anne-çocuk etkileşimlerinin gerçekleştirilmesi için standart bir oyuncak seti kullanılmıştır. Bu sette temel olarak çocukların gelişim seviyesine uygun bol resimli kitaplar, pastel boya ve resim kağıtları, el becerilerine yönelik takma çıkarmalı oyuncaklar (yap-bozlar, halka oyuncakları, bloklar, legolar, kovalar), sesli arabalar, bebekler, kuklalar, hayvan maketleri, mutfak araç-gereçleri ve telefon bulundurulmuştur. Bu set oluşturulurken çocukların küçük kas, el-göz koordinasyonu gibi gelişim seviyeleri dikkate alınmış ve setin sembolik oyun ve karşılıklı etkileşime olanak verecek oyuncaklardan oluşmasına dikkat edilmiştir. Annelere kayıt öncesi evde çocukları ile nasıl oynuyorlarsa aynen öyle oynamaları söylenmiştir. Kayıt başlamadan önce ve kayıtlar sırasında etkileşimlere ya da anne ve çocuğa hiçbir şekilde müdahalede bulunulmamıştır.

Etkileşim kayıtlarının kodlanması ve kodlayıcılar arası güvenilirlik

Etkileşim kayıtları, iki kodlayıcı tarafından EDDÖ ve ÇDDÖ Türkçe versiyonları kullanılarak kodlanmıştır. EDDÖ ve ÇDDÖ'nün tezin bulgular kısmında açıklanan yapı, kavram ve çeviri geçerliği sağlandıktan sonra elde edilen Türkçe versiyonu kodlamada kullanılmıştır. Anne-çocuk etkileşim kayıtlarının kodlanmasına geçilmeden önce EDDÖ ve ÇDDÖ'ye ilişkin yapılan çalışmalarda olduğu gibi kodlayıcı eğitim sürecinden geçmiştir. Çalışmada ikinci kodlayıcı EDDÖ ve ÇDDÖ ile ilgili ABD'de bilgi ve deneyim sahibi olarak, tezi gerçekleştiren araştırmacıya (birinci kodlayıcı) EDDÖ ve ÇDDÖ'nün kodlanmasına ilişkin eğitim vermiştir. Bu eğitim süresince, çalışmaya dahil edilmeyen anne ya da baba ve farklı yetersizliklere sahip çocukların etkileşimleri kullanılmıştır. EDDÖ ve ÇDDÖ'nün eğitim sürecinde kodlayıcılar arasında %80 görüş birliği sağlandığı zaman birinci kodlayıcı kayıtların tümünü kodlamaya başlamıştır. İkinci kodlayıcı ise kayıtların % 25'ini kodlamıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirliğe "Görüş birliği / Görüş birliği + Görüş ayrılığı X 100" formülü (Kırcaali-İftar, ve Tekin, 1997) ile bakılmıştır. EDDÖ ve ÇDDÖ'nün çalışmalarında olduğu gibi görüş birliğinin % 80'in altında olduğu durumlarda kayıtlar iki kodlayıcı tarafından birlikte izlenmiş ve uzlaşılamayan maddelerde görüş birliği sağlanmıştır. EDDÖ için kodlayıcılar arası güvenilirlik % 80 (ranj % 70-95), ÇDDÖ için ise % 90 (ranj % 85-95) bulunmuştur.

Verilerin analizi

Kodlanan verilerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri SPSS 16.0 for Windows paket programı ile yapılmıştır. EDDÖ ve ÇDDÖ'nün Türkçe versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmasında öncelikle EDDÖ ve ÇDDÖ'nün yapı, kavram ve dil eşitliğinin sağlanması çalışmasına yer verilmiştir. Daha sonra EDDÖ ve ÇDDÖ'nün yapı geçerliği incelenmiştir. Yapı geçerliği çalışmasından sonra EDDÖ ve ÇDDÖ'nün güvenilirlik çalışmalarına iç tutarlılık katsayısı ve madde analizi ile bakılmıştır. Madde analizinde ise madde-toplam korelasyonu irdelenmiş ve faktörlerin toplam puanlarına göre oluşturulan alt % 27 ve üst % 27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farklar ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanmıştır. Analizler ve analizlere ilişkin bulgular tezin bulgular ve tartışma bölümünde ayrıntılı biçimde açıklanmıştır.

BULGULAR ve TARTIŞMA

Bu bölümde EDDÖ ve ÇDDÖ'nün Türkçe uyarlanmasına ilişkin geçerlik ve güvenilirlik bulgularına ve tartışmaya yer verilmiştir.

EDDÖ'ye İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Bulguları

EDDÖ'nün Geçerlik Bulguları

Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel'e (2008) göre "geçerlik, testin bireyin ölçülmek istenen özelliğini diğer özelliklerle karıştırmadan ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir. Bir başka anlatımla ölçme sonuçlarının geçerliği, amaçlanan ölçmenin gerçekleştirilebilme derecesidir" (s. 105). İlgili alanyazında üç tür geçerliğin ölçme araçları ile ilgili rapor edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bunlar kapsam ya da içerik (content) geçerliği, yapı (construct) geçerliği ve ölçüt (criterion) geçerliğidir. EDDÖ'nün geçerlik bulguları bu üç tür başlık altında irdelenecektir.

EDDÖ'nün içerik geçerliği

İçerik ya da kapsam geçerliği ölçme aracının ölçülmek istenen şeyi ne derece doğru şekilde yansıttığının belirlenmesi sürecidir. Bu bağlamda genelde uzman görüşü alınarak geliştirilen maddelerin ölçülmek istenen şeyi yansıtmayı yansıtmadığını belirlenir (Büyüköztürk ve ark., 2008). Bu işlem genelde ölçme aracının belli bir kavramsal altyapıyla ilk geliştirildiği ya da revize edildiği durumlarda gerçekleştirilir. EDDÖ'nün kapsam ya da içerik geçerliğine ilişkin çalışmalar, ölçek ilk olarak geliştirilirken yapıldığı için ve bu çalışma EDDÖ'nün Türkçe'ye uyarlama çalışması olduğu için EDDÖ'nün kapsam ya da içerik geçerliğinde Şencan (2005)'in başka dilden uyarlanan ölçeklerde yapılmasını önerdiği "yapı, kavram ve dil eşitliğinin sağlanması" çalışmasına yer verilmiştir.

EDDÖ'nün yapı, kavram ve dil eşitliğinin sağlanması

Yabancı dilden Türkçeye uyarlanan ölçeklerin uyarlama sürecinde ilk adım olarak EDDÖ'nün yapı, kavram ve dil eşitliği sağlanmıştır (Şencan, 2005). EDDÖ'nün Türkçe'ye çevirisi için alanda uzman olan ve İngilizce bilen altı yargıcının görüşlerine başvurulmuştur. EDDÖ'nün İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi yapılmış ve yargıcılardan kavram ve dilsel uyarlamaya ilişkin gelen görüşler incelenerek ortak bir metin oluşturulmuştur. Daha sonra bu form hem İngilizcede yetkin hem de ilgili alanda uzman bir kişi tarafından tekrar İngilizceye çevrilerek özgün ifadeler ile karşılaştırılmıştır. İki form arasında fark gösteren maddelerin Türkçesi yeniden gözden geçirilerek gerekli düzeltmeler yapılmış ve ölçeğin yapı, kavram ve dil açısından son hali elde edilmiştir.

EDDÖ'nün yapı geçerliği

EDDÖ'nün geçerlik çalışmasında yapı geçerliğine Açımlayıcı/Keşfedici Faktör Analizi (Exploratory Factor Analysis) ve faktörleşme tekniği olarak ise Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) ile bakılmıştır. Açımlayıcı Faktör Analizine başlamadan önce ilk aşamada EDDÖ ile ilgili toplanan verilerin faktör analizi yapmak için uygunluğuna bakılmıştır. Uygunluk açısından ilk olarak ele alınan konuların başında faktör analizi yapmak için gerekli olan katılımcı (veri) sayısı gelmektedir. Faktör analizi yapmak için gerekli olan katılımcı sayısı ile ilgili alanyazında değişik önerilere rastlanmaktadır. Örneğin, Thompson (2008), ölçekteki madde (değişken) başına 10 ile 20 arası katılımcı önermektedir. Nunually (1978) ise, faktör analizi yapabilmek için ölçekte yer alan her bir madde için 10 katılımcının yeterli olduğunu savunurken, Tabachnick ve Fidell (1996), her madde için 5 katılımcının yeterli olacağı görüşünü belirtmektedirler (Akt., Pallant, 2003).

Şencan (2005), yöntem bilimcilerin örneklem büyüklüğü için değişik kurallar önerdiklerini vurgulamaktadır. Şencan (2005), bu kurallardan birinin 10 kuralı olduğunu belirtmekte ve bu kurala göre değişken başına en az 10 katılımcının bulunması gerektiğini ifade etmektedir. Şencan (2005)'a göre, alanyazındaki bir diğer kural ise 100 kuralıdır. Bu kurala göre ise değişken başına en az 5 katılımcı olmalı ya da en az 100 kişiye ulaşılmalıdır. MacCallum, Widaman, Zhang ve Hong (1999) ise ölçekteki maddelerin ortak varyansları (communalities) eğer .60 ve üzerinde ise 60 katılımcının bile faktör analizi yapmak için yeterli olacağını, ölçekteki maddelerin ortak varyansları eğer .50 civarında ise 100-200 arasında katılımcının faktör analizi yapmak için yeterli olacağını vurgulamaktadırlar (Akt., Thompson, 2008). Bu çalışmada EDDÖ'nün maddelerin ortak varyanslarının .60'ın üzerinde olması ve 10 kuralına uygun katılımcı sayısının olması nedeniyle (12 maddeX10=120 katılımcı) 123 katılımcı ile katılımcı sayısının faktör analizi yapmak için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizini yapmadan önce ölçeğin faktör yapılarının incelenmesi için maddelerin uygunluğuna maddeler arasında kısmi korelasyonun ve korelasyon matrisinin faktör analizi için uygun olup olmadığına da bakılmıştır. Ayrıca, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity Testi ile de verilerin uygunluğu incelenmiştir. **Çizelge 3** incelendiğine korelasyon matrisi sonuçları çoğu maddenin .30'un üzerinde faktör yüküne sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 3. EDDÖ Korelasyon Matrisi

	Duyarlı olma	Yanıtlayıcı olma	Etkili olma	Kabullenme	Keyif alma	Duygusal ifade edici olma	Yaratıcı olma	Sıcak olma	Başarı odaklı olma	Sözel pekiştirme kullanma	Yönlendirici olma	Etkileşim hızı
Duyarlı olma	1,00	,74	,55	,49	,48	,38	,46	,38	-,01	-,09	-,51	,09
Yanıtlayıcı olma	,74	1,00	,74	,56	,64	,52	,63	,52	,10	,14	-,18	,33
Etkili olma	,55	,74	1,00	,52	,61	,50	,60	,50	,22	,19	-,09	,33
Kabullenme	,49	,56	,52	1,00	,76	,54	,51	,67	-,13	,37	-,22	,11
Keyif alma	,48	,64	,61	,76	1,00	,63	,58	,79	-,05	,38	-,07	,21
Duygusal ifade edici olma	,38	,52	,50	,54	,63	1,00	,57	,69	,15	,41	,05	,48
Yaratıcı olma	,46	,63	,60	,51	,58	,57	1,00	,61	,06	,14	-,01	,35
Sıcak olma	,38	,52	,50	,67	,79	,69	,61	1,00	,00	,52	,03	,33
Başarı odaklı olma	-,01	,10	,22	-,13	-,05	,15	,06	,00	1,00	,21	,34	,46
Sözel pekiştirme kullanma	-,01	,14	,19	,37	,38	,41	,14	,52	,21	1,00	,30	,27
Yönlendirici olma	-,51	-,12	-,09	-,22	-,07	,05	-,01	,03	,34	,30	1,00	,29
Etkileşim hızı	,09	,33	,33	,11	,21	,47	,35	,33	,46	,27	,29	1,00

Çizelge 4 incelendiğinde ise, KMO değerinin .83 ve Barlett Testi'nin de anlamlı olduğu görülmektedir (Ki-kare=905,121, df=66, p=.00, p<.05). Verilerin faktör yapısının faktör analizi ile değerlendirilmesi için ilgili alanyazında maddelerin faktör yüklerinin en az .30, KMO değerinin .60'ın üzerinde olması ve Barlett Sphericity Testi'nin ise .05'ten küçük olması yani anlamlı bulunması önerilmektedir (Büyüköztürk, 2003; Pallant, 2003). Dolayısıyla bu sonuçlar verilerin faktör analizi yapmak için uygun olduğunu desteklemektedir.

Çizelge 4. EDDÖ Kaiser-Meyer-Olkin and Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin değeri		,84
	Ki-Kare(Approx. Chi-Square)	905,12
Bartlett's Testi	Serbestlik Derecesi (df)	66
	Anlamlılık (Sig.)	,00

EDDÖ'nün yapı geçerliğini ve faktör yapısını belirlemek amacıyla Açıklayıcı/Keşfedici Faktör Analizi, (Exploratory Factor Analysis), faktörleşme tekniği olarak da Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis)

seçilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için, Kaiser normalleştirilmesine göre özdeğeri (eigenvalue) 1.00'in üzerinde olan faktörler ölçüt alınmıştır (Pallant, 2003). **Çizelge 5** incelendiğinde maddelere ilişkin ortak varyansların .61 ile .83 arasında değiştiği gözlenmektedir. Temel Bileşenler Analizi sonucu elde edilen toplam varyansın açıklandığı **Çizelge 6** incelendiğinde ise, özdeğeri 1.00 üzerinde olan ve toplam varyansın % 73.40'ini açıklayan 3 faktör elde edilmiştir. Bulgular birinci faktörün 5.37 özdeğere sahip olduğunu ve bu faktörün toplam varyansın % 44.74'ini açıkladığını, ikinci faktörün 2.11 özdeğere sahip olduğunu ve toplam varyansın % 17.59'sini açıkladığını ve üçüncü ve son faktörün ise 1.33 özdeğere sahip olduğunu ve bu faktörün de toplam varyansın % 11.07'ini açıkladığını göstermektedir.

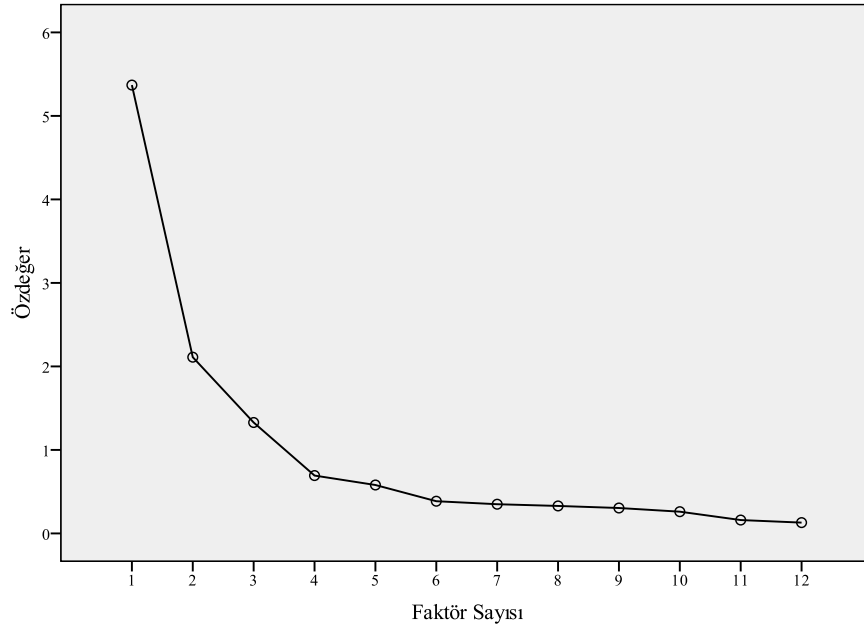
Çizelge 5. EDDÖ Ortak Varyans (Communalities) Analiz Sonuçları

Ortak Varyans (Communalities)		
	Başlangıç (Initial)	Çıkarım (Extraction)
Duyarlı olma	1,00	,82
Yanıtlayıcı olma	1,00	,81
Etkili olma	1,00	,71
Kabullenme	1,00	,77
Keyif alma	1,00	,82
Duygusal ifade edici olma	1,00	,67
Yaratıcı olma	1,00	,61
Sıcak olma	1,00	,83
Başarı odaklı olma	1,00	,71
Sözel pekiştireç kullanma	1,00	,70
Yönlendirici olma	1,000	,68
Etkileşim hızı	1,000	,68

Özdeğer ölçütünün yanında, faktör yapısına karar vermede bir diğer yol olarak Çizgi Grafiği'nden (Scree Plot) yararlanılmıştır. **Şekil 1** incelendiğinde kırılma noktasının üçüncü faktörden sonra geldiği görülmüş yani üçüncü faktörden sonra ivmeli bir düşüşün gözlendiği daha sonraki faktörlerde ise grafiğin genel gidişinin yatay olduğu gözlenmektedir. Hem özdeğer hem de çizgi grafiği sonuçları, EDDÖ'nün üç faktörlü bir yapıya sahip olduğunu destekler niteliktedir. Dolayısı ile üç faktörlü bir yapı ile faktör analizi çalışmasına devam edilmeye karar verilmiştir. Üç faktörün incelenmesi Varimax Rotasyonu ile yapılmıştır.

Çizelge 6. EDDÖ Açıklanan Toplam Varyans

Açıklanan Toplam Varyans						
Faktörler	Özdeğer (eigenvalue)			Yük Değerleri Karesi Çıkarım Toplamları (Extraction Sums of Squared Loadings)		
	Toplam	Varyansın %	Toplam %	Toplam	Varyansın %	Toplam %
1	5,37	44,74	44,74	5,37	44,74	44,74
2	2,11	17,59	62,33	2,11	17,59	62,33
3	1,33	11,07	73,40	1,33	11,07	73,40
4	,69	5,78	79,18			
5	,58	4,83	84,01			
6	,39	3,21	87,22			
7	,35	2,92	90,14			
8	,33	2,74	92,88			
9	,30	2,54	95,42			
10	,26	2,17	97,59			
11	,16	1,34	98,92			
12	,13	1,08	100,00			

Şekil 1. EDDÖ'nün Faktör Yapısına İlişkin Çizgi Grafiği (Scree Plott)

Yapılan Varimax Rotasyonu ile, **Çizelge 7** incelendiğinde Dönüştürülmüş Faktör Matrisi'nde (Rotated Component Matrix) EDDÖ'nün 1-4. maddelerinin birinci faktörde yük değerlerinin .61 ile .89 arasında değiştiği, 5-9. maddelerin ikinci faktörde yük değerlerinin .67 ile .85 arasında değiştiği ve 10-12. maddelerin üçüncü faktörde yük değerlerinin .61 ile .83 arasında değiştiği görülmektedir. EDDÖ'nün üç alt boyutunda yer alan toplam oniki maddenin de faktör yüklerinin oldukça yüksek olduğu bulunmuştur.

Çizelge 7. EDDÖ Dönüştürülmüş Faktör Matrisi

Dönüştürülmüş Faktör Matrisi			
	EDDÖ Faktörleri ve Yük Değerleri		
	Faktör I	Faktör II	Faktör III
Duyarlı olma	,89		
Yanıtlayıcı olma	,83		
Etkili olma	,72		
Yaratıcı olma	,61		
Sıcak olma		,85	
Keyif alma		,76	
Sözel pekiştireç kullanma		,76	
Kabullenme		,71	
Duygusal ifade edici olma		,67	
Başarı odaklı olma			,83
Etkileşim hızı			,76
Yönlendirici olma			,61

Çizelge 8 incelendiğinde ise, üç faktörün toplam varyansın % 73.40'ını açıkladığı görülmekte iken, 1-4. maddeleri içeren birinci faktör açıklanan varyansın % 28.75'ini, 5-9. maddeleri içeren ikinci faktör açıklanan varyansın % 28.10'ini ve 10-12. maddeleri içeren üçüncü faktörün açıklanan varyansın % 16.55'ini açıkladığı görülmektedir.

Çizelge 8. EDDÖ Döndürme Sonrası Açıklanan Toplam Varyans

Toplam Açıklanan Varyans			
Yük Değerleri Karesi Rotasyon Toplamları (Rotation Sums of Squared Loadings)			
Faktör	Toplam	Varyansın %	Toplam %
1	3,45	28,75	28,75
2	3,37	28,10	56,85
3	1,99	16,55	73,40

Özetle EDDÖ, “Duyarlı olma, Yanıtlayıcı olma, Etkili olma ve Yaratıcı olma” maddelerini içeren “Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma” başlıklı, “Sıcak olma, Keyif alma, Sözel pekiştireç kullanma, Kabullenme ve Duygusal ifade edici olma” maddelerini içeren “Duygusal İfade Edici Olma” başlıklı ve “Başarı odaklı olma, Yönlendirici olma ve Etkileşim hızı” maddelerini içeren “Başarı odaklı-Yönlendirici Olma” başlıklı toplam 3 alt ölçekten oluşmaktadır. Faktörlere maddelerin içerikleri dikkate alınarak isim verilmeye çalışılmıştır.

EDDÖ'nün ölçüt geçerliği

Ölçüt geçerliği test puanlarının bir veya birkaç dış ölçütle ilişkisini inceler. Ölçüt geçerliği eşzaman (benzer ölçekler) geçerliği ve yordama geçerliği olarak ikiye ayrılmaktadır. Eşzaman ya da benzer ölçekler geçerliğinde ölçme aracı ile aynı şeyleri ölçen benzer araçların sonuçları arasındaki ilişkiye bakılır. Ölçme aracı ile benzer ölçme araçlarının sonuçlarının birbirine yakın olması ölçme aracının eşzaman geçerliğinin yüksek olduğu anlamına gelir. Yordama geçerliğinde ise, test puanı ile gelecekte ölçülecek davranış arasındaki ilişki incelenerek test sonuçlarının gelecekteki davranışı ne derece yordadığı araştırılır (Büyüköztürk, 2003, s. 163). Ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimlerini betimleme ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunması ve varolan çalışmalarda (örn., Doğan, 1995; Ceber, 1998; Maviş, 2004) ebeveyn-çocuk etkileşimlerine ilişkin kullanılan araçların davranış sıklıklarını ortaya koyması, etkileşimleri derecelendirmemesi nedeniyle EDDÖ'nün sonuçlarını ilişkilendirecek benzer ölçek bulunamamıştır. Hem eşzaman geçerliği için EDDÖ'ye benzer ölçek bulunmaması hem de EDDÖ'nün yordama geçerliği yapılması için uygun bir ölçme aracı olmaması nedeniyle, EDDÖ'nün ölçüt geçerliğine bakılamamıştır.

EDDÖ'nün Güvenirlik Bulguları

İç tutarlılık bulguları

EDDÖ'nün üç faktöründe yer alan maddelerin her faktördeki ölçmenin bütünüyle ne kadar tutarlı olduğunu yani iç tutarlılığı alfa (Cronbach Alpha) katsayısı ile hesaplanmıştır. Ölçeğin birinci faktörünü oluşturan “Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma” boyutunun .86 alfa iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin ikinci faktörünü oluşturan “Duygusal İfade Edici Olma” boyutunun ise .87 alfa iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin üçüncü boyutu olan “Başarı odaklı-Yönlendirici Olma” boyutunun ise .61 alfa katsayısına sahip olduğu görülmüştür. Cronbach Alpha katsayısı olarak .70 kabul edilebilir bir değer iken, ölçeğin üçüncü boyutunun alfa değeri istenilen değerden düşük bulunmuştur. Pallant (2003), madde sayısı az olan ölçeklerde alfanın .70 altında çıkabileceğini ve böyle durumlarda maddeler arası korelasyonu rapor etmek gerektiğini vurgulamaktadır. Briggs ve Cheek'e (1986) göre, maddeler arası korelasyon katsayılarının ise .20 ile .40 arasında olması önerilmektedir (Akt., Pallant, 2003). Dolayısıyla **Çizelge 9** incelendiğinde “Başarı odaklı-Yönlendirici Olma” boyutunda yer alan üç maddenin maddeler arası korelasyon değerlerinin .29 ile .46 arasında değiştiği görülmektedir. Bu bulgu, bu boyutun da güvenilir değerlere sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 9. Başarı odaklı-Yönlendirici Olma Boyutu Maddeler Arası Korelasyon Matrisi

Maddeler Arası Korelasyon Matrisi		
	Başarı Odaklı Olma	Yönlendirici Olma
Yönlendirici Olma	,34	
Etkileşim hızı	,46	,29

Madde analizi bulguları

EDDÖ'yü oluşturan alt faktörlerin güvenilirliğine madde-toplam korelasyonu incelenerek ve faktörlerin toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27 ve üst %27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farkların ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanması ile bakılmıştır (Büyüköztürk, 2003).

Madde-toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklarken, madde-toplam korelasyonun pozitif olması maddelerin benzer davranışları örneklediğini gösterir. Genel olarak madde-toplam korelasyonu .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği bildirilmektedir (Büyüköztürk, 2003).

Testin toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27 ve üst %27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farkların ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanması, madde analizi kapsamında başvurulan bir başka yöntemdir. T-testinin anlamlı

çıkması, testin iç tutarlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilir (Büyüköztürk, 2003).

Çizelge 10 incelendiğinde alt faktörlerde yer alan tüm maddeler için madde-toplam korelasyonların .37 ile .86 arasında değiştiği ve t-değerlerinin anlamlı ($p<.001$) olduğu görülmektedir. Dolayısıyla EDDÖ'nün iç tutarlığına ilişkin yapılan madde analizi bulguları da EDDÖ'nün iç tutarlığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Çizelge 10. EDDÖ Madde Analizi Sonuçları

Madde adı	Madde-Toplam Korelasyonu*	t (Alt% 27-Üst% 27)**
Faktör I		
Duyarlı olma	.68	-15.30***
Yaratıcı olma	.64	-9.91***
Etkili olma	.73	-15.80***
Yanıtlayıcı olma	.86	-26.75***
Faktör II		
Sıcak olma	.84	-21.75***
Sözel pekiştireç kullanma	.49	-7.89***
Duygusal ifade edici olma	.50	-10.68***
Keyif alma	.73	-9.73***
Kabullenme	.72	-9.72***
Faktör III		
Etkileşim hızı	.47	-7.45***
Yönlendirici olma	.37	-8.41***
Başarı odaklı olma	.48	-18.51***

*n=123, **n1=n2=33, ***p<.001

ÇDDÖ'ye İlişkin Geçerlik ve Güvenirlik Bulguları

ÇDDÖ'nün Geçerlik Bulguları

Büyüköztürk ve ark., (2008)'na göre “geçerlik, testin bireyin ölçülmek istenen özelliğini diğer özelliklerle karıştırmadan ne derece doğru ölçtüğü ile ilgilidir. Bir başka anlatımla ölçme sonuçlarının geçerliği, amaçlanan ölçmenin

gerçekleştirilebilme derecesidir” (s. 105). İlgili alanyazında üç tür geçerliğin ölçme araçları ile ilgili rapor edilmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Bunlar kapsam ya da içerik (content) geçerliği, yapı (construct) geçerliği ve ölçüt (criterion) geçerliğidir. ÇDDÖ'nün geçerlik bulguları bu üç tür başlık altında irdelenecektir.

ÇDDÖ'nün içerik geçerliği

İçerik ya da kapsam geçerliği ölçme aracının ölçülmek istenen şeyi ne derece doğru şekilde yansıttığının belirlenmesi sürecidir. Bu bağlamda genelde uzman görüşü alınarak geliştirilen maddelerin ölçülmek istenen şeyi yansıtmayı yansıtmadığı belirlenir (Büyüköztürk ve ark., 2008). Bu işlem genelde ölçme aracının belli bir kavramsal altyapıyla ilk geliştirildiği ya da revize edildiği durumlarda gerçekleştirilir. ÇDDÖ'nün kapsam ya da içerik geçerliğine ilişkin çalışmalar ölçek ilk olarak geliştirilirken yapıldığından ve bu çalışma ÇDDÖ'nün Türkçe'ye uyarlama çalışması olduğu için ÇDDÖ'nün kapsam ya da içerik geçerliğine Şencan'ın (2005) başka dilden uyarlanan ölçeklerde yapılmasını önerdiği “yapı, kavram ve dil eşitliğinin sağlanması” çalışmasına yer verilmiştir.

ÇDDÖ'nün yapı, kavram ve dil eşitliğinin sağlanması

ÇDDÖ'nün geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarına geçmeden önce yabancı dilden Türkçeye uyarlanan ölçeklerin uyarlama sürecinde ilk adım olarak ÇDDÖ'nün yapı, kavram ve dil eşitliği sağlanmıştır (Şencan, 2005). ÇDDÖ'nün Türkçe'ye çevirisi için alanda uzman olan ve İngilizce bilen 6 yargıcının görüşlerine başvurulmuştur. ÇDDÖ'nün İngilizce'den Türkçe'ye çevirisi yapılmış ve yargıcılardan kavram ve dilsel uyarlamaya ilişkin gelen görüşler incelenerek ortak bir metin oluşturulmuştur. Daha sonra bu form hem İngilizce'de yetkin hem de ilgili alanda uzman bir kişi tarafından tekrar İngilizceye çevrilerek özgün ifadeler ile karşılaştırılmıştır. İki form arasında fark gösteren maddelerin Türkçesi yeniden gözden geçirilerek gerekli düzeltmeler yapılmış ve ölçeğin yapı, kavram ve dil açısından son hali elde edilmiştir.

ÇDDÖ'nün yapı geçerliği

Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)'nin geçerlik çalışmasında yapı geçerliğine Açımlayıcı/Keşfedici (Exploratory) Faktör Analizi ile bakılmıştır. Bu çalışmada ÇDDÖ'nün maddelerin ortak varyanslarının (communalities) .71'in üzerinde olması ve 10 kuralına uygun olarak daha fazla katılımcı sayısının olması nedeniyle (7 madde x 10 = 70 katılımcı) 123 katılımcı sayısının faktör analizi yapmak için yeterli olduğu düşünülmektedir.

Açımlayıcı faktör analizini yapmadan önce ölçeğin faktör yapılarının incelenmesi için maddelerin uygunluğuna maddeler arasında kısmi korelasyonun ve

korelasyon matrisinin faktör analizi için uygun olup olmadığına bakılmıştır. Ayrıca, Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett Sphericity Testi ile de verilerin uygunluğu incelenmiştir. **Çizelge 11** incelendiğine korelasyon matrisi sonuçları çoğu maddenin .30'ün üzerinde faktör yüküne sahip olduğunu göstermektedir.

Çizelge 11. ÇDDÖ Korelasyon Matrisi

	Dikkat	Devamlılık	Katılım	İşbirliği	Etkileşim Başlatma	Ortak Dikkat	Duygusal durum
Dikkat	1,00	,84	,84	,64	,30	,53	,59
Devamlılık	,84	1,00	,76	,56	,30	,50	,49
Katılım	,84	,76	1,00	,59	,48	,69	,77
İşbirliği	,64	,56	,59	1,00	-,00	,56	,49
Etkileşim Başlatma	,29	,30	,48	-,00	1,00	,50	,45
Ortak Dikkat	,53	,50	,69	,56	,50	1,00	,74
Duygusal Durum	,58	,49	,77	,49	,45	,74	1,00

Çizelge 12 incelendiğinde ise, KMO değerinin .82 ve Barlett Testi'nin de anlamlı olduğu görülmektedir (Ki-kare=660.24, df=21, p=.00, p<.05). Verilerin faktör yapısının faktör analizi ile değerlendirilmesi için ilgili alanyazında maddelerin faktör yüklerinin en az .30, KMO değerinin .60'ın üzerinde olması ve Barlett Sphericity Testi'nin ise .05'den küçük olması yani anlamlı bulunması önerilmektedir (Büyüköztürk, 2003; Pallant, 2003). Dolayısıyla bu sonuçlar verilerin faktör analizi yapmak için uygun olduğunu desteklemektedir.

Çizelge 12. ÇDDÖ Kaiser-Meyer-Olkin ve Bartlett's Test Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin değeri		,82
Bartlett's Testi	Ki-Kare(Approx. Chi-Square)	660,24
	Serbestlik Derecesi (df)	21
	Anlamlılık (Sig.)	,00

ÇDDÖ'nün yapı geçerliğini ve faktör yapısını belirlemek amacıyla Açımlayıcı/Keşfedici Faktör Analizi (Exploratory Factor Analysis), faktörleşme tekniği olarak da Temel Bileşenler Analizi (Principal Component Analysis) seçilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliğini belirlemek için, Kaiser normalleştirilmesine göre özdeğeri (eigenvalue) 1.00'in üzerinde olan faktörler ölçüt alınmıştır (Pallant, 2003).

Çizelge 13 incelendiğinde maddelere ilişkin ortak varyansların .72 ile .88 arasında değiştiği gözlenmektedir. Temel Bileşenler Analizi sonucu elde edilen toplam varyansın açıklandığı **Çizelge 14** incelendiğinde, özdeğeri 1.00 üzerinde olan ve toplam varyansın % 78.86'nı açıklayan 2 faktör elde edilmiştir. Bulgular birinci faktörün 4.42 özdeğere sahip olduğunu ve toplam varyansın % 63.10'ini açıkladığını, ikinci faktörün 1.10 özdeğere sahip olduğunu ve toplam varyansın % 15.76'sini açıkladığını göstermektedir.

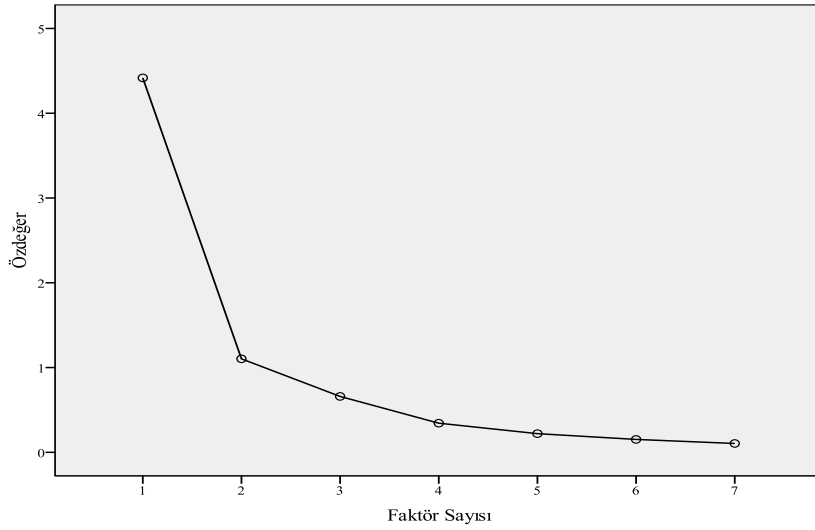
Çizelge 13. ÇDDÖ Ortak Varyans (Communalities) Analiz Sonuçları

Ortak Varyans (Communalities)		
	Başlangıç (Initial)	Çıkarım (Extraction)
Dikkat	1,00	,83
Devamlılık	1,00	,74
Katılım	1,00	,88
İşbirliği	1,00	,76
Etkileşim Başlatma	1,00	,87
Ortak Dikkat	1,00	,72
Duygusal Durum	1,00	,72

Özdeğer ölçütünün yanında, faktör yapısına karar vermede bir diğer yol olarak Çizgi Grafiği'nden (Scree Plot) yararlanılmıştır. **Şekil 2** incelendiğinde kırılma noktasının ikinci faktörden sonra geldiği görülmüş yani üçüncü faktörden sonra ivmeli bir düşüşün gözlemlendiği daha sonraki faktörlerde ise grafiğin genel gidişinin yatay olduğu görülmektedir. Hem özdeğer hem de çizgi grafiği sonuçları, ÇDDÖ'nün iki faktörlü bir yapıya sahip olduğunu destekler niteliktedir. Dolayısı ile iki faktörlü bir yapıyla faktör analizi çalışmasına devam edilmeye karar verilmiştir. İki faktörün incelenmesi Varimax Rotasyonu ile yapılmıştır.

Çizelge 14. ÇDDÖ Açıklanan Toplam Varyans

Faktörler	Açıklanan Toplam Varyans (Total Variance Explained)			Yük Değerleri Karesi Çıkarım Toplamları (Extraction Sums of Squared Loadings)		
	Özdeğer					
	Toplam	Varyansın %	Toplam %	Toplam	Varyansın %	Toplam %
1	4,42	63,10	63,10	4,42	63,10	63,10
2	1,10	15,76	78,86	1,10	15,76	78,86
3	,66	9,42	88,28			
4	,34	4,91	93,19			
5	,22	3,15	96,33			
6	,15	2,17	98,51			
7	,10	1,49	100,00			

Şekil 2. ÇDDÖ'nün Faktör Yapısına İlişkin Çizgi Grafiği (Scree Plott)

Varimax Rotasyonu sonucu, **Çizelge 15'**de Dönüştürülmüş Faktör Matrisi incelendiğinde ÇDDÖ'nün 1-4. maddelerinin birinci faktörde yük değerlerinin .76 ile .87 arasında değiştiği, 5-7. maddelerin ikinci faktörde yük değerlerinin .65 ile .93 arasında değiştiği görülmektedir. ÇDDÖ'nün iki alt boyutunda yer alan toplam yedi maddenin de faktör yüklerinin oldukça yüksek olduğu bulunmuştur.

Çizelge 15. ÇDDÖ Dönüştürülmüş Faktör Matrisi

Dönüştürülmüş Faktör Matrisi		
EDDÖ Faktörleri ve Yük Değerleri		
	Faktör I	Faktör II
İşbirliği	,87	
Dikkat	,87	
Devamlılık	,82	
Katılım	,76	
Etkileşim Başlatma		,93
Ortak Dikkat		,66
Duygusal Durum		,65

Çizelge 16 incelendiğinde, iki faktörün toplam varyansın % 78.86'ını açıkladığı görülmekte iken, 1-4. maddeleri içeren birinci faktörün açıklanan varyansın % 63.10'unu, 5-7. maddeleri içeren ikinci faktörün açıklanan varyansın % 15.76'sını açıkladığı görülmektedir.

Çizelge 16. ÇDDÖ Döndürme Sonrası Açıklanan Toplam Varyans

Toplam Açıklanan Varyans			
Faktör	Faktör		
	Toplam	Varyansın %	Toplam %
1	4,42	63,10	63,10
2	1,10	15,76	78,86

Özetle ÇDDÖ, “İşbirliği, Dikkat, Devamlılık ve Katılım” maddelerini içeren “Dikkat” başlıklı ve “Etkileşim Başlatma, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum” maddelerini içeren “Başlatma” başlıklı toplam 2 alt ölçekten oluşmaktadır. Faktörlere maddelerin içerikleri dikkate alınarak isim verilmeye çalışılmıştır. Ölçek aynı zamanda tek faktörlüdür. Maddelerin döndürülme öncesindeki 1. faktör yük değerlerinin yüksek olması ve tek başına açıkladığı varyansın yüksek olması (63.10) ölçeğin genel bir faktöre de sahip olduğunu göstermektedir (Büyüköztürk, 2003), Bu nedenle ÇDDÖ'nün iki faktörlü olmasının yanı sıra tek faktörlü de kullanılması uygun görülmektedir.

ÇDDÖ'nün ölçüt geçerliği

Ülkemizde ebeveyn-çocuk etkileşimlerini betimleme ile ilgili sınırlı sayıda çalışma bulunması ve var olan çalışmalarda (örn., Ceber, 1998) ebeveyn-çocuk etkileşimlerine ilişkin kullanılan araçların davranış sıklıklarını ortaya koyması, etkileşimleri derecelendirmemesi nedeniyle ÇDDÖ'nün sonuçlarını ilişkilendirecek benzer ölçek bulunamamıştır. Hem eşzaman geçerliği için ÇDDÖ'ye benzer ölçek bulunmaması hem de ÇDDÖ'nün yordama geçerliği yapılması için uygun bir ölçme aracı olmaması nedeniyle, ÇDDÖ'nün ölçüt geçerliğine bakılamamıştır.

ÇDDÖ'nün Güvenirlik Bulguları

İç tutarlılık bulguları

ÇDDÖ'nün iki faktöründe yer alan maddelerin her faktördeki ölçmenin bütünüyle ne kadar tutarlı olduğunu yani iç tutarlılığı Cronbach Alpha katsayısı ile hesaplanmıştır. Ölçeğin birinci faktörünü oluşturan “Dikkat” boyutunun .79 alfa iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu görülmüştür. Ölçeğin ikinci faktörünü oluşturan “Başlatma” boyutunun ise .91 alfa iç tutarlılık katsayısına sahip olduğu görülmüştür. Tek boyutlu bir ölçek olarak ÇDDÖ'nün iç tutarlılık katsayısı ise .90 bulunmuştur.

Madde analizi bulguları

ÇDDÖ'yü oluşturan alt faktörlerin güvenirlğine madde-toplam korelasyonu incelenerek ve faktörlerin toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27 ve üst %27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farkların ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanması ile bakılmıştır (**Çizelge 17**).

Madde-toplam korelasyonu test maddelerinden alınan puanlar ile testin toplam puanı arasındaki ilişkiyi açıklarken, madde-toplam korelasyonun pozitif olması maddelerin benzer davranışları örneklediğini gösterir. Genel olarak madde-toplam korelasyonu .30 ve daha yüksek olan maddelerin bireyleri iyi derecede ayırt ettiği bildirilmektedir (Büyüköztürk, 2003). **Çizelge 17** incelendiğinde alt faktörlerde yer alan tüm maddeler için madde-toplam korelasyonların .52 ile .89 arasında değiştiği, madde-toplam korelasyonlarının istenenden daha yüksek olduğu gözlenmektedir.

Testin toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27 ve üst %27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farkların ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanması, madde analizi kapsamında başvurulan bir başka yöntemdir. T-testinin anlamlı çıkması, testin iç tutarlılığının bir göstergesi olarak değerlendirilir (Büyüköztürk, 2003). **Çizelge 17** incelendiğine t-değerlerinin anlamlı ($p < .001$) olduğu

görülmektedir. Dolayısıyla, bu bulgu ÇDDÖ'nün iç tutarlılığını ortaya koyan bir başka bulgu olarak görülmektedir.

Çizelge 17. ÇDDÖ Madde Analizi Sonuçları

Madde adı	Madde-Toplam Korelasyonu*	t (Alt%27-Üst%27)**
Faktör 1		
Dikkat	.89	-6.73***
Devamlılık	.82	-6.55***
Katılım	.83	-12.16***
İşbirliği	.64	-4.96***
Faktör 2		
Duygusal Durum	.69	-14.96***
Etkileşim Başlatma	.72	-9.34***
Ortak Dikkat	.52	-21.69***

*n=123, **n1=n2=33, ***p<.001

Tartışma

Bu çalışmada amaç, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini ebeveyn ve çocuk etkileşimsel davranışları açısından değerlendirmek amacıyla ABD'de geliştirilen Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği'nin (ÇDDÖ) uyarlama çalışmasını (geçerlik ve güvenilirlik) yapmaktır. Uyarlama çalışması sürecinde ölçeklerin geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış, ölçeklerin Türkçe versiyonundaki yapılar ortaya konmuştur. Bu bölümde elde edilen bulgular EDDÖ ve ÇDDÖ'ye ilişkin alanyazın bağlamında tartışılacaktır.

Tezin kaynak bilgisi bölümünde de belirtildiği gibi, çocuk gelişimi alanyazınında rapor edilen ebeveyn davranış derecelendirme ölçekleri dikkate alınarak 18 maddelik EDDÖ'nün ilk versiyonu, Mahoney, Powell ve Finger (1985), tarafından zihinsel yetersizliği olan çocukların annelerinin etkileşimsel davranışlarının niteliğini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiştir. EDDÖ'nün ilk versiyonu da 5'li Likert-tipi bir ölçek olarak rapor edilmiştir. Ölçeğin puanlanmasında video kaydı alınan ebeveyn-çocuk etkileşimleri kodlayıcılar tarafından kullanılmıştır. Kodlayıcılar arası güvenilirlik madde bazında ortalama % 98 bulunmuştur. İlk ölçekte yer alan maddelerin "duygusal durum, ses tonu, duygusal ifade edici olma, keyif alma, kabullenme, sıcaklık, huzursuzluğa ilişkin yanıtlayıcı olma, isteklere ilişkin yanıtlayıcı olma, sosyal ipuçlarına ilişkin

yanıtlayıcı olma, sözel yanıtlayıcı olma, gecikme, duyarlı olma, önerilerde bulunma, başarı odaklı olma, etkileşim hızı ve etiketleme” gibi maddeleri içerdiği gözlenmektedir. İlk olarak oluşturulan ölçekte maddelerin kavramsal olarak örtüştüğü yani birbirine benzeyen maddeler ya da yapılar gözlemlendiğinden Mahoney, Powell ve Finger (1986) tarafından daha sonra ölçeğin yapı geçerliği faktör analizi ile incelenerek ölçeğin yedi maddelik kısa formu elde edilmiştir. Yedi maddelik kısa formda keyif alma, çocuğun duygusal durumuna duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, uygun uyaran sunma, fiziksel uyarma, yönlendirici olma ve çocuğun ilgilerine duyarlı olma maddeleri yer almıştır. Yapılan faktör analizinde ölçeğin ayrıca iki alt ölçekten oluştuğu bulunmuştur. “Çocuk odaklı olma” başlıklı birinci faktörde “keyif alma, çocuğun duygusal durumuna duyarlı olma, yanıtlayıcı olma ve uygun uyaran sunma” maddeleri yer alırken, “kontrol” başlıklı ikinci faktörde ise “fiziksel uyarma, yönlendirici olma ve çocuğun ilgilerine duyarlı olma” maddeleri yer almıştır.

Bir başka çalışmada, Mahoney ve Powell (1988), 1986 yılında geliştirilen EDDÖ’yü modifiye etmişlerdir. “Keyif alma, duygusal ifade edici olma, sıcaklık, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, başarı odaklı olma, yaratıcı olma, etkili olma, kabullenme ve yönlendirici olma” maddelerinin yer aldığı orijinal ölçekteki 10 maddeye “etkileşim hızı ve sözel pekiştireç kullanma” maddelerini de ekleyerek EDDÖ’yü 12 maddelik bir ölçeğe dönüştürmüşlerdir. 1992 yılında EDDÖ’yü revize eden Mahoney günümüzdeki versiyon olan 12 maddelik EDDÖ’yü dört faktör altında toplamıştır. Buna göre “duyarlı olma” başlığı altında “duyarlı olma, yanıtlayıcı olma ve etkili olma” maddeleri yer alırken, “Duygusal ifade edici olma” başlığı altında ise “sıcaklık, yaratıcı olma, duygusal ifade edici olma, keyif alma ve kabullenme” yer almıştır. “Başarı odaklı olma” adlı üçüncü boyutta “başarı odaklı olma ve sözel pekiştireç kullanma” maddelerine yer verilmiş ve “yönlendirici olma” başlıklı dördüncü faktörde ise “yönlendirici olma ve etkileşim hızı” maddeleri yer almıştır.

2002 yılında ise Fewell ve Deutscher, çalışmalarında EDDÖ’nün faktör yapısını da incelemişlerdir. Yapılan Faktör analizi sonucunda 12 maddelik EDDÖ’nün varyansın % 64’ünü açıklayan iki alt faktöre sahip olduğu görülmüştür. İlk faktör “yanıtlayıcı olma” olarak adlandırılmış ve “ifade edici olma, keyif alma, sıcaklık, duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, başarı odaklı olma, yaratıcı olma, sözel pekiştireç kullanma ve etkili olma” maddelerini içermiştir. İkinci faktör ise “yönlendirici olma” olarak adlandırılmış “yönlendirici olma ve etkileşim hızı” maddelerini kapsamıştır. Kim ve Kwak (2006), EDDÖ Kore versiyonunun geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını 77 çocuk-anne çifti ile gerçekleştirmiştir. Yapılan Faktör analizi sonucu 4 alt faktörlü olan orijinal EDDÖ’nün, Kore versiyonunda 3 alt faktöre sahip olduğu bulunmuştur. Kore versiyonunda, “Yanıtlayıcı olma” başlıklı birinci faktörde “duyarlı olma, yanıtlayıcı olma, kabullenme, keyif alma, sıcaklık ve sözel pekiştireç kullanma” yer alırken, “etkili olma” başlıklı ikinci alt faktörde “etkili olma, ifade edici olma, yaratıcı olma ve etkileşim hızı” yer almıştır.

“Yönlendirici olma” başlıklı üçüncü faktör ise “başarı odaklı olma ve yönlendirici olma” maddelerini kapsamıştır.

Bu çalışmada ise 12 maddelik EDDÖ 3 alt faktörde toplanmıştır. EDDÖ’nün Türkçe versiyonu “Duyarlı olma, Yanıtlayıcı olma, Etkili olma ve Yaratıcı olma” maddelerini içeren “Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma” başlıklı, “Sıcak olmak, Keyif alma, Sözel pekiştireç kullanma, Kabullenme ve Duygusal ifade edici olma” maddelerini içeren “Duygusal İfade Edici Olma” başlıklı ve “Başarı odaklı olma, Yönlendirici olma ve Etkileşim hızı” maddelerini içeren “Başarı odaklı-Yönlendirici Olma” başlıklı toplam 3 alt ölçekten oluşmuştur. EDDÖ’nün faktör yapılarını araştıran çalışmaların bulguları **Çizelge 18**’de özetlenmiştir.

Çizelge 18, Mahoney’in 1992’de revize ettiği ve dört faktörde topladığı 12 maddenin diğer çalışmalarda farklı faktör yapılarına sahip olabileceğini göstermiştir. EDDÖ’nün faktör yapılarının incelendiği çalışmalarda örneklem özelliklerindeki farklılıkların, EDDÖ’nün bu çalışmalarda farklı yapılarda rapor edilmesine neden olabileceği düşünülmektedir.

Bu çalışmada elde edilen 3 faktörlü EDDÖ yapısı, aslında Mahoney’in orijinal faktör yapısına yakın bir faktör yapısı sergilemektedir. Orijinal EDDÖ’deki “duyarlı olma” başlığı altındaki maddeler bu çalışmada da korunmuş olup, “yaratıcı olma” maddesi bu faktörün altında yer almıştır. Yaratıcı olan annelerin çocuğun ilgilerine duyarlı olan ve yanıt veren, ayrıca etkileşimi sürekli kılmaya çabalayan anneler olduğu göz önüne alındığında yaratıcı olma maddesinin bu faktörde yer almasının uygun olduğu düşünülebilir. Yaratıcı olma, çocuğun ilgisini sürdürmeye yönelik olup, yaratıcı anneler etkileşimi sürdürmek amacıyla devamlı olarak çocuğun durumu ve ihtiyaçları için tepkilerini çeşitlendirmektedir. Çocuğun ilgisini sürdürme çabası etkililik olarak nitelendirilebilirken; çocuğun durumuna ilişkin uygun ve sürekli tepkiler vermek de duyarlı olma ve yanıtlayıcı olma olarak nitelendirilebilmektedir. Dolayısıyla yaratıcı olan anne aynı zamanda çocuğunun ilgileri anlamaya çalışan, buna yönelik yorumlar yapan ve çocuğunu da bu etkileşimin içine katma çabası gösteren anne olmaktadır.

Bu çalışmada Mahoney’in (1992) orijinal faktör yapısında yer alan “duygusal ifade edici olma” başlıklı çoğu madde (dört madde) aynı faktör yapısında yer almıştır. Sadece “yaratıcı olma” maddesi bu çalışmada “Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma” diye adlandırılan birinci faktör altında ifade bulmuştur. “Sözel pekiştireç kullanma” maddesi ise “Duygusal ifade edici olma” başlıklı faktörde yer almıştır.

Çizelge 18. EDDÖ'nün Farklı Çalışmalarda Elde Edilen Faktör Yapıları

Mahoney, Powell ve Finger (1986)	Mahoney (1992)	Fewell ve Deutscher (2002)	Kim ve Kwak (2006)	Diken (2009)
Çocuk Odaklı	Duyarlı Olma	Yanıtlayıcı Olma	Yanıtlayıcı Olma	Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma
1.Keyif alma	1.Duyarlı olma	1.İfade edici olma	1.Keyif alma	1.Duyarlı olma
2.Çocuğun duygusal durumuna duyarlı olma	2.Yanıtlayıcı olma 3.Etkili olma	2.Keyif alma 3.Sıcaklık	2.Sıcaklık 3.Duyarlı olma 4.Yanıtlayıcı olma	2.Yanıtlayıcı olma 3.Etkili olma 4.Yaratıcı olma
3.Yanıtlayıcı olma		4.Duyarlı olma	5.Sözel pekiştireç kullanma	
4.Uygun uyaran sunma		5.Yanıtlayıcı olma 6.Başarı odaklı olma 7.Yaratıcı olma 8.Sözel pekiştireç kullanma 9.Etkili olma 10.Kabullenme	6.Kabullenme	
Kontrol	Duygusal İfade Edici Olma	Yönlendirici Olma	Etkili Olma	Duygusal İfade Edici Olma
5.Fiziksel uyarma	4.Sıcaklık	11.Yönlendirici olma	7.İfade edici olma	5. Kabullenme
6.Yönlendirici olma	5.Yaratıcı olma	12.Etkileşim hızı	8.Yaratıcı olma	6.Keyif alma
7.Çocuğun ilgilerine duyarlı olma	6.Duygusal ifade edici olma 7.Keyif alma 8.Kabullenme		9.Etkili olma 10.Etkileşim hızı	7.Sözel pekiştireç kullanma 8. Sıcak olma 9.Duygusal ifade edici olma
	Başarı Odaklı Olma		Yönlendirici Olma	Başarı odaklı-Yönlendirici Olma
	9.Başarı odaklı olma		11.Yönlendirici olma	10.Başarı odaklı olma
	10.Sözel pekiştireç kullanma		12.Başarı odaklı olma	11. Yönlendirici olma 12. Etkileşim hızı
	Yönlendirici Olma			
	11.Yönlendirici olma			
	12.Etkileşim hızı			

“Sözel pekiştireç kullanma” maddesinin “Duygusal ifade edici olma” faktörünün altında yer almasının ise Türk annelerinin duygularını ifade etme şekli ile ilişkili olabileceği düşünülmektedir. “Duygusal ifade edici olma” faktörünün altında yer alan “sıcak olma, keyif alma, kabullenme ve duygusal ifade edici olma” maddelerinin her biri çocuğa ya da etkinliğe ilişkin annenin verdiği olumlu duygusal tepkileridir. Annelerin çocuklarına aferin, çok güzel vb. pekiştirmelerle aslında duygularını, kabullenmelerini ve şefkatlerini göstermeye çalıştıkları düşünülmektedir. Aynı zamanda çocuğunun mevcut durumunu kabullenen anne, çocuğu ile etkileşimden keyif alan ve bunu gösteren yani sıcak ve sözel pekiştireç veren anne olabilmektedir. Dolayısıyla sözel pekiştireç maddesinin sözünü ettiğimiz maddelerle aynı faktörde yer almasının doğal bir durum olduğu düşünülmektedir.

Üçüncü faktörde ise “yönlendirici olma”, “başarı odaklı olma” ve “etkileşim hızı” maddeleri yer almıştır. Diğer çalışmalara göre bu maddelerin bir arada aynı faktör yapısında buluşması anlamlı ve mantıklıdır. Bu maddeler aslında olumsuz maddelerdir. Yani nitelikli ebeveyn etkileşimsel davranışları ile ters orantılıdır. Bu maddelerden yüksek puan alan anneler aslında nitelikli etkileşime girmeyen anneler olarak adlandırılabilir. Bu anneler etkileşimin her anında çocuklarına bir şeyler öğretmek için baskı yapan, sürekli etkileşimleri kendi istekleri doğrultusunda yönlendiren ve dolayısıyla etkileşim hızları yüksek olan annelerdir.

Bu çalışmada EDDÖ’ye ilişkin yapılan geçerlik analizleri KMO değerinin .84 ve Barlett testinin de anlamlı olduğunu gösterirken, maddelerin ortak varyans değerlerinin .60 ile .82 arasında değiştiği bulunmuştur. EDDÖ’nün Türkçe versiyonundaki üç faktörün varyansın % 73.40’ını açıkladığı düşünüldüğünde, EDDÖ’nün geçerliğine ilişkin bulguların oldukça iyi psikometrik değerlere sahip olduğunu göstermektedir. Güvenirlğe ilişkin bulgular da üç alt ölçeğin istenilen psikometrik değerleri yansıttığını işaret etmektedir. Özetle, bu bulgular EDDÖ’nün geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğunu ortaya koymaktadır.

ÇDDÖ’ye ilişkin bu çalışmada elde edilen faktör yapısı Mahoney ve Wheeden (1999) ve Kim ve Kwak (2006)’ın çalışmalarındaki faktör yapısı ile paralellik göstermektedir. Her üç çalışmada da ölçekte yer alan yedi madde aynı başlıklar altında iki alt faktörde aynı maddeleri kapsayacak şekilde yer almıştır. Bu çalışmada ÇDDÖ’nün yapı geçerliği bulguları KMO değerinin .82, Barlett testinin de anlamlı olduğunu gösterirken, iki faktörlü yapının varyansın % 78.86’sını açıkladığını göstermektedir. Güvenirlik bulguları da ölçeğin ve alt boyutlarının oldukça yüksek güvenilirlik katsayılarına sahip olduğunu göstermektedir. Özetle, ÇDDÖ’nün Türkçe versiyonunun oldukça iyi psikometrik değerlere sahip ve geçerli ve güvenilir bir ölçek olduğu görülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Sonuç

Bu çalışmada, ebeveyn-çocuk etkileşimlerini ebeveyn ve çocuk etkileşimsel davranışları açısından değerlendirmek amacıyla ABD’de geliştirilen Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ) ve Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)’nin uyarlama çalışması (geçerlik ve güvenirlik) yapılmıştır. Çalışmaya farklı gelişimsel gerilikleri olan toplam 123 çocuk ve annesi katılmıştır.

Çalışmada önce EDDÖ ve ÇDDÖ’nün yapı, kavram ve dil eşitliği alanda uzman altı yargıcının görüşünde dayanılarak alınmıştır. Daha sonra sırası ile EDDÖ ve sonra ÇDDÖ’nün geçerlik ve güvenirlik analizleri yapılmıştır. EDDÖ’ye ilişkin korelasyon matrisi çoğu maddenin .30’un üzerinde yük değerine sahip olduğunu, analizler ayrıca KMO değerinin .84 ve Barlett testinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar verilerin faktör analizi yapmaya uygun olduğunu desteklemiştir. Açımlayıcı/Keşfedici Faktör Analizi ve faktörleşme tekniği olarak Temel Bileşenler Analizi kullanılarak EDDÖ’nün faktör yapısı incelenmiş, özdeğeri 1.00 üzerinde olan ve toplam varyansın %73.40’ını açıklayan 3 alt faktörün EDDÖ’yü oluşturduğu görülmüştür. İncelenen Çizgi Grafiği’de bu sonucu desteklemiştir. Üç faktörün incelemesi ise Varimax Rotasyonu ile yapılmıştır. Varimax rotasyonu sonucu EDDÖ, “Duyarlı olma, Yanıtlayıcı olma, Etkili olma ve Yaratıcı olma” maddelerini içeren “Duyarlı-Yanıtlayıcı Olma” başlıklı, “Sıcak olma, Keyif alma, Sözel pekiştireç kullanma, Kabullenme ve Duygusal ifade edici olma” maddelerini içeren “Duygusal İfade Edici Olma” başlıklı ve “Başarı odaklı olma, Yönlendirici olma ve Etkileşim hızı” maddelerini içeren “Başarı odaklı-Yönlendirici Olma” başlıklı toplam 3 alt ölçekten oluşmaktadır. İç tutarlılık analizleri ve madde analizi (madde-toplam korelasyonu ve faktörlerin toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27 ve üst %27’lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farkların ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanması) bulguları da EDDÖ’nün alt faktörlerinin güvenirliğini destekler niteliktedir.

ÇDDÖ’ye ilişkin korelasyon matrisi de çoğu maddenin .30’un üzerinde yük değerine sahip olduğunu, analizler ise ayrıca KMO değerinin .82 ve Barlett testinin anlamlı olduğunu göstermiştir. Bu sonuçlar, verilerin faktör analizi yapmaya uygun olduğunu desteklemiştir. Açımlayıcı/Keşfedici Faktör Analizi ve faktörleşme tekniği olarak Temel Bileşenler Analizi kullanılarak ÇDDÖ’nün faktör yapısı incelenmiş, özdeğeri 1.00 üzerinde olan ve toplam varyansın %78.86’sını açıklayan 2 alt faktörün ÇDDÖ’yü oluşturduğu görülmüştür. İncelenen Çizgi Grafiği’de bu sonucu desteklemiştir. İki faktörün incelemesi ise Varimax Rotasyonu ile yapılmıştır. Varimax rotasyonu sonucu ÇDDÖ, “İşbirliği, Dikkat, Devamlılık ve Katılım” maddelerini içeren “Dikkat” başlıklı ve “Etkileşim Başlatma, Ortak Dikkat ve Duygusal Durum” maddelerini içeren “Başlatma” başlıklı toplam 2 alt ölçekten oluşmaktadır.. İç tutarlılık analizleri ve

madde analizi (madde-toplam korelasyonu ve faktörlerin toplam puanlarına göre oluşturulan alt %27 ve üst %27'lik grupların madde ortalama puanları arasındaki farkların ilişkisiz t-testi kullanılarak sınanması) bulguları da ÇDDÖ'nün alt faktörlerinin güvenilirliğini destekler niteliktedir.

Bu sonuçlara dayanarak, EDDÖ ve ÇDDÖ'nün geçerli ve güvenilir ölçekler oldukları ortaya konmuştur. Bu bağlamda ülkemizde hem değerlendirme aşamasında hem de terapi ve eğitim programı hazırlarken kullanılabilir, aynı zamanda yapılacak araştırma ve projelerde yararlanılabilecek iki ölçeğin alanyazına kazandırıldığı düşünülmektedir.

Öneriler

Uygulamaya dönük öneriler

1. Formal değerlendirmelere göre EDDÖ ve ÇDDÖ oyun etkileşimlerinde kullanılmasının annelerin ve çocukların gerçek performanslarını sergilemelerine olanak sunması bakımından, EDDÖ ve ÇDDÖ ebeveynlerin ve çocukların değerlendirilmesinde kullanılabilir.
2. EDDÖ ve ÇDDÖ temelinde yapılan değerlendirmeye dayanarak erken özel eğitim ya da terapi programları düzenlenebilir.
3. İlgili araştırmalarda ebeveynlerin ve çocukların etkileşimsel davranışları EDDÖ ve ÇDDÖ ile değerlendirilebilir.
4. EDDÖ ve ÇDDÖ değerlendirmeleri kullanılarak kurumlarda yetersiz kapasiteden dolayı sırada bekleyen ailelere yönelik ev programlarına temel oluşturulabilir.

İleri araştırmalara yönelik öneriler

1. Daha geniş katılımlı ve dengeli yetersizliği olan ya da risk altındaki çocuk ve ebeveyn çiftleri EDDÖ ve ÇDDÖ'nün geçerlik ve güvenilirliği incelenebilir.
2. EDDÖ ile ÇDDÖ maddeleri arasındaki ilişkilere farklı yetersizliğe sahip ya da normal gelişim gösteren Türk ebeveyn-çocuk çiftleri ile bakılabilir.
3. Çocuk ve ebeveyne ait değişkenlere göre EDDÖ ve ÇDDÖ maddeleri arasındaki ilişkiler sınanabilir.

Sınırlılıklar

1. Bu çalışma ifade edici dile geriliği olan, hafif düzeyde yetersizliği olan ve otistik bozukluğa sahip çocuklar ile sınırlıdır.
2. Ebeveyn olarak sadece anneler ile sınırlıdır.

3. Bu alışma Eskişehir ilindeki ifade edici dile geriliği olan, hafif düzeyde yetersizliği olan ve otistik bozukluğa sahip çocuklar ile sınırlıdır.

KAYNAKLAR

Bronfenbrenner, U., The ecology of human development, Harvard University Press, Cambridge, MA, USA 1979.

Büyüköztürk, Ş., Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı. Pegem Yayıncılık, Ankara, 2003.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., ve Demirel, F. Bilimsel Araştırma Yöntemleri, Pegem Yayıncılık , Ankara, 2008.

Ceber, H., Normal ve Zihinsel Engelli Bebeklerde Anne-Bebek Etkileşiminin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye (1998).

Ceber-Bakkaloğlu, H. ve Sucuoğlu, B., Normal ve zihinsel engelli bebeklerde anne-bebek etkileşiminin karşılaştırmalı olarak incelenmesi, Özel Eğitim Dergisi, 2 (4), 47-58 (2000).

Chiarello, L. A. Huntington, A. ve Bundy A. A comparison of motor behaviors, interaction, and playfulness during mother-child and father-child play with children with motor delay, Physical ve Occupational Therapy in Pediatrics, 26 (1/2), 129-151 (2006).

Coolahan, K., McWayne, C., Fantuzzo, J. ve Grim, S., Validation of a multidimensional assessment of parenting styles for low-income African-American families with preschool children., Early Childhood Research Quarterly, 17, 356-373 (2002).

Craig-Unkefer, L.A. ve Kaiser, A.P., Improving the social communication skills of at-risk preschool children in a play context, Topics in Early Childhood Special Education, 22 (1), 3-13 (2002).

Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders-IV-TR., American Psychiatric Association, Washington, USA 2000.

Diken, I. H., Turkish mothers' self-efficacy beliefs and styles of interactions with their children with language delays, Early Child Development and Care, 179 (4), 425-436 (2009).

Doğan, O., Aile Merkezli Erken Eğitim Programlarına Devam Eden İşitme Engelli Çocuklarda Anne-Çocuk Etkileşiminin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara, Türkiye (1995).

Downey, D., Mraz, R., Knott, J., Knutson, C., Holte, L. ve Van Dyke, D., Diagnosis and evaluation of children who are not talking, *Infants and Young Children*, 15 (2), 38-48 (2002).

Erol, N., Şimşek, Z. T., ve Ertem, İ., Önleyici Çalışmalar: Anne-Baba-Bebek İlişisini Güçlendirme Ve Çocuğun Psikososyal Gelişimini Temel Sağlık Hizmetleri Yoluyla Destekleme Projesi. N. Karancı (Ed.) Farklılıkla Yaşamak, Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara, 1997.

Fewell, R. R. ve Deutscher, B., Contributions of receptive vocabulary and maternal style: variables to later verbal ability and reading in low-birthweight children, *Topics in Early Childhood Special Education*, 22 (4), 181-190 (2002).

Hancock, T.B., Kaiser, A.P. ve Delaney, E.M., Teaching parents of preschoolers at high risk: strategies to support language and positive behavior, *Topics in Early Childhood Special Education*, 22 (4), 191-212 (2002).

Heath, P., *Parent-Child Relationships: History, Theory, Research, and Context*, Pearson Education, New Jersey, USA 2005.

Horodyski, M.A. ve Gibbons, C., Rural low-income mothers' interactions with their young children, *Pediatric Nursing*, 30 (4), 299-306 (2004).

Kaiser, A.P. ve Hancock, T. B., Teaching parents new skills to support their young children's development, *Infants and Young Children*, 16 (1), 9-21 (2003).

Kaiser, A.P. ve Hemmeter, M.L., The effects of teaching parents to use responsive interaction strategies, *Topic in Early Childhood Special Education*, 16 (3), 375 (1996).

Kırcaali-İftar, G. ve Tekin, E., *Tek Denekli Araştırma Yöntemleri*. Türk Psikologlar Derneği Yayınları, Ankara 1997.

Kim, J. M. ve Kwak, K., The validation study of parent-child interactive rating scale (K-MBRS ve K-CBRS) in early childhood, *The Korean Journal of Developmental Psychology*, 19 (4), 73-89 (2006).

Kim, J. M. ve Mahoney, G., The effects of mother's style of interaction on children's engagement: Implications for using responsive interventions with parents, *Topics in Early Childhood Special Education*, 24 (1), 31-38 (2004).

Kim, J. M. ve Mahoney, G., The effects of relationship focused intervention on Korean parents and their young children with disabilities, *Research in Developmental Disabilities*, 26 (2), 117-130 (2005).

Kim, J. Sung, O., ve Hyunn, M., The validity of parent-child interaction rating scales (MBRS and CBRIS), Korean Journal of Clinical Psychology, 19, 895-904 (2000).

Korkmaz, B., Dil ve Beyin; Çocuklarda Dil ve Konuşma Bozuklukları, Yüce Reklam, Yayım, Dağıtım A.Ş. , İstanbul, 2005.

Küçüker, S., Ceber-Bakkaloğlu, H. ve Sucuoğlu, B., Erken eğitim programına katılan gelişimsel geriliği olan çocuklar ve anne-babalarının etkileşim davranışlarındaki değişimin incelenmesi, Özel Eğitim Dergisi, 3 (1) , 61-71 (2001).

Mahoney, G., The Maternal Behavior Rating Scale-Revised. Available from the author. Mandel School of Applied Social Sciences, Case Western Reserve University, Cleveland Ohio, USA 1992.

Mahoney, G., The Maternal Behavior Rating Scale-Revised. Available from the author. Mandel School of Applied Social Sciences, Case Western Reserve University, Cleveland Ohio, USA 1999.

Mahoney, G., The Maternal Behavior Rating Scale-Revised. Available from the author. Mandel School of Applied Social Sciences, Case Western Reserve University, Cleveland Ohio, USA 2008.

Mahoney, G. ve Bella, J., An examination of the effects of family-centered early intervention on child and family outcomes, Topics in Early Childhood Special Education. 18(2), 83-94 (1998).

Mahoney, G., Boyce, G., Fewell, R., Spiker D. ve Wheeden, C.A., The relationship of parent-child interaction to the effectiveness of early intervention services for at-risk children and children with disabilities, Topics in Early Childhood Special Education, 18 (1), 5-17 (1998).

Mahoney, G.J. ve Kim, J.M. ve Lin, C.S., The pivotal behavior model of developmental learning, Infants and Young Children, 20,(4), 311-325 (2007).

Mahoney, G., ve MacDonald, J., Responsive Teaching: Parent Mediated Developmental Intervention. Cleveland, OH: Case Western Reserve University 2004.

Mahoney, G. ve Perales, F., Using relationship-focused intervention to enhance the social-emotional functioning of young children with autism spectrum disorders, Topics in Early Childhood Special Education, 23 (2), 77-89 (2003).

Mahoney, G. ve Perales, F., Relationship-focused intervention with children with Pervasive Developmental Disorders and other disabilities: A comparative study, *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 26 (2), 77-85 (2005).

Mahoney, G., Perales, F. Wiggers, B. ve Herman, B., Responsive teaching: Early intervention for children with Down syndrome and other disabilities, *Down Syndrome Research and Practice*, 11(1) 18-28 (2006).

Mahoney, G. ve Powell, A., Modifying parent-child interaction: Enhancing the development of handicapped children, *The Journal of Special Education*, 22 (1), 82-96 (1988).

Mahoney, G., Powell, A. ve Finger, I., The maternal behavior rating scale, *Topics in Early Childhood Special Education*, 6, 44-56 (1986).

Mahoney, G. ve Wheeden, C.A., The effect of teacher style on interactive engagement of preschool-aged children with special learning needs, *Early Childhood Research Quarterly*, 14 (1), 51-68 (1999).

Mahoney, G., Wheeden, C.A. ve Perales, F., Relationship of preschool special education outcomes to instructional practices and parent-child interaction, *Research in Developmental Disabilities*, 25 (6), 539-558 (2004).

Masur, E. F. ve Turner, M., Stability and consistency in mothers' and infants' interactive styles, *Merill-Palmer Quarterly*, 47 (1), 100-120 (2001).

Maviş, İ., Türk Anne-Babaların Çocuklarıyla Etkileşim Profili, Özel Eğitimden Yansımalar (A. Konrot) 13. Ulusal Özel Eğitim Kongresi Bildirileri, Nisan, Eskişehir, 155-163 (2004).

Maviş, İ., Çocukta Dil Edinim Kuramları, Dil ve Kavram Gelişimi, S. Topbaş (Ed.), Kök Yayıncılık, Ankara, 31-60 (2005).

MEB (2005). Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. <http://orgm.meb.gov.tr/> (01.07.2009).

Moore, J. B. ve Saylor, C. F., Parent-child interaction and developmental outcomes in medically fragile, high risk children, *Children's Health Care*, 27 (2), 97-112 (1998).

Munson, L. J. ve Odom, S. L., Review of rating scales that measure parent-infant interaction, *Topics in Early Childhood Special Education*, 16 (1), 1-25 (1996).

Nelson, N.W., *Childhood Language Disorders in Context Infancy Through Adolescence*, Allyn ve Bacon, MA 1998.

Osofsky, J.D. ve Thompson, M.D., Adaptive and Maladaptive Parenting: Perspectives on Risk and Protective Factors, Handbook of Early Childhood Intervention, J.P. Shonkoff ve S.J. Meisels (Eds.) Cambridge University Press, New York, NY, 54-75, (2000).

Owens, R.E., Language Disorders, Allyn ve Bacon, MA 1999.

Parke, R. D., Killian, C. M., Dennis, J., Flyer, M. L., McDowell, D. J., Simpkins, S., Kim, M. ve Wild, M., Managing the External Environment: The Parent and Child as Active Agents in the System. L. Kuczynski (Ed.) Handbook of Dynamics in Parent-Child Relations. Sage Publications, California, USA (2003).

Peterson, P., Naturalistic language teaching procedures for children at risk for language delays, The Behavior Analyst Today, 5 (4), 404-424 (2004).

Pallant, J., SPSS Survival Manual. Open University Press, Buckingham 2003.

Rescorla, L. ve Achenbach, T.M., Use of the language development survey (lds) in a national probability sample of children 18 to 35 months old, Journal of Speech, Language, and Hearing Research, 45, 733-743, (2002).

Sameroff, A.J. ve Fiese, B.H., Transactional Regulation: The Developmental Ecology of Early Intervention, Handbook of Early Childhood Intervention, J.P. Shonkoff ve S.J. Meisels (Eds.) Cambridge University Press, New York, NY, 2000.

Şencan, H., Sosyal ve Davranışsal Ölçümlerde Güvenilirlik ve Geçerlilik. Seçkin yayınevi, Ankara, 2005.

Thompson, B., Exploratory and Confirmatory Factor Analysis. American Psychological Association, Washington, D.C. 2008.

Topbaş, S., Dil Gelişiminin Sosyal Temelleri, Çocukta Dil ve Kavram Gelişimi, S. Topbaş (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 75-92 (2003).

Topbaş, S., Maviş, İ. ve Erbaş, D., Sözel İletişim Geriliği Gözlenen ve Gözlenmeyen 0-3 Yaş Çocuklarının Erken İletişim Amaçlarının İşlevsel-İletişim Yaklaşımıyla Değerlendirilmesi, Anadolu Üniversitesi Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim, Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları, Eskişehir, 2002.

Topbas, S., Maviş, I., ve Ozdemir, S. Mothers' intentional communicative language to Turkish children with delayed and normal language development, 10th International Turkish Linguistics Conference Proceedings, Bogaziçi University Press, 2003.

Tüfekçioğlu, Ü., Dil Gelişimini Etkileyen Faktörler, S. Topbaş (Ed.), Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir, 2003.

Ward, S., An investigation into the effectiveness of an early intervention method for delayed language development in young children, *International Journal of Language ve Communication Disorders*, 34 (3), 243-264, (1999).

EKLER

EK 1

İzin Belgesi

Tarih:...../...../.....

İZİN BELGESİ

Anadolu üniversitesi, Dil ve Konuşma Bozuklukları Eğitim Araştırma ve Uygulama Merkezi (DİLKOM)'nde Öğr. Grv. Özlem Diken'in önderliğinde yürütülen "Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği (EDDÖ)" ve "Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği (ÇDDÖ)" nin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları için gerekli olan anne-çocuk etkileşimi kayıtları için benim ve çocuğumun görüntülerinin kaydedilmesine ve eğitim amaçlı kullanılmasına (benim ve çocuğumun adı ve özel bilgilerinin hiçbir şekilde kullanılmaması koşulu ile) izin veriyorum.

Çocuğun adı-soyadı:

Annenin adı-soyadı:

Annenin İmzası:

EK 2

Bilgi Formu

KOD:_____

BİLGİ FORMU

A. ANNEYE İLİŞKİN BİLGİLER

1. Yaş:_____
2. Eğitim Durumu:_____
3. Medeni durumu: Evli_____Boşanmış_____
4. Mesleği:_____
5. Çocuk sayısı:_____
6. Evde başka yetersizliği olan çocuk var m? Varsa yetersizliği?_____

B. ÇOCUĞA İLİŞKİN BİLGİLER

1. Yaş (Yıl, ay olarak):_____
2. Cinsiyet:_____
3. Tanısı:_____
4. Varsa Ek Özürü (Tanısı):_____
5. Ailenin kaçınıcı çocuğu:_____

EK 3

Maternal Behavior Rating Scale (MBRS)

MATERNAL BEHAVIOR RATING SCALE (REVISED - 2008)

Gerald Mahoney, Ph.D.

RESPONSIVE/CHILD ORIENTED

1. SENSITIVITY TO CHILD'S INTEREST

This item examines the extent to which the parent seems aware of and understands the child's activity or play interests. This item is assessed by the parent's engaging in the child's choice of activity, parent's verbal comments in reference to child's interest and parent's visual monitoring of child's behavior or activity. Parents may be sensitive but not responsive - such as in situations where they describe the child's interests but do not follow or support them.

Rating of [1]: Highly insensitive. Parent appears to ignore child's show of interest. Parent rarely watches or comments on child's behavior and does not engage in child's choice of activity.

Rating of [2]: Low sensitivity. Parent occasionally shows interest in the child's behavior or activity. Parent may suddenly notice where child is looking or what child is touching but does not continue to monitor child's behavior or engage in activity.

Rating of [3]: Moderate sensitivity. Parent seems to be aware of the child's interests; consistently monitors child's behavior but ignores more subtle and hard-to-detect communications from the child.

Rating of [4]: High sensitivity. Parent seems to be aware of the child's interests; consistently monitors the child's behavior but is inconsistent in detecting more subtle and hard-to-detect communications from the child.

Rating of [5]: Very high sensitivity. Parent seems to be aware of the child's interests; The parent positions herself so that she can make face to face contact

with the child. The parent consistently monitors the child's behavior and follows interest indicated by subtle and hard-to-detect communications from the child.

**MATERNAL BEHAVIOR RATING SCALE (MBRS)
SCORING SHEET**

MBRS ITEM	Observation 1
	Date _____
RESPONSIVE/CHILD ORIENTED	
1. Sensitivity	
2. Responsivity	
3. Effectiveness	
Scale Score (Sen + Res + Eff)/3	
AFFECT/ANIMATION	
1. Acceptance	
2. Enjoyment	
3. Expressiveness	
4. Inventiveness	
5. Warmth	
Scale Score (Acc + Enj + Exp + Inv + War)/5	
ACHIEVEMENT ORIENTATION	
1. Achievement	
2. Praise	
Scale Score (Ach + Pra)/2	
DIRECTIVE	
1. Directiveness	
2. Pace	
Scale Score (Dir + Pac)/2	
COMMENTS	

EK 4

Child Behavior Rating Scale (CBRS)

CHILD/PIVOTAL BEHAVIOR RATING SCALE (Revised, 1998)

Gerald Mahoney, Ph.D.

ATTENTION

1. ATTENTION TO ACTIVITY: (Flittiness/Stay With-It-Ness).

This scale assesses the extent to which the child attends to activities. While the child may or may not be actively involved in the activity, the child rated as demonstrating high attention remains in the activity for an extended duration. The quality of the child's participation may be characterized as highly involved or uninvolved. In other words, the child may or may not appear to derive satisfaction from the activities. A child rated as low in attention may briefly participate in an activity and then physically remove herself or engage briefly in another activity. A child receiving a low rating in attention may frequently change or avoid activities, never seeming to attend to an activity for more than a few seconds at one time.

Rating of [1]: Very Low - The child never attends to an activity to more than a few seconds at a time. He or she may be completely inactive, avoidant of the activities, or may constantly change activities.

Rating of [2]: Low - The child can be described as generally inattentive for the activity. Although the child sometimes participates in the activity, she is more often inactive, avoidant of the activities, or engaged in changing activities.

Rating of [3]: Moderate - The child attends to the activities about as often as she does not. She has extended periods of time in which she participates in the activity as well as periods in which she is engaged in avoiding or changing activities.

Rating of [4]: High - The child "stays with" the activities during the majority of the session. She may have periods in which she is inattentive but these are short-lived and limited in number.

Rating of 5]: Very High - The child "stays with" the activities throughout the session. The child participates in the activities without periods of inattention.

**CHILD BEHAVIOR RATING SCALE (CBRS)
SCORING SHEET**

CBRS ITEM	Observation 1
	Date
ATTENTION	
1. Attention to Activity	
2. Persistence	
3. Involvement	
4. Compliance	
Scale Score (Att +Per + Inv + Com)/4	
INITIATION	
1. Initiation: Activity	
2. Initiation: Adult	
3. Affect	
Scale Score (Act + Adult + Aff)/3	
COMMENTS	

Ek 5

Ebeveyn Davranışını Değerlendirme Ölçeği Türkçe Versiyonu (EDDÖ-TV)

DUYARLI-YANITLAYICI OLMA

DUYARLI OLMA

Bu madde ebeveynin çocuğun oyun ilgileri ve başlattığı ya da oynadığı etkinliklerine karşı ne kadar duyarlı olduğunu ve bunları anlamasını kapsamaktadır. Bu madde ile ebeveynin çocuğun etkinlik ve davranışını görsel olarak izlemesi, çocuğun ilgilerine ilişkin ebeveynin sözel yorumları ve ebeveynin çocuğun etkinlik seçimlerine katılımına ilişkin duyarlılığı (o konu ile ilgili konuşmak, ilgilenmek, etkinliğe katılmak) değerlendirilir. Ebeveynler duyarlı olabilir ancak yanıtlayıcı olmayabilir yani belli durumlarda çocuklarının mevcut ilgilerini gözleyebilir, anlayabilir/tanımlayabilir ancak bu ilgileri izlemeyebilir ya da onları desteklemeyebilirler, ilgilerine katılmayabilirler.

Derecelendirme 1: Yüksek Düzeyde Duyarsızlık Ebeveyn, çocuğun ilgilerini görmezden gelir. Çocuğun seçtiği etkinlik, oyun, oyuncak ile ilgilenmez, çocuğun davranışlarını nadiren takip eder ve/veya bu davranışlara ilişkin yorum yapar.

Derecelendirme 2: Düşük Düzeyde Duyarlı Olma Ebeveyn, çocuğun ilgi ve davranışlarını ara sıra gözönüne alır. Ebeveyn, çocuğun dokunduğu ya da baktığı yere ansızın dikkat eder ancak çocuğun davranışlarını gözlemlemez çocuğun etkinliğine, oyununa, ilgisine katılmaz.

Derecelendirme 3: Orta Düzeyde Duyarlı Olma Ebeveyn, çocuğun ilgilerine duyarlı görünür, çocuğun davranışlarını tutarlı olarak gözler ancak çocuğun zor algılanan, farkedilmesi güç olan iletişim girişimlerini gözardı eder.

Derecelendirme 4: Yüksek Düzeyde Duyarlı Olma Ebeveyn, çocuğun ilgilerinin farkında görünür, tutarlı olarak çocuğun davranışlarını gözler ancak çocuğun farkedilmesi güç olan iletişim çabalarına karşılık vermede tutarsızdır.

Derecelendirme 5: Çok Yüksek Düzeyde Duyarlı Olma Ebeveyn, çocuğun ilgilerinin farkında görünür. Pozisyonunu çocukla yüzyüze gelecek şekilde ayarlar. Tutarlı olarak çocuğun davranışlarını gözler ve çocuğun farkedilmesi güç olan iletişim çabaları ile yönlenen ilgi/eğilimlerini izler, katılır.

EDDÖ-TV PUANLAMA FORMU

EDDÖ-TV MADDELERİ	Gözlem no: _____
	Tarih: _____
	Zaman aralığı: Baş: ____/Bit: ____
	Toplam süre: _____
DUYARLI-YANITLAYICI OLMA	
1. Duyarlı olma	
2. Yanıtlayıcı olma	
3. Etkili olma	
4. Yaratıcı olma	
Ölçek puanı: (Duy+Yan+Etk+Yar)/3	
DUYGUSAL İFADE EDİCİ OLMA	
1. Kabullenme	
2. Keyif alma	
3. Sözel pekiştireç kullanma	
4. Sıcak olma	
5. Duygusal ifade edici olma	
Ölçek puanı : (Kab+Key+Söz+Sıc+Die)/5	
BAŞARI ODAKLI-YÖNLENDİRİCİ OLMA	
1. Başarı odaklı olma	
2. Yönlendirici olma	
3. Etkileşim hızı	
Ölçek puanı: (Baş+Yön+Eh)/3	
YORUMLAR	

Ek 6

Çocuk Davranışını Değerlendirme Ölçeği Türkçe Versiyonu (ÇDDÖ-TV)

DİKKAT

DİKKAT

Bu madde çocuğun etkinliğe verdiği dikkatin derecesini değerlendirmektedir. Çocuk aktif olarak ya da olmayarak bir etkinliğe katılabilir ve etkinlik süresince yüksek dikkat sergiliyor şeklinde değerlendirilir. Çocuğun katılımının niteliği etkinliğe katılma ya da katılmama, ilgili olma ya da olmama özelliği gösterebilir. Başka bir deyişle çocuk, etkinlikten zevk alıyor gibi görünebilir de görünmeyebilir de. Düşük dikkat gösteriyor şeklinde değerlendirilen bir çocuk, etkinliğe kısa süreli katılabilir; sonra fiziksel olarak oradan ayrılır ya da başka bir etkinliğe kısa süreli olarak yönelebilir. Bir çocuk, etkinliğe çok düşük dikkat verdiğiinde sık sık etkinliği değiştirebilir ya da etkinlikten kaçabilir, asla etkinliğe bir defada birkaç dakikadan fazla katılıyor gibi görünmez.

Derecelendirme (1): Çok Düşük- Çocuk, asla bir etkinliğe bir defada birkaç dakikadan daha fazla katılmaz. Çocuk tamamen pasif, etkinlikten kaçan ya da sürekli değiştiren konumda olabilir.

Derecelendirme (2): Düşük- Çocuk, genel olarak etkinliğe karşı dikkatsiz olarak tanımlanabilir. Buna rağmen çocuk etkinliğe bazen katılır, çoğunlukla etkinlikte pasiftir, etkinliklerden kaçır ya da değişen etkinliklere yönelir.

Derecelendirme (3): Orta- Çocuk, aşağı yukarı etkinliğe katıldığı kadar da katılmıyordur. Etkinlik süresince, etkinliğe katıldığı kadar etkinlikten kaçınabilir ya da etkinliği değiştirebilir.

Derecelendirme (4): Yüksek- Çocuk, oturumun büyük bir kısmı süresince etkinlikle, ilgilenir. Dikkatsiz/ilgisiz olduğu zamanlar da olur ancak bu çok kısa sürer ve sınırlı sayıdadır.

Derecelendirme (5): Çok Yüksek- Çocuk, oturum süresince etkinlikle ilgilenir. Çocuk etkinliğe katıldığı süre boyunca hiç dikkatsizlik göstermez.

ÇDDÖ-TV PUANLAMA FORMU

ÇDDÖ-TV MADDELERİ	Gözlem no: _____
	Tarih: _____
	Zaman aralığı: Baş: _____/Bit: _____
	Toplam süre: _____
DİKKAT	
1. Dikkat	
2. Devamlılık	
3. Katılım	
4. İşbirliği	
Ölçek puanı: (Dik+Dev+Kat+İşb)/4	
BAŞLATMA	
1. Başlatma	
2. Ortak Dikkat	
3. Duygusal Durum	
Ölçek puanı : (Baş+OD+DD)/3	
YORUMLAR	